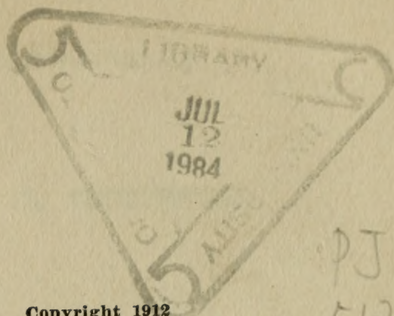
איד און מענש

צוויי פאָרלעזונגען

פון

דר. ח. זשיטלאָווסקי

קאָמיטעט פאַר דער אַרויסגאַבע פון
דר. ח. זשיטלאָווסקי׳ס שריפטען
ה. מינדלין, טרעזש.
H. MINDLIN, 122 BOWERY, NEW YORK.
New York 1915.

LIBRARY
JUL
12
1984

צוויי פאָרלעזונגען וועגען איד און מענש

ערשטע פאָרלעזונג

חברים און פריינד!

אן ערך מיט א דריי־פערטעל יאָהרהונדערט צוריק, ווען ביי די רוסישע און גאַליצישע אידען איז אויסגעוואַקסען די השכלה־בעוועגונג, דאָס שטרעבען צו בילדונג און אייראָפּעאישע קולטור, איז ביי דאָס רוב משכילים אויסגעאַרבייט געוואָרען א פאָרמעל, ווי אַזוי צו פערענטפערען די פראַגע וועגען איד און מענש. די פאָרמעל האָט געהייסען: „היה אָדם בצאתך וישראל באהליך", „זיי א מענש, מיט מענשען גלייך, אין גאַס, און בלייב א איד ביי זיך אין דער היים".

שוין פון דער פאָרמעל האָט מען געקאָנט זעהן, אז צווישען איד און מענש איז ביי דעם משכיל געווען א שאַרפער סכסוך. „איד" און „מענש" האָבען ניט געקאָנט הויזען איינער מיט דעם אנדערן און מען האָט זיי געמוזט פאַנאַנדערפיהרען אין בעזונדערע ערטער, כדי איינער זאָל דעם אנדערן ניט איבערבייסען דעם גאָרגעל. און אויך דאָס איז געלעגען איינגעוויקעלט, ווען אפילו ניט קלאָר ארויסגעזאָגט, אין דער משכילים'שער פאָרמעל, אז „איד" איז בשום אופן ניט אזא מיוחס, ווי „מענש". מיט „מענש" מעגט איהר פראַנק און פריי שטאָלצירען אין דער אָפענער גאַס; מיט „איד" דאַרפט איהר זיך שטיקען אין דער פערבאָרגענער היים. על כל פנים, האָבען די משכילים געוואָלט מאַכען א פשרה צווישען צוויי פיינדליכע פרינציפּען, איינשטילען א „ויתרוצצו" אין דער נשמה פון יעדען געבילדעטען אידען.

עס איז אָבער זעהר לייכט צו פערשטעהן, אז די משכילים'שע פשרה איז געווען ניט גאָר פון די געראָטענע. איהר קאָנט דעם מענשענס נשמה ניט פאַנאַנדעררייסען אויף צווייען, און איין האַלבע

לאָזען שפּאַצירען אין גאַס, די אַנדערע העלפּט אָבער צווינגען זיצען אין דער היים. ממה נפשך! איז „איד" אַ בעסערע זאַך, איידער „מענש", — איז דער אַלטער יהודה הלוי געווען גערעכט, אַז איד־זיין איז די העכסטע מדרגה פון מענש־זיין; אָדער נאָך מעהר: האָבען אונזערע חסידישע פּאַטערס און זיידעס געטראָפען דעם אמת, ווען זיי האָבען געמיינט, אַז איד־זיין איז אַ הייליגע זאַך, — איז יעמאָלט אונזער חוב צו זיין אַ איד ניט נאָר אין דער היים, נאָר אומעטום, אין דער גאַנצער וועלט. און ווען אפילו דער „איד־זיין" זאָל אונז ברענגען די ערגסטע צרות און רדיפות, טאָרען מיר איהם יעמאָלט פון קיינעם ניט בעהאַלטען, מוזען מיר אויסשטעהן אַלץ, וואָס עס זאָל ניט אויספאַלען צוליעב איהם אויף אונזער גורל. קיין קרבן טאָר ניט זיין שווער פאר אַ זאַך, וואָס דאַרף אַוועקגע־שטעלט ווערען — גאָר אַ קליינינקייט! — העכער, איידער דער מענש. און צוריק: איז „מענש" מעהר מיוחס, איידער „איד", האָבען מיר איינמאָל איינגעזעהן, אַז זיין אַ איד איז ניט נאָר ניט קיין הייליגקייט, נאָר עס הייסט גאָר — אַראָבפאַלען אויף אַ ניעדע־ריגערער שטופע, איידער „מענש", איז יעמאָלט געווים וויעדער אונזער חוב, אין גאַנצען אויסצוראַמען מיט דעם „איד", וואו מיר זאָלען איהם ניט אָנטרעפען: אין גאַס, אָדער אין שטוב; מבער צו זיין די חמצ׳דיג געוואָרענע קדושה פון אַלע ווינקעלעך, וואו זי האָט זיך נאָר געקאָנט פערוואַלגערן.

די ראַדיקאַלע אידישע יוגענד, וואָס איז אויסגעוואַקסען פון די משכילים, איז דעריבער געווען זעהר קאָנסעקווענט און פון איהר שטאַנדפּונקט אַבסאָלוט גערעכט, ווען זי האָט דערערדט דאָס לעצטע וואָרט, אויף וואָס די משכילים האָבען אין זייער פּשרה נאָר אָנגע־טייט ברמיזה. אַ סוף צו דעם אידען אין דעם נאָמען פון דעם מענשען! — דאָס איז געוואָרען דער ראַדיקאַלער קריעגס־געשריי אין דער אידישער מחנה.

איך מוז מיך מודה זיין, אַז אין מיין גאָר גרינער יוגענד, ווען איך בין מיט׳ן גאַנצען האַרצען צוגעשטאַנען צו דעם ראַדיקאַלען לאַגער, האָב איך אויך, ווי אַלע, געגלויבט, אַז צווישען „איד" און „מענש" ליעגט אַ טיעפער, מיט קיין בריק ניט צו פערבויענדער תהום; אַז מען מוז אויסקלייבען „אהין אָדער אהער" און אַז דער

„איד“ דארף געבראכט ווערען פאר א קרבן צו דעם מענשען. ווע־נינסטענס איז איין זאך געווען קלאָר פאר מיין יונגען מוח און הארץ, אז וואָס מעהר מענש איינער איז, אלץ ווענינער איד איז ער, אלץ ווענינער האָט ער זיך צו קימערען וועגען דעם שיקזאל פון זיין פאָלק, אלץ ווענינער האָט ער צו טראכטען וועגען דער אידישער לאגע און וועגען דער אידישער צוקונפט. און צוריק, וואָס ווענינער איד איך בין, וואָס פרייער איך בין פון אידישע טראדיציעס, וואָס ווייטער פונ׳ם אידישען לעבען, וואָס גלייכגילטיגער צו די נויטען און די אינטערעסען פון מיין פאָלק, וואָס איבערגעבענער צו דעם אלגעמיין־מענשליכען פראָגרעס, — אלץ העכער שטייגט מיין „איך“ אויף דער לייטער פון דער מענשליכקייט.

איך וויל אייך דאָ ניט שילדערן די גאנצע פסיכאָלאָגיע פון יענעם אידישען ראדיקאלען דור, צו וועלכען איך געהער. איך וויל אייך דאָ ניט דערצעהלען, ווי אזוי און פאר וואָס מיר זיינען גע־וואָרען בעלי־תשובה׳ס, וואָס זענען מיט׳ן גאנצען הארצען געבליבען טריי צו די בעסטע מענשליכע אידעאלען און זענען פאָרט — אויך מיט׳ן גאנצען הארצען — צוריק געוואָרען הייסע איבערגעבענע קינדער פון דעם אידישען פאָלק. יענע פסיכאָלאָגיע איז געווען א פערפלאָנטערטע, א קרענקליכע. אָבצושאפען דעם תהום פון „איד“ און „מענש“ איז באמת געווען ניט אזוי לייכט, ווייל ער איז גע־לעגען ניט נאָר אין דער לאָגיק, אין דעם טהעאָרעטישען דענקען, נאָר אויך גופא אין דעם לעבען און אין דעם געפיהל. און אויב דאָס אידישע בעוואוסטזיין גלויבט, אז פאר די בעלי־תשובה׳ס איז אָנגעגרייט גאָר א בכבוד׳ער פלאץ אויבען־אָן, אז „במקום שבעלי־תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד“, — פערדיענען די בעלי־תשובה יענעם כבוד אפשר שוין דערפאר, וואָס זייער נשמה האָט דורכגעלעבט אזוי פיעל ליידען און פיין, — ליידען און פיין, פון וועלכע דער איצטיגער פראָגרעסיוו־נאציאָנאלער דור האָט, גע־לויבט איז דער אויבערשטער, קיין ברעקעל בעגריף ניט.

ניט יענע, זעהר אינטערעסאנטע פסיכאָלאָגיע וויל איך דאָ פאר אייך שילדערן. מיין צוועק איז מעהר ניט, ווי איבערגעבען אייך א פאָר פון יענע לאָגישע ארגומענטען, וואָס האָבען אונז גע־האָלפען צו פערשיטען דעם תהום צווישען איד און מענש.

דרינגט מען אַ ביסעל טיעפער אריין אין דעם זין פון דער ראַדיקאַלער פאָרמעל: „וואָס מעהר מענש, אַלץ וועניגער איד“, אַזוי מוז מען באַלד איינזעהן, אַז די זאַך איז גאָר ניט אַזוי פּשוט, ווי עס דוכט זיך אויף דעם אויבערפלעכליכען בליק. און וואָס מעהר איך האָב געטראַכט וועגען דעם ענין, אַלץ מעהר האָט מיר געמוזט ווערען קלאָר, אַז די פאָרמעל קאָן ניט זיין אומעדום גלייך ריכטיג. גאַנץ געוויס זענען דאָ פעלען אין לעבען — און זעהר הארבע פעלען — וואו איך האָב אַ רעכט צוצוגעהן צו דעם אידען און זאָגען איהם: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש; און וואָס מעהר מענש דו ווערסט ווערען, אַלץ וועניגער איד ווערסטו זיין“. עס זענען אָבער דאָ אַנדערע פעלען, אפשר נאָך וויכטיגערע, וואו די פאָרמעל „ווער מענש און הער אויף צו זיין איד“ פערליערט אין גאַנצען איהר זין. און דערנאָך האָבען זיך אנטפּלעקט נאָך אַנדערע פּונקטען, — אפשר נאָר די וויכטיגסטע פון דעם מענשליכען לעבען, וואו יענע פאָרמעל, ניט נאָר זי ווערט אָן איהר גאַנצען זין, נאָר זי מוז גאָר פערוואַנ־דעלט ווערען אין איהר אייגענעם היפּך, אַז וואָס מעהר מענש מען איז, אַלץ מעהר איד איז מען.

פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין די דאָזיגע פערשיידענע פעלען, וואו דער „מענש“ איז גובר דעם „אידען“, וואו ער מוז איהם לאָזען אין גאַנצען צורוה און וואו ער פערשטאַרקט איהם און מאַכט נאָך בולט'ער זיין מהות, — דאָס זאָל זיין, וועניגסטענס אין די וויכ־טיגסטע שטריכען, די אויפגאַבע פון מיינע איצטיגע פאָרלעזונגען.

און כדי לייכטער צו מאַכען די ארבייט, לאָמיר קודם כל נע־ווינען אַ קלאָרען בעגריף וועגען די צוויי ענינים, — „איד“ און „מענש“, — וועמעס שייכות איינער צום אַנדערן מיר דאַרפען נעהנטער בעלייכטען.

וואָס אַזוינס איז „מענש“?

עס פערשטעהט זיך, אַז מיר האָבען דאָ ניט צו טהאָן מיט דער אַנטראָפּאָלאָגישער בעדייטונג פון דעם מין מענש בכלל. אין אונ־זער היינטיגען פאַל איז ניט יעדער מענש אַ „מענש“. אַנטראָפּאָ־לאָגיש גענומען איז יעדער לעבעדיגער נפש, וואָס געהט אום אויף צוויי פיס, טראָגט אַ פּאָר הויזען אָדער אַ קליידעל און רעדט אויף אַ מענשליכער שפּראַך, — שוין אַ „מדבר“, שוין אַ מענש. אָבער

אויף אין אונזער טאָג־טעגליכער שפּראַך, ווענדען מיר אָן אויס־דריקען, וואָס מאַכען ביי די מענשען גופא אַ שאַרפען חלוק צווישען „מענש" און „ניט־קיין־מענש". דעם חלוק מאַכען מיר דערפאַר, ווייל אין יעדער מענשליכער ברוסט לעבט די פאָרשטעלונג, וואָס און ווי אַ מענש דאַרף זיין און זאָל זיין, און ניט נאָר ווי דער אָדער יענער קומט פאָר אין דער טאָג־טעגליכער ווירקליכקייט. ווי פער־שיידען דער אידעאַל פון דעם מענשען זאָל ניט זיין ביי פערשיידענע פעלקער און פערשיידענע קלאַסען, געפינען מיר פאָרט אין איהם בשותפות'ע שטריכען, וועלכע מיר אַלע נעהמען אָן, אַז זיי זענען נויטיג, כדי אַ מענש זאָל זיין אַ מענש.

אַ מענש איז קודם כל אַ בעל־שׂכל. דורך זיין רייכען און שטאַרקערען דענקען האָט זיך דער מענש אַרויסגעריסען פון דער נאַטור און איז געוואָרען דער אויבערהאַרר איבער איהרע פּראָ־צעסען; און אומעדום, וואו מיר בעמערקען אַן אָבשוואַכונג פון דער מענשליכער דענק־קראַפט, זעהען מיר אין דעם אַ שטיק פערשוואונ־דענע מענשליכקייט. אויף אַ גאָר נעראָטענעם נאַר פלעגט מען פריהער זאָגען, אַז ער איז „אַ בהמה בצורת אָדם", דערנאָך האָט מען פון איהם די „צורת אָדם" אויך אַוועקגענומען און אָנגעהויבען רעדען ווי פון „אַ בהמה בצורת פערד", — קורץ, ווי פון אַ לעבעדיגער זאַך, וואָס איז ניט מעהר „בבחינת אָדם", וואָס פאַלט אַרויס פון דעם גדר מענש.

כדי צו זיין אַ „פולער" מענש איז אָבער נאָך ניט גענוג צו זיין קלוג. מען דאַרף אויך האָבען אַ געוויסען מאָס פון ווילען. „ס'איז גאָר קיין מענש ניט", זאָגט מען אויף איינעם, וואָס האָט קיין ברעקעל אייגענעם ווילען ניט און לאָזט זיך פיהרען, וואוהין מען פיהרט איהם. „ס'איז אַ קאַלב".

„גאָר ניט קיין מענש" איז אויך דער, אין וועמעס הארצען עס איז אויסגעלאָשען יעדער פונק פון יושר און „מענשליכקייט", און אויך דער, וואָס היט ניט אָב יענע מינימאַלע פאָדערונגען פון שׂ ע ה נ ק י י ט, ריינליכקייט און עלעמענטאַרע העפליכקייט, וועלכע מיר שטעלען צו יעדען מענשען. דעם עהרליכען „בטלן", וואָס קוקט ניט אויף זיין אויסזעהן, זיין קליידונג און זיין בענעהמען זיך מיט מענשען, זענען מיר אָפט מוחל זייגע ניט שׂעהנע מדות

צוליעב די העכערע מענשליכע מעלות, וואָס ער בעזיצט; אָבער אויך דאָ נעהמט די מחילה נאָר ביז צו אַ געוויסען גראַד. ווערט אין דעם פונקט פון שעהנקייט אריבערגעטראָטען אַ געוויסער גרעניץ, רופט דער מענש אין אונז אַרויס אַ געפיהל פון עקעל און רחמנות. „אַ קלוגער מענש און אַ פרומער מענש און אַ בר־אורין, אָבער עפּעס גאָר קיין מענש ניט", זאָגען מיר אין דעם פאַל.

פון דעם גדר „מענש" געהט אַרויס אויך דער, וואָס האָט ניט אין זיך קיין ברעקעל „י ש", קיין ברעקעל אייגענעם שטאָלץ, קיין ברעקעל מענשליכע חשיבות; דער, וואָס לאָזט זיך שפּייען אין פּנים, טרעטען מיט די פיס, און דערביי זאָל וועניגסטענס אין דער נשמה ביי איהם ניט אויפציטערען דער געפיהל פון פראָטעסט. „אַ הינטישע פעל", זאָגט מען אויף איהם. „שפּיי איהם אין פּנים, זאָגט ער: אַ רעגען גיסט". אויף וויפיעל טהייער דעם מענשען איז דער געפיהל פון אייגענער חשיבות, פון אַן אייגענעם „יש", וואָס קאָן און זאָל בעשטעהן זיין שטעדטעל, וואָס קאָן און זאָל זיך ניט לאָזען קריכען אויפ'ן קאָפּ (פערשטעהט זיך, אין וויכטיגע ענינים), קאָן מען זעהן פון אַ זעהר אינטערעסאַנטען, כאַראַקטעריסטישען פאַקט. עס איז אפשר ניטאָ אויף דער וועלט — אַ חוץ דעם מענשען — קיין איין בריאה, וואָס זאָל שטעהן צו איהם אַזוי נאָהענט דורך איהרע כמעט מענשליכע מעלות, ווי דער הונד. זיין קלוגשאַפט, זיין איבערגעבענקייט און טרייקייט, זיין גענוגזאַמקייט, זיין אמת'ע מסירת נפש פאַר די מענשען, וואָס זענען איהם ליעב און טהייער, רופען אַרויס בעוואונדערונג, ניט זעלטען התלהבות ביי יעדען ערנסטען פאָרשער פון דעם הונד'ס לעבען און כאַראַקטער. אייניגע, ווי, צ. ב., דארווין, און נאָך פריהער אָגיוסט קאָנט, געהען אַזוי ווייט אין דעם פרט, אַז זיי געפינען אין דעם הונד דעם ערשטען אָנהויב פון אַ ר ע ל י ג י ע ז ע ן געפיהל, וואָס איז ביז אהער בעטראַכט געוועזן, ווי די איינציגע, ריין מענשליכע מעלה. אָבער די אַלע מענשליכע מעלות אין דעם הונד ווערען אין גאַנצען בטול אין אונזער אָבשעצונג דורך דער „הינטישער" צוגעלאָזטקייט, צוגעבונדענקייט און אונטערטהעניגקייט. דאָס הינטישע „זוכען חן אין די אויגען" פון דעם בעל־הבית, דאָס לאָזען זיך בעהאַנדלען, ווי אַ הונט", קאָן דער מענש גאַנץ לייבט — און נאָך מיט דאַנקבאַרקייט

אריבערטראָגנען אין דער חיה; ער קאָן דאָס אָבער בשום אופן ניט ניט מוחל זיין, ווען ער געפינט דאָס אין דעם מענשען. אויף דעם הונד'ס הארטקייט צו אלעמען, וואָס איז ניט זיין באלעבאָס אָדער ניט דעם באלעבאָס' מקורב, זיין שלעכטע חבר'שאפט מיט די „מיט־הינד", — אלץ גרויסע, הינטישע מעלות, וואָס שטאמען פון דער הויפט־מעלה זיינער, זיין ל י ע ב ע, זיין אמת'ער טרייער ליעבע צו די „זייניגע", — אויף דאָס רופט אין ־ א ו נ ז ארויס דעם ביטער־סטען געפיהל פון פראָטעסט, ווען מיר זעהען עס אין א הונט בצורת מענש. „געמיינער הונד!" איז דער ערגסטער זידעל־וואָרט, וואָס מיר קאָנען איינעם שליידערן אין פנים.

ווי קליין און אָרעם עס זאָלען ניט זיין די אלע פאָדערונגען, וואָס א געוועהנליכער מענש שטעלט צו א געוועהנליכען מענשען, דריקען זיי פאָרט אויס דעם אינוועניגסטען תוך פון דער בחינה־„מענש". פרינציפיעל האָבען זיי אין זיך שוין אלץ, וואָס הויבט אויף דעם מענשען צו דער קרוין פון דער שעפפונג, אלץ, וואָס שיידט איהם אָב פון דער חיה, לאָז זיין מעהר נישט ווי דורך דעם, וואָס דער מענש האָט די אלע מעלות אין א גרעסערער מאָס און אין א רייכערער ארט, איידער זי. לאָז זיין, אז פון אָנהויב איז דער חלוק צווישען מענש און חיה געוועזן נים גאָר גרויס; אז אין דער ערשטער צייט האָט דער מענש זיין שטארקערען שכל אויסגענוצט צוליעב ריין פראקטישע לעבענס־צוועקען פונ'ם „קאמפף אומ'ס דא־זיין", וואָס בעהערשט אויך דאָס לעבען פון דער חיה. אָבער אין זיין ענטוויקעלונג האָט זיך דער שכל אויפגעהויבען איבער די ריין־מאטעריעלע נויטען און האָט בעשאפען א וועלט פון געדאנקען, וואָס ברענגט דעם מענשען אן אנדער מין הנאה, וועלכע קיין חיה אין דער וועלט קאָן ניט משיג זיין, — די הנאה פון דער ש כ ל ' ד י נ־ק י י ט, וואָס שטעקט אין א וועלכען עס איז געדאנק, אלץ איינס, צי ער קאָן אונז ברענגען נוצען, צי ניט. די ליעבע צום שכל און זיינע פראָדוקטען איז געוואָרען א ריין מענשליכער שטריך.

דאָס איינענע איז אויך מיט אלע אנדערע מעלות. זיי זענען אפשר פריהער ארויסגעוואקסען פון די פשוט'ע, מאטעריעלע בע־דערפעניסען, וואָס דער מענש האָט געהאט און האָט נאָך אין איינעם מיט דער חיה. אָבער אין זייער ענטוויקעלונג האָבען זיי אריבער־

געוואַקסען די נויט, וואָס האָט זיי אַרויסגערופען, און זיי זענען געוואָרען טהייער דעם מענשען צוליעב זיך גופא, ווייל אין זיי דערקענט ער זיין אייגענע מענשליכע נאַטור.

דער ווילען, וואָס האָט פריהער געהאַט דעם צוועק נאָר צו בעהערשען די דרויסענדיגע נאַטור צוליעב אַ בעסערען לעבען פון דעם גוף, ווערט ביי אַ העכערען טיפּ מענש אַ געצייג, וואָס מיט איהם בעהערשט ער די תאוות און בעדערפעניסען פון דעם אייגענעם חומר, צוליעב אַ טיעפערען און שעהנערען לעבען פון דער נשמה. די ליעבע צו שעהנקייט, וואָס איז אין אָנהויב געווים געווען פערבונדען מיט דעם סעקסועלען אָבקלייב און האָט געדאַרפט ניט מעהר ווי שטאַרקער מאַכען די מאַגנעטישע קראַפט צווישען דעם „ער" און דער „זי", האָט זיך אַרויסגעריסען פון אַלע ליידענשאַפטען און איז געוואָרען אַ ריינע ליעבע צו דער שעהנער פאָרם אין דער בעטראַכטונג פון דער נאַטור, אין דער בעוואונדערונג פון דער קונסט, — אַ ריינע ליעבע, וואָס האָט ניט קיין איין מאַטעריעלע פניה אין זין.

די געפיהלען פון יושר, פון רחמנות און מענשען־ליעבע זענען אויך אפשר פריהער אַרויסגעוואַקסען פון די פּראַקטישע נויטען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען און האָבען געבראַכט נוצען יעדען איינצעלנעם אינדיווידיאום. אָבער אין דעם משך פון דער ענט־וויקעלונג האָבען זיי פאַר דעם מענשען בעקומען אַ זעלבסטשטענ־דיגען זין, און אָפטמאָל איז דער מענש מקריב זיין אייגענעם לעבען, כדי דורכצופיהרען פאַר אַנדערע די אידעאַלען פון יושר, רחמנות אָדער מענשען־ליעבע.

און אויך דער מענשליכער שטאָלץ איז געוואָרען אַן אַנדערער, אַ העכערער. ביי די שעהנערע מענשען, ד. ה. ביי די וואָס זענען מעהר מענש, יאָגט ער זיך שוין ניט נאָך דעם ביסעלע כבוד, וואָס איינער קען קריגען אין לעבען פאַר זיך. עס וואַקסט אויס דער בעגריף פון דעם כבוד התורה, דער עהרע פון אַ העכערער זאַך, — וואָס איז מיר טהייער און וואָס פערדיענט די דאָזיגע עהרע, — מיין פאָלק אָדער מיין רעליגיע, אָדער מיין סאָציאַלער אידעאַל, — און דער מענש, ביי וועמען יענער עהרגעפיהל איז ניט אָבגע־שטאָרבען, קאָן ניט בלייבען גלייכגילטיג, ווען ער זעהט צו, ווי דאָס

איהם טהייערע ווערט געטראָטען מיט די פיס, ווען אפילו ער אליין לײדט דערפון ניט א ברעקעל.

קורץ, א מענש איז דער, וועמען עס איז טהייער די „מענש־ליכקייט“ אין דעם מענשען, וואָס ליעבט און שעצט די ריין מענש־ליכע מעלות פון דער נשמה. א מענש איז דער, וואָס ליעבט שכל און וויסענשאַפט, מענשען־ליעבע און יושר, שעהנקייט און שטאַרקע שטאָלצע מענשליכע חשיבות. און וואָס מעהר איינער איז דורכ־נעדרונגען מיט די דאָזיגע מעלות און מיט דער ליעבע צו זיי, אלץ מעהר מענש איז ער.

דאָס איז „מענש“. און וואָס איז „איד ?“

אויך דער בעגריף נויטיגט זיך אין א ביסעל א טיעפערער בעטראַכטונג, ווייל ער נעהמט אַרום דריי גאַנץ פערשיידענע אַר־טען פון אידען : דעם רעליגיעזען איד, דעם ראַסען־איד און דעם נאַציאָנאַלען איד.

עס איז געווען א צייט, ווען די אלע דריי אַרטען זענען נאָך ניט געווען פאַנאַנדערגעשיידט, און יעדער איד, וואָס האָט געשטאַמט פון אידישע עלטערן (דער „ראַסען“־איד,) איז אין דערזועלביגער צייט געווען א ר ע ל י ג י ע ז ע ר איד, ווייל ער האָט נעגלויבט אין דעם אידישען גלויבען, און אויך א נ א צ י אָ נ א ל ע ר איד, ווייל ער האָט געלעבט מיט די אַלגעמיינע אידישע האָפנונגען אויף די ווידערגעבורט פון דעם אידישען פאָלק.

איצטער, בעוונותינו הרבים, איז די „דריי־איינינקייט“ פון דעם אידען צושפּאָלטען געוואָרען. עס זענען דאָ אידען, ביי וועמען די „אידישקייט“ ליעגט גאַנץ קלאָר אויסגעקריצט אויפ׳ן פּנים, וואָס האָבען אָבער רעליגיעז גאָר נישט ניט צו טהאָן מיט דעם „יודאאיזם“ און לייקענען לגמרי אָב זייער סאָלידאַריטעט מיט דער אידישער נאַציאָן. אַנדערע זענען נאַציאָנאַל געשטימט, אָבער ווילען גאָר נישט וויסען פון דער אידישער רעליגיע.

קאָנען נאָך די דאָזיגע לייקענער פון דעם אידישען גלויבען אריינגענומען ווערען אין דעם גדר „איד“ ?

דאָס רוב מיינט עד היום, אז א איד איז נאָר דער, וואָס גלויבט אין א געוויסען רעליגיעזען סיסטעם, וואָס רופט זיך „יודא־איזם“, אידישקייט. „ישראל ואוריתא חד נינהו“ — דאָס אידישע

פאָלק און די אידישע תורה איז איין־און־דיזעלביגע זאַך. א איד־זיין איז דעריבער עפּעס אַזוינס, וואָס הענגט אָב פון אונזער איינענעם ווילען. גלויבען מיר אין די אידישקייט, זענען מיר אידען; הערען מיר אויף צו גלויבען, זענען מיר אויס אידען. דאָס איז אַקוראַט ווי מיט יעדער אַנדער רעליגיאָן, אָדער פּאַרטיי, אָדער פילאָסאָפישער ריכטונג. איינער איז א קאַטאָליק, אָדער א סאָ־ציאַליסט, אָדער א העגעליאַנער, כל זמן ער גלויבט אין דעם קאַטוי־לישען גלויבען, אָדער אין דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל אָדער אין העגעל׳ס פילאָסאָפיע. אַזאַ אויסטייטשונג פון דעם מהות איד קאָן שוין אָבער אין דער איצטיגער צייט ניט אויסהאַלטען קיין ברעקעל קריטיק. די איצטיגע מענשהייט איז איינגעטהיילט ניט נאָר אין רעליגיאָנען, פּאַרטייען, און פערשיידענע ריכטונגען. נאָך איידער אַלע אַנדערע איינטהיילונגען, אין וועלכע מיר קאָנען אריינטרעטען דורך אונזער ווילען און אונזער גלויבען און פון וועלכע מיר קאָנען ארויסטרעטען, אויב אונזער מיינונג וועגען זיי האָט זיך געביטען, איז דאָ נאָך א מענשליכע איינטהיילונג, אין וועלכע מען טרעט ניט אריין, נאָר מען ווערט אריינגעבוירען און פון וועלכער מען קאָן ניט ארויסטרעטען, סיידען ארויסשטאַרבען. איך מיין דאָ די איינ־טהיילונג פון דער מענשהייט אין איינצעלנע פ ע ל ק ע ר. יעדער איינער מ ו ז בעלאַנגען צו א וועלכען עס איז פאָלק, צי ער וויל, צי ער וויל ניט, ווייל מען קאָן ניט זיין „נאַציאָנס־לאָז“, ווי מען איז צ. ב. „קאָנפעסיאָנס־לאָז“, ווען מען בעלאַנגט ניט צו קיין רעליגיע, אָדער ווי מען איז „פּאַרטיי־לאָז“, ווען מען געהערט ניט צו קיין פּאַרטיי. געהערט איינער ניט צו ד ע ם פאָלק, מוז ער געהערען צו אַן אַנדערן.

עס איז ניט מיין היינטיגע אויפגאַבע, אויסצופאָרשען, צי עס איז גוט אַזוי, וואָס די מענשהייט איז איינגעטהיילט אין איינצעלנע פעלקער. וואָלט דער רבונו־של־עולם, בעת ער האָט בעשאַפען די מענשהייט, זיך מיט אונז אַלעמען מישב געווען, ווי אַזוי צו בע־שאַפען זי, וואָלט איהר אפשר געקאָנט געבען איהם די עצה, ער זאָל חס־ושלום ניט צולאָזען איהר צושפּאַלטונג אין פערשיידענע נאַ־ציאָנען. איך, פון מיין זייט, וואָלט, מחמת א סך און א סך טעמים, אדרבה, געשטאַנען שטאָל און אייזען, ער זאָל ניט צולאָזען צו איין

איינציגער מענשהייט מיט איין איינציגער קולטור. אָבער מיר קאָנען אונז דאָס מאָל אין גאַנצען פערשפּאָרען די ספקות וועגען דעם ענין. די נאַטור האָט געטהאָן איהרס און האָט ביי אונז קיין עצות ניט געפרעגט, און כל זמן זי האָט ניט אָבגעשאַפט די פעלקער, מוז יעדער איינער, ווי איך האָב שוין בעמערקט, געהערען צו אַ וואָסער עס איז פאָלק, אפילו אַנטקעגען זיין אייגענעם ווילען.

אָט דער פאַקט איז נאָך ניט אין גאַנצען קלאָר פאַר אַ סך און אַ סך פון די אַזוי אָנגערופענע „קאָסמאָפּאָליטען". דעם קאָסמאָפּאָליט'ס אידעאַל איז, — אַז אַלע פעלקער זאָלען פערשווינדען און עס זאָל בלייבען איין־איינציגע מענשהייט. דאָס איז אפשר אַ גאַנץ גוטער אידעאַל און קאָן אפשר אויך מקוים ווערען — במהרה בימינו — אין אַ פּאָר־צעהנדליג טויזענד יאָהר אַרום, — הגם איך לייקען ביידע זאַכען: סיי, אַז דאָס איז אַ וואונשבאַרער אידעאַל, סיי אַז ער קאָן ווען עס איז מקוים ווערען. דאָס איז זיך אַ טהעאָרעטי־שער ספק. דער קאָסמאָפּאָליט מאַכט אָבער אַן אבסאָלוטען טעות שוין היינטיגען טאָג, ווען ער מיינט, אַז דורך דעם גופא, וואָס ער גלויבט אין דעם דאָזיגען אידעאַל, טרעט ער שוין איצטער אַרויס פון דעם נאַציאָנאַלען גדר און ווערט פאָלק־לאָז. דאָס איז אַקוראַט אַזוי אונמעגליך, ווי עס איז אונמעגליך דעם באַרג אויפצוהערען צו זיין אַ באַרג, כל זמן עס זענען נאָך דאָ טהאָלען אַרום איהם, און ווי עס איז אונמעגליך דעם טהאָל אויפצוהערען זיין אַ טהאָל, כל זמן אַרום איהם שטעהען נאָך בערג. ערשט ווען דער באַרג ווערט אַראָב־געגראָבען, אָדער דער טהאָל פערשאָטען, פערשווינדט דער חלוק צווישען זיי. און איידער דער חלוק איז פערשוואונדען, מוזען זיי בלייבען וואָס זיי זענען.

אַ פאָלק איז אַ גרופּע פון מענשען, וואָס האָט אין אַ משך פון דורות געלעבט אין אַ בשותפות'ער קולטורעלער אַטמאָספערע און האָט דעריבער אויסגעאַרבייט אין דעם לעבען, אין דעם קערפּער און אין דער נשמה געוויסע סמנים, — אַלץ איינס וואָסערע, — וואָס דורך זיי שיידט זי זיך אָב פון אַנדערע מענשליכע גרופּען, וועלכע האָבען אויך אין אַ משך פון דורות געלעבט אין זייער קול־טורעלער סביבה און ממילא אויסגעאַרבייט זייערע אייגענע סמנים.

וואָלטען ניט געווען קיין פ ע ר ש י י ד ע נ ע פעלקער, וואָלט

קיין פאָלק קיין פאָלק ניט געווען. איין איינציג פאָלק אין דער וועלט איז שוין קיין פאָלק ניט, נאָר די גאַנצע מענשהייט, און אַלע זיינע פאָלקס־סמנים הערען אויף צו זיין פאָלקס־סמנים און ווערען פשוט שטריכען פון דער אַלגעמיינער מענשליכער נאַטור. זאָלען אַלע פעלקער פערשווינדען און זאָל נאָר בלייבען, צ. ב., דאָס ענג־לישע פאָלק, וועלען יעמאָלט די ענגלענדער אויפהערען צו זיין ענג־לענדער, נאָר ס ת ם ־ מ ע נ ש ע ן און יעדער שטיף־ענגלישער כאַראַקטער־שטריך וועט ווערען אַ סמן פון דעם „מענש בכלל“. אָבער ווי נאָר עס זאָל דורך אַ נס אַרויסשפּרינגען נאָך אַ פאָלק לעבען דעם ענגלישען, צ. ב., דאָס דייטשע, אַזוי וועט תיכף פער־שווינדען דער „סתם־מענש“ און דער „מענש בכלל“, און געוויסע מענשליכע שטריכען, וואָס מיר געפינען ביי דעם דייטשען, וועלען יעמאָלט ווערען דייטשע נאַציאָנאַלע סמנים, און די מענשליכע שטריכען, וואָס זענען דאָ ביי דעם ענגלענדער, אָבער פעהלען ביי דעם דייטשען, וועלען יעמאָלט ווידער ווערען ענגלישע נאַציאָנאַלע סמנים.

כל זמן עס זענען דאָ פעלקער אויף דער וועלט, מוז יעדער ניי־געבאָרענער מענש, פון דעם מאָמענט אָן פון זיין געבורט, צוגערע־כענט ווערען צו אַ בעשטימטען פאָלק. און ווען פון אַלע פעלקער זאָלען בלייבען נאָר צוויי, וועט אויך יעמאָלט יעדער ניי־געבאָרענער מענש מוזען ברענגען מיט זיך אויף דער וועלט אַ געוויסען טהייל פון נאַציאָנאַלע סמנים, יענעם טייל, וואָס געהט איבער בירושה דורך די בלוט פון די עלטערן, פון דור צו דור. ער וועט אויך תיכף צו־געצעהלט ווערען צו איין גרופּע אָדער צו דער אַנדערער.

שטעלט אייך אפילו פאָר אַזאַ פאַל: אַלע קאָסמאָפּאָליטען פון דער וועלט טהיילען זיך אויס פון זייערע פעלקער און בעשאַ־פען אַן אייגענע גרופּע, וואָס זאָל זיך רופען „סתם־מענשען“. כל זמן יענע פעלקער וועלען נאָך בלייבען בעשטעהן, וועט אָט די נייע קאָסמאָפּאָליטען־גרופּע, וואָס וויל גאָר ניט וויסען פון דעם ענין פאָלק, שוין דורך דעם פאַקט גופא פון איהר אַרויסטהיילען זיך, מוזען שפּיעלען די ראָליע פון אַ בעזונדער אומה, דעם „סתם־מענשען־פאָלק“, און יעדעס קינד, וואָס וועט געבאָרען ווערען ביי איהר, וועט נאַציאָנאַל מוזען געהערען צו דער נייער אומה אַזוי

לאַנג, ביז עס װעלען נאָך עקזיסטירען אַנדערע אומות, װאָס שיידען זיך אָב פון איהר. און אַקוראַט אַזוי לאַנג װעט אויך ניט קאָנען זיין קיין אַלגעמיינע מענשהייט, װאָס זאָל ליגען ערגעץ װאו דרויסען פון די עקזיסטירענדע פעלקער, און װאוהין מען זאָל קאָנען אריינשפּרינגען, װען מען פערלאָזט דאָס אייגענע פאָלק. טרעט מען ארויס פון איין נאַציאָנאַלער גרופּע, מוז מען תוך כדי דבור אריינטרעטען אין אַן אַנדערע און איידער מען איז אריינגעטראָטען אין די אַנדער גרופּע, האָט מען פּאַקטיש נאָך ניט פערלאָזען די ערשטע. װערען פאָלק־לאָז, הייסט עס, קאָן אפילו דער קאָסמאָ־פּאָליט ניט אין דער איצטיגער צייט. העכסטענס, װאָס ער קאָן, איז ארויסגעהן פון איין פאָלק און זיך אַסימילירען מיט אַן אַנ־דערן. אין דעם פּראַקטישען לעבען זענען דעריבער די קאָסמאָ־פּאָליטען, װאָס פאָדערן מען זאָל זיך אָבזאָגען פון דער אייגענער נאַציאָן, ניט קיין אַנדער זאַך װי אַ ס י מ י ל י א ט אָ ר ע ן, װאָס פערלאַנגען מען זאָל צושטעהן צו אַן אַנדער נאַציאָן, — ד. ה. מיט אַנדערע װערטער: זיי זענען, — ניט אין דער טהעאָריע, נאָר אין דעם פּראַקטישען לעבען, — ניט קיין קאָסמאָפּאָליטען, נאָר נ אַ־צ י אָ נ אַ ל י ס ט ע ן פון יענער אַנדער נאַציע.

איך האָב דאָ פון אויבען אויף בעריהרט דעם װיכטיגסטען רעזולטאַט, צו װעלכען די מאָדערנע פאָרשונג איז געקומען בנוגע צו דעם נאַציאָנאַלען פּראָבלעם. און דער רעזולטאַט װעט אונז העלפען פאַנאַנדערקלייבען זיך אין דער פראַגע, װאָס אינטערעסירט אונז איצטער: הייסט „איד־זיין" נאָר בעלאַנגען צו אַ געװיסען גלויבען, אָדער דאָס הייסט אויך בעלאַנגען צו אַ געװיסען פאָלק, אפילו װען ער פערלאָזט אין גאַנצען דעם אידישען גלויבען?

אויב יעדער מענש מוז געהערען צו אַ װעלכען עס איז פאָלק און אויב די אידען זענען ניט קיין פאָלק, נאָר אַ רעליגיעזע סעקטע, מוז מען אװעקשטעלען די פראַגע: צו װעלכען אַנדער פאָלק בע־לאַנגען זיי? און אויף דערויף איז דאָ נאָר איין ענטפער: צו קיין אַנדער פאָלק אין דער װעלט, װייל קיין אַנדער פאָלק אין דער װעלט קאָן אין זיי ניט זעהן די קינדער פון זיין אייגען פלייש און בלוט. אין קיין לאַנד, װאו אידען װאוינען, — אפילו אין יענע לענדער, װאו די אַסימיליאַציע האָט זיך געמיהט דורכצופיהרען

איהר פּראָגראַם גאַנצע הונדערט יאָהר, — און נאָך מעהר — נאָכ־אנאַנד. אפילו אין פראַנקרייך, אין האָלאַנד, אין איטאַליען, — האָבען די אידען נאָך ניט פערלאָרען זייערע נאַציאָנאַלע אייגענ־שאַפטען אויף אַזויפיעל, אַז די אַרומיגע בעפעלקערונג זאָל זיי ניט דערקענען און זאָל ניט מאַכען אַ חלוק צווישען זיך און זיי. ווער רעדט שוין וועגען די אידען אין רוסלאַנד, פּוילען, רומעניען און אמעריקאַ, וואו די אידישע סמנים וואַרפען זיך נאָך אַזוי בולט אין די אויגען. אמת, אונזערע אַסימיליאַטאָרען ווילען דאָס ניט איינזעהן און זיי שמועסען זיך באמת איין, אַז די אידען געהערען נאַציאָנאַל צו יענע פעלקער, צווישען וועלכע זיי וואוינען, אָבער זאָגען אַזוי הייסט פשוט ניט האָבען קיין איין פונק פון וויסענ־שאַפטליכען יושר, אָדער אין בעסטען פאַל קיין ברעקעל חוש ניט פאַר דעם פאַקטישען אמת. וואָס פון די אידען זאָל ניט ווערען אין דער צוקונפט, לעת־עתה געהערען זיי ניט צו יענע פעלקער, און יענע פעלקער זענען אַבסאָלוט גערעכט, ווען זיי ווילען זיי ניט בעטראַכטען פאַר זייער „אייגען בלוט“.

אָבער: אויב די אידען געהערען ניט צו זיי, אויב זיי זענען ניט קיין פּוילען, ניט קיין רוסען, ניט קיין טאַטערן און אַזוי ווייטער, איז יעמאָלט מוזען זיי ממילא פ א ק ט י ש געהערען צו זיך אליין, — ד. ה. זיין אַ בעזונדער פאָלק. און ווילט איהר גאָר שטאַרק מקפיד זיין אין דעם ענין, לענט זיך אייך ניט לייכט אויפ'ן זינען, אַז דער מאַראָקאַנער איד און דער רוסישער איד זאָלען גע־הערען צו איין און דערזעלביגער אידישער אומה, קאָנט איהר זאָגען, אַז אַלע אידען פון דער וועלט בילדען אַ גרופּע פון אידישע פעלקער, ווי די רוסען, פּוילען און רוטענען בילדען אַ גרופּע פון סלאַווישע פעלקער. איהר קאָנט אָבער בשום אופן ניט צורע־כענען דעם רוסישען אידען צו דער סלאַווישער פעלקער־גרופּע.

נאַציאָנאַל געהערען די אידען צו זיך אַליין. און עס איז קיין חדוש ניט, וואָס עס איז אַזוי! די אידען האָבען אין אַ משך פון דורות און דורות געלעבט אין איין איינציגער קולטורעלער אַטמאָספערע, אין איין איינציגען בעשטימטען לאַנד. זיי האָבען דעריבער געמוזט אויסאַרבייטען געוויסע סמנים פון קערפּער און גייסט, וואָס געהען איבער בירושה פון דור צו דור, אַלץ איינס,

צי זיי גלויבען אין זייער אידישקייט, אָדער ניט. א קינד, וואָס ווערט געבוירען פון גע'שמד'טע אידישע עלטערן, ברענגט מיט זיך אויף דער וועלט דעם אידישען „מוח“ און די אידישע „הארץ“, — א בעשטימטען בוי פון זיין גוף און זיין נשמה: ע ר א י ז א א י ד, ווען אפילו אלע אידען ווילען פון איהם נאָר נישט ניט וויסען און ער אליין האָט פיינד זיין פאָלק בתכלית השנאה. ווען די גע'שמד'טע אידען הערצענשטיין און פערגאמענט האָבען זיך אין דער „גאָסודארסטווענאיא דומא“ פערשריעבען: „רעליגיאי פראוואָסלאוונאָי, נאציאָנאל'נאָסטי יעווריסקאָי“, — איז דאָס דעריבער ניט געוועז קיין פיינער וויץ פון זייער זייט, נאָר א פשוט'ער קאָנסטאטירען פון א פשוט'ען פאקט. ישראל לחוד ואוריתא לחוד, די אידישע רעליגיע איז איין זאך און דאָס אידישע פאָלק איז אַן אנדער זאך. יעדער איד קאָן אָנגעהערען צוביידע, אָבער ער מ ו ז אָנגעהערען צו איינער, צו דעם אידישען פאָלק. איז ער איינמאָל געבוירען געוואָרען פון אידישע עלטערן, קאָן מען אין קיינע וואסערן ניט אָבוואשען זיין „אידישקייט“, זיין בע־שטימטען נאציאָנאל־אידישען ט י פ, וואָס טרעט ארויס מעהר אָדער ווענינער בולט אין זיין פיזיאָגנאָמיע און זיין כאראקטער, ווי אויך אין זיין ארט צו בעשאפען גייסטיגע גיטער.

א איד איז ניט נאָר א רעליגיעז־גלויביגער „איזראעליט“. א איד איז אויך דער, וואָס געהערט דורך זיין געבורט צו דעם אידי־שען פאָלק, — און האָט דעריבער ארייננענומען אין זיך אלע סמנים פון דער אידישער ראסע.

אָבער דאָס איז נאָך ניט גאָר: מיר האָבען שוין געזאָגט, אז עס איז דאָ נאָך א דריטער מין איד, דער נ א צ י אָ נ א ל ע ר, ד. ה. אזא וואָס נעהערט ב ע ו ו א ו ס ט ע ר ה י י ד צום אי־דישען פאָלק, וואָס וויל געהערען צו איהם, וואָס בעטראכט זיך סאָלידאריש מיט זיין גאנצער געשיכטע און קעמפפט אָדער וויל קעמפפען פאר דעם פאָלק'ס ווייטערדיגען קיום אויף דער וועלט.

אָט די דריי ארטען „איד“ מוז מען האָבען אין זין, — דעם רעליגיעזען, דעם ראסען־איד און דעם נאציאָנאלען, — ווען מען וויל זיך גוט פאנאנדערקלייבען אין דער פראגע פון „איד און מענש“.

מיר וועלען אָנהויבען מיט דעם נאַציאָנאַלען אידען, ווייל ער איז דער וויכטיגסטער פאַר אונז און ווייל די פערענטפערונג פון זיין פראַגע וועט אונז אויך העלפען אויסצוגעפינען דעם אמת בנוגע צו די צוויי אַנדערע אַרטען.

איך האָב געזאָגט, אַז אַ נאַציאָנאַלער איד איז דער, וואָס װ י ל נעהערען צו דעם אידישען פאָלק און זיין סאָלידאַריש מיט זיין גאַנצען היסטאָרישען גורל. איבערטרייבט מען דעם אידישען נאַציאָנאַליזם ביז צו דעם עקסטרעם, ווערט די דאָזינע סאָלידאַ־ריטעט פערוואַנדעלט אין אַ בלינדע פערליעבטהייט צו אַלץ, וואָס טראָגט אויף זיך דעם שטעמפעל פון „אידישקייט". אין דעם אידישען לעבען איז אַלץ גוט און שעהן. עס איז אַ „מה טובו"־שטימונג, וואָס פאַלט אריין אין קעלבערנע התפעלות פון יעדען שטריך, וואָס דער איד האָט אַרויסגעבראַכט אין זיין כאַראַקטער און אין זיין קולטור. „מה טובו אוהליך, יעקב, משכנותיך, ישראל!" „ווי שעהן זיינען דיינע געצעלטען, יעקב, דיינע רוה־פּלעצער, ישראל!" אַזאַ מין פער'שכור'טער נאַציאָנאַליזם געפינט זיך ביי די רעאַקציאָנערע עלעמענטען פון יעדען פאָלק; דאָס איז יענער „אתה בחרתנו"־איזם, פון וועלכען קיין נאַציע אין דער וועלט איז, ליידער, ניט פריי, און וועלכער טראָגט איצטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען פון „שאָוויניזם".

איך מוז מודה זיין, אַז גראָד אין דעם ענין פון „מה טובו"־שטימונג האָט דער קאָסמאָפּאָליטיזם, מיט זיין אַבסאָלוטען אָב־לייקענען פון אַלץ, וואָס איז נאַציאָנאַל, אַרויסגעבראַכט אַ סך טיעפע, אייביגע אמת'ען, וואָס גיבען אונז אַ רעכט אין געוויסע פעלען צו בעטראַכטען „דאָס נאַציאָנאַלע" ווי אַ היפּך צו דעם אַלגעמיין־מענשליכען און צו קעמפּפען אַנטקעגען איהם אין דעם נאָמען פון דער פּראָגרעסיווער ענטוויקעלונג. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז דער קאָסמאָפּאָליטישער געדאַנק איז אומעטום און אין אַלע פעלען גערעכט. אַ ניכטערע, אונפּאַרטייאישע בעטראַכטונג פון דעם ענין, וועט אונז, ווי איך האָף, בעווייזען, אַז די ביידע עקסטרעמע ריכטונגען: דער קאָסמאָפּאָליטיזם און דער שאָווי־ניזם האָבער אַריבערגעשאָסען דאָס ציעל; אַז זיי ביידע האָבען אָנגעטאַפּט פונדאַמענטאַלע אמת'ען פון דעם מענשליכען לעבען

און דעם פעלקער־לעבען, — אמת'ען, וואָס מוזען אַריינגעבראַכט ווערען אין האַרמאָניע, ווייל זיי קאָנען הויזען איינער מיט דעם אַנדערן נאָר אונטער געוויסע בעדינגונגען און אין געוויסע גרעניצען.

די אַרגומענטאַציע פון דעם קאָסמאָפּאָליט איז אַזוי קלאָר און איינפאַך, לענט זיך אַזוי גלאַט אויף דעם שכל הישר, אַז ס'איז גאָר קיין חדוש ניט, וואָס יעדער דענקענדער קאָפּ מוז קודם כל בע־כשופ'ט ווערען פון דער קאָסמאָפּאָליטישער לאָגיק און פון יענע ליכטיגע האָריזאָנטען, וועלכע ער עפענט פאַנאַנדער פאַר דער מענשליכער צוקונפט.

דער קאָסמאָפּאָליט זעהט דעם אונטערשייד פון פעלקער נאָר אין דער פערשיידענקייט פון זייער לעבען, אין דעם פאַנאַנדער־געהן זיך פון זייער קולטור. קולטור איז אָבער אַ זאַך, וואָס ווערט אַרויסגעבראַכט פון דעם מענשליכען שכל, דעם מענשליכען יושר און דעם מענשליכען שטרעבען צו שעהנקייט. אויב צוויי קולטור־ערשיינען שטימען ניט איין איינע מיט דער אַנדערער, הייסט עס, אַז דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל האָט זיך אין זיי אָבגעשפּיגעלט ניט אין דער זעלביגער מאָס. די אַלגעמיינע מענשליכקייט האָט זיך פערקערפּערט אין זיי אין אַ פערשיידענעם גראַד פון קלאָרקייט און שטאַרקייט. אין איין קולטור־ערשיינונג, ביי איין פאָלק, איז דער מענשליכער שכל אַרויסגעקומען מעהר בלוט און ריין, איידער אין דער אַנדער קולטור־ערשיינונג, ביי אַן אַנדער פאָלק.

צוויי פעלקער בעאַרבייטען די ערד : די גאָר ווילדע בוש־מענער און די ציוויליזירטע ענגלענדער. די אַרט פון זייער אַגרי־קולטור איז איינער פון יענע „נאַציאָנאַלע" סמנים, מיט וועלכע דער גאָר ווילדער בושמען שיידט זיך אָב פון דעם אויסלענדער. דער בושמען אָדער דער באָטאָקוד, אָדער דער פידזשיאַנער, — איך געדענק שוין באמת ניט, ווער פון די דאָזיגע בכבוד'ע פעל־קער, — נעהמט, אַז ער וויל בעאַרבייטען די ערד, אַ פערשפּיצטען פלאָקען אין די הענד, שטעלט איהם צו צו דעם באָדען, שטרענגט אָן אַלע זיינע כחות און קראַצט אויף אַ קליינעם שטח, אין וועלכען ער וואַרפט אַריין די זריעה און לאָזט זי איבער אויף גאָט'ס בע־ראָט. שוין אָט אין דער פּרימיטיווער אַרט פון אַגריקולטור שטעקט

א היבשע ביסעל פון מענשליכען שכל און מענשליכער ערפאהרונג. דער ציוויליזירטער ענגלענדער אָדער דער אמעריקאַנער ווענדט אָן אין זיין ערד־ארבייט אָנשטאָט דעם פערשפּיצטען פלאָקען א שטאָ־לענעם ראַמפּף־פלוג. וואו איז דאָ מעהר מענשליכער שכל, וואו טרעט ער ארויס קלאָרער און ריינער: אין דער בושמענישער ערד־ארבייט אָדער אין דער ענגלישער? גאַנץ געוויס אין דער ענג־לישער.

און דאָס אייגענע, וואָס מיט דער ערד־ארבייט איז אויך — אזוי מיינט דער קאָסמאָפּאָליט — מיט אלע אנדערע קולטור־ערשיי־נונגען פון דער מענשהייט. זיי אלע האָבען נאָר איין ציעל אין זין — די בעפריעדיגונג פון מענשליכע נויטען און בעדערפניסען. געוויס, איז שוין די פשוט'סטע, ווילדעסטע בעפריעדיגונג גאַנץ בעשטעמט א מ ע נ ש ל י כ ע, וואָס לאָזט ווייט הינטער זיך דעם שכל פון די חיות און בהמות. און א מענש איז אויך דער, וואָס ווענדט אָן א פערשפּיצטען פלאָקען. אָבער כדי צו בעשטי־מען דעם ווערט פון די דאָזיגע בעפריעדיגונגען פאַר דעם מענשען און דעם מענשליכען פּראָגרעס, דארפען מיר זעהן, צי זיי שטעהען אויף יענער הויך, צו וועלכער דער מענשליכער שכל האָט זיך אויפגעהויבען אין דער איצטיגער צייט. אויב זיי זענען געבליבען אזוי ווייט צוריק, ווי דער פערשפּיצטער פלאָקען איז געבליעבען ווייט הינטער דעם ראַמפּף־פלוג, טאָר מען נישט קוקען דערויף, וואָס די „פערשפּיצטע פלעקער" זענען ארומגערינגעלט מיט א שיין פון הייליגקייט, ווייל אונזערע טאַטעס און אונזערע זיידעס און אונזערע אָבות־אבותינו האָבען מיט זיי זיך בענוצט און קיין בעסערע זאך ניט געוואוסט. עס איז די פליכט פון יעדען פאָלק, וואָס וויל ניט בלייבען הינטערשטעליג פאַר דער מענשהייט, אָב־צוראַמען דאָס פעלד פון זיין קולטור פון אלע יענע „פערשפּיצטע פלעקער", וועלכע האָבען זיך אָנגעזאַמעלט אויף איהם „משנים קדמוניות". ער מוז פערבייטען זיי אלעמען אויף יענע שכל'דיגע ערפינדונגען, אויף יענע רעזולטאַטען פון שעהנקייט און יושר, צו וועלכע דער מענש איז געקומען אין זיין פּראָגרעסיווען שאַפען.

אָבער — אויב אלע פעלקער פון דער וועלט זאָלען זיך מיט התמדה נעהמען ראַדיקאַל דורכצופיהרען ביי זיך אין דער היים

דעם דאָזיגען הייליגען חוב פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, — וואָס מוז דערפון אַרויסקומען? דערפון מוז אַרויסקומען — רעכענט דער קאָסמאָפּאָליט — ניט קיין אַנדער זאַך און ניט קיין קלענערע זאַך, ווי די פאָלשטענדיגע, ראַדיקאַלע אויסגלייכונג פון אַלע מענשליכע קולטורען. און מיט דער אויסגלייכונג פון אַלע מענשליכע קולטורען מוזען אויך פערשווינדען אַלע נאַציאָנאַלע אונטערשיידען פון פאָלק צו פאָלק.

עס איז — פאַר דעם קאָסמאָפּאָליט — אַ פּשוט'ער ממה־נפשך. שטעהט אַ וועלכע עס איז קולטור־ערשיינונג פון מיין פאָלק אויף דעם העכסטען שטאַפּעל פון שכל, יושר, שעהנקייט אָדער מענשליכע חשיבות, וועט זי יעמאָלט אויפהערען צו זיין אַ נאַציאָנאַלער סמן פון מיין פאָלק, ווייל אַלע אַנדערע פעלקער וועלען זי מוזען אַריבערנעהמען אין זייער לעבען. שטעהט זי אָבער, ווי אַ פערשפּיצטער פלאָקען, ניעדעריגער עהדער די פאָדערונג פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, וואָס איז פערווירקליכט געוואָרען ביי אַן אַנדער פאָלק, וועלען יעמאָלט מיר און אַלע אַנדערע צוריק־געבליעבענע פעלקער זיך מוזען אָבזאָגען פון איהר און צושטעהן אין דעם פּרט צו דער פּראָגרעסיווסטער נאַציע. און וויבאַלד דער העכסטער שטאַפּעל פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען שכל וועט אָנ־הויבען הערשען ביי אַלע פעלקער אין אַלע ערשיינונגען פון זייער לעבען, וועט יעמאָלט, מיט דעם פערשווינדען פון די נאַציאָנאַלע אונטערשיידען, ממילא אויך אָבגעמעקט ווערען די איינטהיילונג אין בעזונדערע פעלקער, און זיי אַלע וועלען זיך צונויפגיסען אין איין איינציגע מענשהייט, וואָס וועט גלייכמעסיג פאַר אַלעמען ענטוויקלען די איין־איינציגע מענשליכע קולטור.

וואָס קאָן דערויף ענטפערן דער עקסטרעמער נאַציאָנאַליזם, דער שאָוויניזם? ביז אַהער האָבען די שאָוויניסטישע טהעאָרע־טיקער געוואָלט אַרויסדרעהען זיך פון דער קאָסמאָפּאָליטישער נעץ דורך דעם, וואָס זיי האָבען פּשוט געלייקענט, אַז עס איז דאָ אַן אַלגעמיין מענשליכער שכל, אַן אַלגעמיין־מענשליכער יושר, אַן אַלגעמיין־מענשליכע חשיבות און שעהנקייט. ניטאָ קיין אַבסאָלו־טער, אַלגעמיין־מענשליכער פּראָגרעס! — טענה'ט דער שאָוויניסט. שכל, יושר, שעהנקייט און חשיבות זענען פערשיידען ניט נאָר פון

עפּאָכע צו עפּאָכע, נאָר אויך פון פאָלק צו פאָלק. און וואָס פאַר איין פאָלק איז אמת, קאָן פאַר דעם אַנדער פאָלק זיין אַ קלאָרער שקר; וואָס פאַר איינעם איז שעהן, איז פאַר דעם אַנדערן העסליך; דער יושר פון איין פאָלק קאָן פאַר אַן אַנדער פאָלק זיין אַ הימעל־שרייענדע עולה; און דאָס, וואָס איין פאָלק שעצט פאַר דעם העכ־סטען אויסדרוק פון מענשליכער חשיבות, קאָן פאַר דעם אַנדערן פאָלק זיין אַ ניט צו פערטראָגענדער ביזי־בזיון! קורץ, — „טשטאָ ניעמצו זדאָראָווא, טאָ רוסקאָמו סמערט׳“ („וואָס עס איז אַ געזונט פאַר׳ן דייטש, איז אַ טויט פאַר׳ן רוס“), — אָט דאָס איז אייגענטליך די פאָרמעל, אין וועלכער דער שאָוויניסט פון אַלע פעלקער גלויבט מיט זיין גאַנצען הארצען. אויב דער „ניעמיעץ“ געפינט, אַז אַ קאָנסטיטוציע איז אַ סך אַ גרעסערער פּאָליטישער יושר, איידער די אונבעגרעניצטע זעלבסט־הערשונג, אויב איהם דוכט זיך, אַז די רעליגיעזע טאָלעראַנץ און די גייסטעס־פרייהייט זענען אַ סך חשוב׳ערע מענשליכע ערשיינונגען, איידער די ענג־הארצינע פערפאָלגונג פון יעדען ניט „פּראַוואָסלאַוונעם גלויבען“, איז דאָס אפשר פאַר איהם, דעם „ניעמיעץ“, אַ גאַנץ פּאַסיגע זאַך, וואָס שטימט צו זיין כאַראַקטער און צו זיין נאַציאָנאַלער נשמה. מיר, רוסען, אָבער האָבען פון דעם אַ ברעקעל ניט וואָס מתפעל צו ווערען. אונזער כאַראַקטער, אונזער נאַציאָנאַלע נשמה דיק־טירט אונז אונזער אמת און ער ווערט אַם בעסטען בעפריעדיגט דורך די „סאַמאָדערזשאַוויע“ און די „פּראַוואָסלאַוויע“...

איך וויל זיך דאָ ניט אָבשטעלען אויף דער אַרגומענטאַציע פון דעם שאָוויניסט. מיר וועלען באַלד זעהן, וואָס פאַר אַ קעה־רענדעל אמת, — און דער עיקר, — וואָס פאַר אַ וויכטיגער דערצו, — עס ליעגט אין דעם נאַציאָנאַליסטישען אַרגומענט. דערווייליע מוז איך בעמערקען, אַז דער דאָזיגער קערענדעל אמת, ווי וויכטיג ער זאָל ניט זיין, ווערט אין גאַנצען צוגאַנגען אין יענעם גרויסען ים פון שקר, אין וועלכען עס שווימט אַזוי לוסטיג אַרום דער ריין־שאָוויניסטישער געדאַנק. אָבצולייקענען, אַז ס׳איז דאָ אַן אַלגע־מיין־מענשליכער אמת, וואָס דיקטירט צ. ב. אַז אַלע מענשען זאָלען גלייך גלויבען אין דעם מאַטעמאַטישען זאַץ פון „צוויי מאָל צוויי איז פיער“; ניט צו־צוגעבען, אַז אין געווסע פונקטען שטעהען אַ

סך פעלקער ניעדעריגער, איידער אַנדערע; ניט איינצוזעהן, אַז אין דער שווייצאַרישער רעפּובליק אָדער אין דער דעמאָקראַטישער ענגלישער קאָנסטיטוציע איז דער מענשליכער יושר אַ סך קלאָרער און טיעפער פערקערפּערט געוואָרען, איידער אין אַ דעספּאָטישער רעגיערונג, — צו די אַלע זאַכען דאַרף מען שוין האָבען אַזעלכע פערשטאַבענע אויגען, אַז זיי פערדיענען באמת אויסגעשטאָכען צו ווערען מיט דעם „פערשפּיצטען פלאָקען". עס זענען דאָ אַזעלכע קולטור־ערשיינונגען ביי די פערשיידענע פעלקער, וואָס פּאַטשען אַזוי העזה׳דיג אין פּנים אַלע פאָדערונגען פון דעם מענשליכען שכל און יושר, אַז מיר מוזען זיך דאָ אָוועקשטעלען אויף דער זייט פון דעם קאָסמאָפּאָליט און אין איינעם מיט איהם פיהרען אַ פערבי־טערטען קאַמפּף אַנטקעגען אַלץ, וואָס איז פויל און פערשימעלט אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק.

אומעטום, וואו זיין קולטור בעשטעהט פון „פערשפּיצטע פלע־קער", אומעטום, וואו אָנשטאָט „צוויי מאָל צוויי איז פיער", גלויבט ער, אַז „צוויי מאָל צוויי איז אַ שטרויענער דאַך", האָבען מיר אַ רעכט צוצוגעהן צו יעדען איינעם פון אונזער פאָלק און רעדען מיט איהם גאַנץ ריינע און קלאָרע דבורים: „איד, פערברען דיינע פער־שפּיצטע פלעקער און דיינע שטרויענע דעכער! איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש, און וואָס מעהר מענש דו ועסט ווערען, אַלץ ווייניגער איד וועסטו זיין..."

איך וועל דאָ ניט אויסרעכענען בפּרטיות אַלע יענע „שטרויענע דעכער" און „פערשפּיצטע פלעקער", וואָס געפינען זיך אין דער אידישער קולטור. דער גאַנצער איבערנאַטירליכער גלויבען אין מלאכים, שדים, רוחות און צדיקים; די נאַרישע איינגעשמועסט־קייט, אַז מען קאָן דורך וועלכע עס איז מצוות און עבירות בין אָדם למקום, — צווישען מענש און גאָט, — געפינען חן אין דעם אָנ‍יבער־שטענס אויגען אָדער חלילה אַרויסרופען זיין צאָרן אַנטקעגען זיך; כמעט דער גאַנצער „שולחן־ערוך" מיט זיינע תרפ"ט אלפים דינים און מנהגים, — זיי אַלע אָדער, ריכטיגער, כמעט אַלע, זענען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי „פערשפּיצטע פלעקער" און „שטרויענע דע־כער", וואָס קאָנען ניט אויסהאַלטען קיין ברעקעל קריטיק פון דעם פּראָגרעסיווען מענשליכען געדאַנק. און ניט נאָר איז דאָס אונזער

פליכט צו דערקלעהרען עס דעם אידען, נאָר ביי דער גאַנצער טאָלע־ראַנץ, וואָס מיר האָבען צו דעם אַנדערן'ס מיינונגען און גלויבונגען, — אָדער ריכטיגער: דוקא אין דעם נאָמען פון יענער טאָלעראַנץ, טאָרען מיר ניט צולאָזען, אַז דאָס פאָלק זאָל צ ו ו י נ ג ע ן ווערען עס איז צו ג ל ו י ב ע ן אין זיינע אויסגעוועבטע דאָגמען, אָדער ווייטער לעבען אין זיינע פערשימעלטע פאָרמען. און ווען מיר זעהען, אַז אַ הויפען פאַנאַטיקער קלייבט זיך אַרום אַרום די אַלטע הילצערנע און שטרויענע „געטער" און טאַנצט אַ ווילדען טאַנץ און שרייט אין התלהבות: מה טובו אוהליך, יעקב, פלעקענערעכאַ, ישראל! — טאָרען מיר אודאי קיין פעראיבעל ניט האָבען, ווען ביי איינעם פלאַצט די געדולד און ער נעהמט ז י י נ ע פלעקער און ז י י ן שטרויענעם דאַך, וואָס ער האָט בעקומען בירושה פון זיינע עלטערן, און מאַכט אויף זיי אַ שעהנעם, לוסטיגען „להדליק" בפני כל עם ועדה, ווי דאָס האָבען געטהאָן אונזערע אפיקורסישע טאַטעס. און אויב מיר זענען איצטער ניט צופריעדען מיט יענע פרייד־פייערן, וועלכע אונזערע אפקורסים פלעגען אָנצינדען או־מעדום צוליעב דעם כבוד פון דעם פרייען מענשליכען געדאַנק, איז דאָס ניט דערפאַר, וואָס מיר האָבען וויעדער אָנגעהויבען גלויבען אין „פערשפיצטע פלעקער" און „שטרויענע דעכער", נאָר דערפאַר, וואָס זיי האָבען אין יענע פרייד־פייערן אַריינגעוואָרפען אַ סך אַזוינס, וואָס מען האָט בשום אופן ניט געטאָרט פערברענען, און נאָך מעהר דערפאַר, וואָס דער וועג, וועלכען זיי האָבען אויסגע־קליעבען, כדי צו פערטרעטען די אינטערעסען פון „מעהר מענש און ווענינער איד" איז געווען אַן אבסאָלוט פאַלשער.

בעת דער אפיקורס פלעגט קומען צום פאָלק מיט דער טענה: „„איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש" און האָט איהם תוך כדי דבור דעמאָנסטרירט, וואָס ער מאָג על פי מענשליכען שכל טהאָן, האָט דאָס אין בעסען פאַל געמוזט אַרויסרופען אַ פער־וואונדערונג, אַ פשוט'ען ניט־אָנהויבען־צו־פערשטעהן אין די מוחות און די הערצער פון אַלע באמת פרומע אידען. מיט אַן ערנסטען טרויער אין האַרצען האָט דער פרומער איד געמוזט זיך חדוש'ען אויף דעם יונגען דור: הייסט עס באמת זיין מ ע ה ר מ ע נ ש, ווען מען פרעסט טרפה קאָלבאַס אום יום־כפור, זויפט ביער און

בראַנפּען און טאַנצט מיט אַ שיקסע? זאָל אין דעם ליגען די טיפערע מענשליכע חשיבות, צוליעב וועלכער ער דאַרף זיך אָבזאָגען פון זיין אידישקייט? און ער האָט גאָר געמיינט, אַז דער וואָס האַלט זיין ווילען אין צוים, און זיין געדאַנק ריין פון די תאוות הגוף און דאָס האַרץ אָפען פאַר דער שטים פון הייליגקייט און אונענדליכקייט, איז אַ העכערער מהות מענש, איידער דער, וועמעס גאַנצער שכל איז אַריינגעטהאָן אין געשמאַק עסען, געשמאַק טרינקען און טאַנצען מיט שיקסעס. איהם האָט זיך גאָר געדוכט, אַז וואָס מעהר מענש מען איז, אַלץ אַ גרעסערען יחוס האָט ביי איינעם די „רוחניות“, אַלץ מעהר „איד“ איז מען, און וואָס מעהר „גראָבער גוי“ מען איז, אַלץ ווייניגער „מענש“ איז מען...

דער פעהלער פון דעם אפּיקורס איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אין דער אַלטער אידישער רעליגיע געזעהן נאָר איהר שולחן ערוך׳דיגע שאָלעכץ און האָט זיך ניט אַריינגעטראַכט אין איהר נ ש מ ה, אין יענע גרויסע, הייליגע און טיעף־מענשליכע נשמה, וואָס האָט זיך היסטאָריש פערבונדען מיט דער דרויסענדיגער שאָלעכץ פון דינים און מנהגים. און אויך אין דעם האָט ער געמאַכט דעם טעות, וואָס ער האָט די גרויסע, הייליגע, טיעף־מענשליכע נשמה פון זיין אייגענעם נייעם אפּיקורסישען גלויבען געוואָלט אַריינטראָגען אין פאָלק דורך דער טריפה׳נער קאָלבאַס און דעם יום־כפּור־טאַנץ מיט אַ שיקסע. גאַנץ אַנדערע וועגען האָט מען בעדאַרפט אויסזוכען, ווי אַזוי די גרויסע נשמה פון דעם אַלטען דור זאָל אין דער גרויסער נשמה פון דעם נייעם דור דערקענען איהר אייגענעם מהות, איהר אייגענע אָבשפּיעגלונג אין אַ נייער פּראָגרעסיווערער פאָרם. אָבער — ווי די מעשה איז — איז דאָס ניט מעהר, ווי אַ פראַגע פון דעם ריכטיגען וועג, פון דעם מעהר צוגעפּאַסטען מעטאָד, ווי אַזוי דורכצופיהרען דעם נייעם אמת אין לעבען. אין פּרינציפּ איז דער נייער קאָסמאָפּאָליטישער דור געווען גערעכט, ווען ער איז צוגעגאַנגען צו דעם אידישען לעבען מיט דער פאָדערונג, אַז אַלץ זאָל פון דאָרטען אָבגעשאַפט ווערען, וואָס קאָן זיך ניט פערענטפערן פאַר דעם מענשליכען שכל, דעם מענשליכען יושר און דער מענשליכער שעהנקייט. אין אַלע פּע־

לען, וואו ער האָט געקאָנט בעשיינפּערליך אויפוויזען, אַז דאָס אידישע לעבען, די אידישע קולטור שטעהט הינטער די פאָדערונגען פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, קאָן קיינער ניט אָבלייקענען און־זער רעכט צו קומען צו דעם אידישען פאָלק און זאָגען איהם: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש. און וואָס מעהר מענש דו וועסט זיין, אַלץ ווענינער איד וועסטו זיין.“

אָבער — און דאָ הויבט זיך אָן דער גרעניץ, וועלכען דער קאָסמאָפּאָליט האָט ניט בעמערקט און וועלכען ער האָט לגמרי ניט נעהאַט קיין רעכט איבערצושרייטען: קאָן מען דען באמת אַלע קולטור־ערשיינונגען פון אַלע פעלקער איינטהיילען נאָר לויט דעם גראַד פון שכל, יושר, שעהנקייט און מענשליכע חשיבות, וואָס איז אויסגעדריקט אין זיי? זענען די נאַציאָנאַלע אונטערשיידען פון די פעלקער ניט קיין אַנדער זאַך ווי נאָר גראַד־אונטערשיידען פון מענשליכע מעלות, אַזוי אַז אויב זיי זאָלען זיך אַלע אויפהויבען אויף דערזעלביגער שטופע פון׳ם פּראָגרעס, וועלען זיי אַלע מוזען ממילא קומען צו דיזעלביגע רעזולטאַטען און לעבען, דענקען און שאַ־פען? זענען אפשר דאָ אַזעלכע קולטור־ערשיינונגען, וואו די נאַציאָנאַלע פערשיעדענקייטען שיידען זיך פאַנאַנדער ניט דורך דעם גראַד פון דער מענשליכקייט, וואָס אין זיי, נאָר דורך דער אַרט פון דער מענשליכקייט, וואָס דריקט זיך אין זיי אויס, און וואָס איז בשום אופן ניט ערגער, איידער אַ וועלכער עס איז אַנדער מין?

לאָמיר אַ ביסעל אַ טראַכט טהאָן וועגען דעם.

פעלקער אונטערשיידען זיך איינער פון דעם אַנדערן אויך לויט די שפּראַך, וועלכע זיי רעדען. אַ שפּראַך איז קודם כל אַ מיטעל, ווי אַזוי דורך ווערטער אויסצודריקען אונזערע געדאַנקען און פאָרשטעלונגען. איין און דיזעלביגע פאָרשטעלונג פון דעם חפץ, וואָס איך האַלט איצטער אין מיין האַנד, דריקט דער איד אויס מיט דעם וואָרט „זייגער“, דער רוס זאָגט אויף דעם „טשאַסי“, דער דייטש רופט דאָס אָן „אוהר“. וועלכער וואָרט איז מ ע נ ש ל י־כ ע ר: אין וועלכען איז פערקערפּערט אַ גרעסערער גראַד פון שכל, יושר, חשיבות און חן? אין קיינעם ניט פון זיי! זיי זענען אַלע גלייך גוט, גלייך שעהן און גלייך מענשליך. אין זיי

זענען אָבער פערקערפערט פערשיידענע אַ ר ט ע ן פון דער מענשליכער שפּראַך, פערשיידענע מ י נ י ם לשונות, ווי אַזוי אין קלאַנגען אויסצודריקען געדאַנקען. קומט איהר דעריבער אין דעם ענין פון שפּראַך צו דעם אידישען פאָלק און זאָגט איהם : „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש", האָט דאָס ניט קיין אַנדער טייטש, ווי : פערוואַרף דעם וואָרט „זייגער" און נעהם אָן אָנ־שטאָט דעם דאָס וואָרט... אָבער וואָסער אַנדער וואָרט זאָל מען אָננעהמען אָנשטאָט איהם ? און מיט וואָס איז יעדער אַנדער וואָרט מ ע נ ש ל י כ ע ר, איידער דאָס וואָרט „זייגער" ?

איהר זעהט : אין דעם פּונקט פון דער שפּראַך, איינעם פון די וויכטיגסטע פּונקטען אין דעם נאַציאָנאַלען לעבען, האָט די קאָסמאָפּאָליטישע פאָרמעל : „וואָס מעהר מענש, אַלץ וועניגער איד" אין גאַנצען פערלאָרען יעדען שכל'דיגען מענשליכען זין. די שפּראַך איז אַ קולטור־צווייג, אין וועלכער עס דריקט זיך אויס דער מענשליכער שכל און די מענשליכע שעהנקייט, אָבער ביי יעדען פאָלק אויף אַן אַנדער אופן, און עס איז ניטאָ אויף דער וועלט קיין איין איינציגער ריכטער, וואָס זאָל אָביעקטיוו קאָנען אַרויסברענ־גען, וועלכע שפּראַך איז די שעהנסטע, קליגסטע און האָט אין זיך מעהר מענשליכע מעלות, איידער אַלע אַנדערע, אַזוי, אַז דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל זאָל קאָנען פאָדערן פון יעדען איינעם, ער זאָל אָננעהמען דוקא יענע אויסגעצייכענטע שפּראַך.

אמת, עס זענען דאָ איינצעלנע מענשען, וואָס זיי ד ו כ ט זיך, אַז זיי האָבען „ע ל פּ י ש כ ל" אויסגעפונען, וועלכע שפּראַך עס פערדיענט דעם שרביט הזהב, די קעניגליכע ווירדע איבער אַלע שפּראַכען. אָבער אויב איהר וואָלט געלאָזט די גאַנצע מענשהייט אָבשטימען איבער דער דאָזיגער פראַגע, וואָלט איהר אפשר צו אייער בעוואונדערונג בעקומען דעם רעזולטאַט, אַז יעדעס פאָלק וואָלט געשטימט פאַר זיין אייגענעם לשון : ווייל „שעהנער פון אַלע בילדער איז מיר מיין מאַמעס פּנים ; ליעבער פון אַלע לשונות איז מיר מיין מוטער־שפּראַך". דאָס איז אַן אַלטער כלל פאַר אַלע פעלקער, — אַ כלל, פאַר וועמען דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל מוז אונטערטהעניגסט איינבויגען זיין קאָפּ.

עס איז אויך אמת, אַז די אינטעליגענץ פון די אונטערדריקטע

אָדער צוריקגעבליעבענע פעלקער, וואָס הויבט זיך ערשט אָן אויס־צומענשלען אונטער דעם איינפלוס פון אַ פרעמדער קולטור און אַ פרעמדער שפּראַך, פאַלט אָפּט אריין אין דעם דמיון, אַז נאָר די פרעמדע שפּראַך איז באמת אַ מענשליכע; דער אייגענער לשון אָבער איז גאָר ניט ווערטה, וואָס ער לעבט אויף דער וועלט. זי איז דעריבער נוטה צו קוקען אויף איהר אייגענעם לשון פון אויבען אראָב און האַלטען פאר אַ חשוב'ערען מענשען יענעם, וואָס האָט אין גאַנצען פערגעסען, ווי צו רעדען אין דער שפּראַך פון זיין פאָלק. אזוי איז אַ צייט געווען אין רוסלאַנד, ווען די רוסען האָ־בען מבזה געווען זייער שעהנעם רוסיש, און דעם אידעאַל פון אַ חשוב'ען געבילדעטען מענשען האָבען זיי געזעהן אין יענעם, וואָס האָט געקאָנט רעדען און דענקען אין פראַנצויזיש. דאָס אייגענע האָט אויך פּאַסירט אין דייטשלאַנד, וואו אַזעלכע אמת געבילדעטע גייסטער ווי פריעדריך דער גרויסער האָבען זיך געקאָנט בעריהמען מיט דעם, וואָס זיי קאָנען ניט קיין דייטש, אָדער קאָנען עס ניט גוט. איצטער וועט קיין רוסען און קיין דייטשען ניט ארויף אויפ'ן זינען צו קוקען פון אויבען אראָב אויף זייערע שפּראַכען, אָדער צו פאַלען כורעים פאַר דעם „פראַנצויז". אדרבה, ביי די צוויי פעל־קער האָט זיך אויסגעבילדעט אַן אמת'ע טיעפע ליעבע און פער־עהרונג צו זייער לשון, צו דעם שכל און דער שעהנקייט, וואָס ליעגט איינגעוויקעלט אין איהם.

ווי אַזוי איז דאָס געשעהן? גאָר פּשוט! בעת די דייטשען און די רוסען האָבען זיך גענומען אויסמענשלען אין פראַנצויזיש, זענען זיי נאָך געווען ק נ אַ פּ ע מ ע נ ש ע ן. אליין אָרעם אין בילדונג און שעהנע, טיעפע געדאַנקען, האָבען זיי אויך ניט געקאָנט בעמערקען די פערבאָרגענע שעהנקייטען פון זייער איי־גענעם לשון. אין גאַנצען פער'כשופ'ט פון דעם פרעמדענס גע־שמאַק און שכל, איז ביי זיי לגמרי אָבגענומען געוואָרען זייער איי־גענער שכל און זייער אייגענער געשמאַק. אָבער וואָס מעהר מ ע נ ש זיי זענען געוואָרען, וואָס זעלבסטשטענדיגער עס איז געוואָרען זייער טראַכטען און פיהלען, אַלץ העכער האָט גענומען רעדען ביי זיי דער אייגענער דענקען און דער אייגענער פיהלען. מיט דער ענטוויקעלונג פון דער אינטעליגענץ האָט זיך אין דער'זעלבינער צייט

אויך ענטוויקעלט איהר היימישער לשון, און וואָס מעהר וויסען און בילדונג עס האָבען גענומען אריינדרינגען אין די מאַסען, אַלץ מעהר לעבענס־קראַפט איז אַריינגעיאָגט געוואָרען אין זיינע אָדערן, אַלץ פולער און גראציעזער זענען געוואָרען זיינע פאָרמען, אַלץ חנ'עוודיגער זיינע בעוועגונגען. סוף־כל־סוף האָט די אינטעלי־גענץ נעמוזט אין דער אייגענער שפּראַך דערבליקען דעם בעסטען, לייכטעסטען מיטעל צו שאַפען איהרע בעשאַפונגען, צו בעשרייבען איהרע זעהונגען, צו בעזינגען איהרע געפיהלען, ארויסצוברוימען איהר וועהטאָג און ארויסצושאַלען איהר פרייד.

אויף אַזא'ן אופן איז די שפּראַך מיט טויזענדער פעדים צו־נויפגעבונדען געוואָרען מיט דער נשמה — און אָנשטאָט דעם אַלטען דמיון, אַז דער אייגענער לשון איז אַ מאוס'ע דיענסט־מויד, וואָס טאָר ניט האָבען די העזה צו בעווייזען זיך אין סאַלאָן, אויף וועלכער קיין אנשטענדיגער מענש קאָן ניט אויסדריקען קיין איין אנשטענדיגען געדאַנק, איז אויסגעוואַקסען די אַנדער אילוזיע, אַז זי, די שפּראַך פון זייער פאָלק, איז די איינציגע קעניגין צווישען אַלע שפּראַכען פון דער וועלט.

אמת, יעדער איינער פערשטעהט מיט'ן שכל, אַז די אי־לוזיע איז ניט מעהר ווי אַן אילוזיע, ניט מעהר ווי אַ דמיון און געפיהל, אָבער אַזוי ווי דער דאָזיגער דמיון שאַדט קיינעם ניט, אַזוי ווי די ליעבע צו דער אייגענער שפּראַך איז צו־נויפגעבונדען מיט דער ליעבע צו אַלע יענע גרויסע קולטור־אוצרות, וועלכע דאָס פאָלק בעשאַפט אי פאַר זיך, אי פאַר דער מענשהייט, האָט מען זיך ניט וואָס צו שעהמען מיט דער דאָזיגער הייסער ליעבע צו דעם אייגענעם לשון און מען דאַרף ביי דעם אַלגעמיין־מענש־ליכען שכל ניט אויסבעטען קיין היתר אויף איהם, ווייל דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל האָט ניט קיין אייגענע שפּראַך, וואָס ער זאָל קאָנען ארויפצווינגען אויף אַלע מענשען. אגב, פערשטעהט ער, דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל, גאַנץ גוט, ווי אַזוי מען קאָן זיך פערליעבען אין יענע קלאַנגען, וואָס זענען אַזוי נאָהענט צו דער נשמה, אַזוי ענג צונויפגעוואַקסען מיט אַלע איהרע פערבאָר־גענע פאַלדען.

וואָס לערנט אונז די דאָזיגע ערשיינונג? זי אנטפּלעקט אונז

זעהר אַ וויכטיגען אמת פאַר אונזער ענין. בעת די רוסישע אינ־טעליגענץ איז אין איהר שפּראַך געשטאַנען אונטער דער שליטה פון דער פראַנצויזישער קולטור, האָט זי אפשר געקאָנט מיינען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ מעהר פראַנצויז איז ער און אַלץ וועניגער רוס. אָבער מיינען אַזוי האָט זי געקאָנט נאָר דער־פאַר, ווייל דער מענש אין דעם רוס איז נאָך געוועזן פון גאָר אַ שוואַכער מדרגה; ער איז געוועזן אַ וויזיבער וואַקס, אויף וועלכען דער פראַנצויזישער זשעני האָט געקאָנט אַרויפלעגען זיין שטעמ־פעל. אָבער וואָס מעהר מענש דער רוס איז געוואָרען, וואָס ווייטער זיין האָריזאָנט, וואָס שטאַרקער זיין אייגענע שאַפונגס־קראַפט, אַלץ מעהר „רוס" איז ער געוואָרען לכל הפחות בנוגע צו דעם אייגענעם רוסישען לשון.

און אַקוראַט די זעלביגע ערשיינונג שפּיעלט זיך איצטער אָב פאַר אונזערע אויגען ביי דעם אידישען פאָלק מיט דער אידישער שפּראַך. ווען אונזער רוסיש־אידישע אינטעליגענץ האָט זיך נאָר וואָס גענומען „אויסמענשלען", איז זי געוועזן, ווי אַ וואַקס אין די הענד פון דער פרעמדער קולטור און דער פרעמדער שפּראַך. רע־דען ווי אַ „מענש" האָט געהייסען רעדען רוסיש (אָדער פּויליש אין פּוילען). אָבער אַט איז די אינטעליגענץ אַ ביסעלע אונטערגע־וואַקסען, אַט האָט זי גענומען שפּירען אין זיך איהרע אייגענע כחות, און מיט דעם פאַנאַנדערבליהען פון די אייגענע כחות האָט זיך גענומען פאַנאַנדערבליהען אויך דער אידישער לשון. פער־גלייכט דעם מצב פון אידיש אַ יאָהר פינף־און־צוואַנציג צוריק מיט איהר איצטיגען צושטאַנד! דערמאָהנט זיך, ווי אומגעלומפּערט, ווי בעריש עס איז געוועזן איהר יעדער ריהר, וויבאַלד זי האָט גע־מוזט אַרויסקריכען פון איהרע אייגענע פיער ווינקעלעך און אויס־דריקען אַ וועלכען עס איז מענשליכען געדאַנק. און בעטראַכט ווי גראַציעז, ווי זיכער עס זענען איצטער אַלע איהרע בעוועגונגען, ווי שנעל זי קאָן זיך צופּאַסען צו יעדער גייסטיגער לאַגע, און ווי פּינקטליך זי קאָן איבערגעבען יעדען, לאָז זיין ווי פערוויקעלטען געדאַנק! די אידישע שפּראַך איז איצטער גאַנץ בעשטימט גע־וואָרען מעהר „אידיש", איידער זי איז געוועזן, און דער איד, וואָס רעדט און שרייבט איצטער אידיש, רעדט און שרייבט גאַנץ זיכער

א פיעל בעסערען אידיש, איידער א מאָל. ער איז אין דעם פּרט פון דער שפּראַך געוואָרען מעהר א י ד. א דאנק די טעגליכע צייטונגען, דעם טהעאטער, דעם אידישען בוך, די פערזאמלונגען, וואו געבילדעטע מענשען דריקען אויס זייערע געדאנקען אין אידיש, ווערט אַלץ רייכער אין ווערטער און אויסדריקען דער אוצר פון אונזער שפּראַך און דער איד ווערט אַלץ וועניגער געצוואונגען צו שעפּען פון א פרעמדען קוואַל. הייסט עס, אז אין דעם פּרט פון דער שפּראַך איז דער איד געוואָרען מעהר איד, דער רוס מעהר רוס און דער דייטש מעהר דייטש, ניט פאר קיין אנדער זאַך, נאָר דער־פאר, וואָס זיי אַלע זענען געוואָרען מעהר מ ע נ ש...

הייסט עס, אז לכל הפּחות אין דעם ענין פון דער שפּראַך, האָבען מיר פאר אונז א פאַל, וואו די אַלטע פאָרמעל: „וואָס מעהר מענש, אַלץ וועניגער איד", איז — ניט נאָר זי פערליערט יערען זין, נאָר אדרבה, זי ווערט פערוואַנדעלט אין איהר אייגענעם היפּך: וואָס מעהר מענש מען איז, וואָס רייכער עס ווערען די ענינים, וועגען וועלכע דער אידישער מענש דענקט; וואָס שטארקער אין איהם ווערט די קראַפט פון דעם אייגענעם שאַפען, אַלץ מעהר איד ווערט מען, אַלץ בולט׳ער און שאַרפער ווערט יענער נאציאָנאַלער סמן זיינער, וואָס דריקט זיך אויס אין זיין לשון.

לאָזט מיך דאָ בעריהרען נאָך א פּאָר פּונקטען, וואָס זענען פערבונדען מיט דער אידישער שפּראַך־פראַגע אין איהר שייכות צו „איד און מענש".

מיר האָבען געזעהן, ווי די געבילדעטע קרייזען פון א צוריק־געבליעבענעם פאָלק פערליערען דעם רעספּעקט צו זייער אייגענעם לשון און פיהלען א מין יראת הכבוד פאר דער פרעמדער רייכערער שפּראַך. דאָס איז גאַנץ בעשטימט דער געפיהל פון דרך־ארץ, וואָס א ניעדריגערע קולטור האָט צו א העכערער. אָבער אזא מין אראָבפאַלען אין די אייגענע אויגען האָט בעצם ניט געקאָנט אָנ־ריהרען ניט דעם פערזענליכען שטאָלץ, ניט דעם שטאָלץ פון דעם פאָלק. א רוסישער גראַף אָדער קניאז האָט אפשר געשפּירט, אז זיין פראנצויזישער פאַבריקמאַכער, מיט זיינע עלעגאַנטע מאַניערען, מיט זיין געשליפענעם צינגעל און זיין גראַציעזען פראַנצויז, איז אין א געוויסען פּרט א העכערע, חשוב׳ערע בריאה, איידער ער

אליין. אָבער נאָר אין א געוויסען פּרט, — אין דעם פּונקט פון שפּראך און אויסערליכע קולטור. אין אלע אַנדערע פּונקטען איז ער, דער גראף, פּאָרט דער מיוחס, דער גראַף, און יענער איז דער פאַבריקמאַכער. און אויך בנוגע צו דעם אייגענעם פאָלק איז ער, דער גראף, א קינד פון דער גרויסער, מעכטיגער רוסישער נאַציע, וואָס האָט פּאָליטיש און היסטאָריש אין קיין פאל ניט וואָס אונ־טערצובויגען זיך אונטער פראַנקרייך און וואָס איהר כבוד ווערט בשום אופן ניט פערטונקעלט דורך דעם גלאַנץ פון דעם פראַנ־צויזישען נאָמען. אפילו אין די ערגסטע צייטען פון דער רוסישער אסימיליאציע האָט קיינעם פון די געבילדעטע ניט געקאָנט ארויף אויפ׳ן זין, אָבצוזאָגען זיך פון דעם אייגענעם פאָלק דערפאַר, וואָס ער שטעהט אויף א ניעדעריגערער קולטור־מדרגה, און אויפצוגעבען די עקזיסטענץ פון דער רוסישער נאציע מחמת דעם, וואָס איהר שפּראך איז ניט אזא חשוב׳ע, ווי די פראַנצויזישע.

א גאַנץ אַנדער פּסיכאָלאָגיע האָט געמוזט הערשען — און הערשט נאָך עד־היום — ביי א גרויסען טהייל פון די אידישע גאַנץ געבילדעטע, האלב־און פערטעל־געבילדעטע קרייזען. דער רוס און זיין שפּראך איז אין זייערע אויגען געוועזן א העכערע בריאה ניט נאָר מחמת זיין העכערער קולטור, נאָר ווייל ער איז אויך א חשוב׳ערער מענש אין דער געזעלשאפטליכער שטעלונג און אין דעם שטאאטליכען לעבען. א שכור׳ער שרייבער׳ל ביי דעם „סטאַ־נאָוואָי" אין א שטעדטעל איז געזעלשאפטליך אין רוסלאַנד א סך א גרעסערער מיוחס איידער דער רייכער אידישער סוחר. אָבזאָגען זיך פון אידיש און ריידען די שפּראַך פון דעם שכור׳ען שרייבער׳ל הייסט דעריבער ניט נאָר אריינגענומען ווערען אין דער ספערע פון דער העכערער קולטור. די קולטור־פראַגע האָט דאָס רוב גע־שפּיעלט גאָר א קליינע ראָליע אין דעם אסימיליאציאָנס־פּראָצעס פון די ברייטערע אידישע קרייזען. א סך א גרעסערע ראָליע האָט דאָ געשפּיעלט דאָס וועלען אויפהויבען זיך אויף א העכערער שטופע אין דעם געזעלשאפטליכען לעבען, אויסגלייכען זיך אין יחוס מיט דעם גוי. די רוסישע שפּראַך איז געוועזן אַן אויסערליכער צייכען, אז מען געהערט שוין ניט מעהר צו יענעם פערוואָרפענעם, בע־שפּיענעם פאָלק, וואָס יעדער איינער האָט א רעכט צו טרעטען עס

מיט די פיס. דורך זיין רעדען רוסיש, דורך דאָס נאָכמאַכען די מאַניערען פון דעם רוס, האָט דער אסימילירטער איד געוואָלט אויפהויבען זיין מענשליכע חשיבות סיי אין די אויגען פון דעם רוס, סיי אין די אייגענע אויגען. דורך „ווייניג איד" האָט ער געוואָלט פערערכענט ווערען פאַר „מעהר מענש".

איהר ווייסט אַלע, ווי צרה'דיג עס האָט זיך אויסגעלאָזען יענער עקספּערימענט און וואָס פאַר אַ גרויסען טעות דער אסימי־ליאַטאָר האָט דאָ געמאַכט אין חשבון. דער אידישער נאָמען איז בשום אופן ניט אויפגעהויבען געוואָרען, אַ דאַנק דער רוסישער שפּראַך־אסימיליאַציע, און דער איד איז ניט געוואָרען מעהר מיוחס, ווען ער האָט אָנגעהויבען צו רעדען „רוס".

וואו איז דאָ געלעגען דער טעות אין זיין חשבון?

דער אסימיליאַטאָר האָט זיך געיאָגט נאָך אַ העכערער מענש־ליכער חשיבות, — געוויס אַ בערעכטיגטער און מענשליכער שטרע־בען. אָבער ער האָט דאָ צונויפגעמישט צוויי זאַכען: מענשליכען שטאָלץ און וויסטע גאוה. דער מענשליכער שטאָלץ רוהט אויף דעם בעוואוסטזיין פון מיין אייגענעם ווערטה, אַלץ איינס, וואָס די אַרומיגע וועלט זאָל ניט האַלטען פון מיר. די וויסטע גאוה האָט ניט קיין אייגענעם ווערטה־מאַסשטאַב, זי נעהמט איהם אַריבער פון דער פרעמד. זי יאָגט זיך קודם כל נאָך דעם אַנדערן'ס אָב־שעצונג, נאָך י ע נ ע ם 'ס גוטער מיינונג וועגען מיר. אין דער וויסטער גאוה פערליערט דער מענש דעם דרך־ארץ צו זיך אַליין. אין זיין נשמה מוז זיך אריינ'גנב'ענען אַ פונק פון יענער ה י נ ט י ש ע ר פּסיכאָלאָגיע, וועגען וועלכער איך האָב גערעדט אין דעם אָנהויב פון מיין פאָרלעזונג. מיט גליקזעליגע בליקען פון הינטישער אונטערטהעניגקייט קוקט דער אסימיליאַטאָר אויף זיין „גאָט", ווען ער וויל נאָכמאַכען, דרעהט מיט'ן ווידעל, פאַר יעדען ביסעלע כבוד, וואָס דער „גאָט" קאָן איהם שענקען. וואָס פאַר אַן ע ה ר ע דאָס איז צו האָבען דעם „סטאַנאָוואָי" אַליין ביי זיך אין שטוב, שפּיעלען מיט איהם סטוקעלקע און אפשר נאָך זיין מיט איהם „נאַ טי" און רעדען מיט איהם רוסיש הויך אויפ'ן קול אַזוי, אַז אַלע זאָלען הערען און פּלאַצען פאַר קנאה. עס פער־שטעהט זיך, אַז דאָס מוז ניט זיין דוקא דער„סטאַנאָוואָי". וואָס

פאַר אַן ארט „אמת'ער רוס" דאָס דאַרף זיין, כדי זיין פריינדשאַפט זאָל איינעם ברענגען כבוד, — דאָס הענגט אָב פון דעם בילדונגס־גראַד און דער געזעלשאַפטליכער שטעלונג פון דעם אידען. פאַר איינעם איז דאָס דער „סטאַנאָוואָי", פאַר דעם אַנדערן אַ גובער־נאַטאָר, פאַר דעם דריטען אַ „פיסאַטעל", פאַר דעם פערטען אַ בעריהמטער געזעלשאַפטליכער טהוער. דער עצם פון דער וויסטער גאוה בלייבט אָבער דערזעלבינער: דאָס איז דער אייגענער בטול היש, דאָס פערליערען פון דעם אייגענעם פנים, דאָס ווערען זיך באָדען אין יענע שטראַהלען פון כבוד, וואָס די נאָהענטקייט פון דעם פרעמדען מיוחס קאָן איינעם געבען.

עס איז נאָר קיין ספק ניט, אַז די פעראַכטונג צו דער אי־דישער שפּראַך איז ביי אַ גרויסען טהייל אסימיליאַטאָרען אויס־געוואַקסען אָט פון דער וויסטער גאוה, אָט פון דעם הינטישען בטול היש, וואָס איז די סטרא אחרא פון דעם מענשליכען שטאָלץ. און עס איז קיין חידוש ניט, וואָס אָט די וויסטע גאוה האָט ניט געקאָנט דערגרייכען איהר ציעל: דרך־ארץ קאָן מען נאָר האָבען צו דעם, וואָס האָט דרך־ארץ פאַר זיך אליין. און דער, וואָס שפּייט זיך אליין אין פּנים, פערדיענט אויף דעם שפּיי פון דעם אַנדערן. וואָל־טען יענע אסימיליאַטאָרען אָנשטאָט וויסטער גאוה געהאַט מ ע נ ש־ל י כ ע ן ש ט אָ ל ץ, וואָס רעכענט זיך נאָר מיט דעם אייגענעם ווערט, און קעמפפט, אַז די דרויסענדיגע וועלט זאָל אָנדערקענען מיין ווערטה, וואָלטען זיי באַלד געקאָנט איינזעהן, אַז אַלע שפּראַ־כען זענען גלייכע מיוחסים און אַז אָבזאָגען זיך פון דער אייגענער שפּראַך צוליעב אַ פרעמדער, הייסט אומזיסט און אומנישט אָנ־שפּייען זיך אליין אין פּנים. אַ ביסעלע מעהר מענשליכער שטאָלץ אין דעם אידען וואָלט געמאַכט אונמעגליך דאָס פערלאָזען פון אי־דיש. וואָס מעהר מענשען זיי וואָלטען געווען, אַלץ מעהר אידען וואָלטען זיי געבליעבען.

אַזאַ בליק אויף דעם ענין פון דער שפּראַך איז אָבער נאָך אין גאַנצען פרעמד פאַר אַ סך פון דער אידישער אינטעליגענץ, אפילו פון דער, וואָס האָט גאַנץ געוויס קיין ברעקעל שפּור ניט פון הינ־טישער פּסיכאָלאָגיע אין איהר נשמה. עס זענען דאָ ביי אונז מענשען, וואָס פערשטעהען בכלל ניט, וואָס מאַכט מען דאָ פאַר

אזא וועזען פון דער שפּראַך. איז דען די שפּראַך עפּעס מעהר, איידער אַ מיטעל אויסצודריקען געדאַנקען, און דאַרף אַן אמת'ער מענש האָבען ביי די געדאַנקען עפּעס מעהר אין זין, איידער אמת און יושר? וואָס איז די נפקא מיניה, אין וואָס פאַר אַ קלאַנגען מען ברענגט קלאָר אַרויס די דאָזיגע אידעאַלען? „קאַזאַלע־מאַזאַלע, אַבי דאָברע מיינעלע".

איך ווייס ניט, צי אייך איז בעקאַנט אַנ—סקי'ס „פּיאָנערי" און צי איהר געדענקט די סצענע, ווי דער קליינשטעדטעלדיגער משכיל, וואָס איז אַנטלאָפען אין די גרויסע שטאָדט צוליעב דער אמת'ער השכלה, לערנט זיך ביי אַ גימנאַזיסט די רוסישע שפּראַך. געבראָטענע ליידען שטעהט ער אויס פון דעם, וואָס ער קאָן ניט אַרויסרעדען ריכטיג דאָס רוסישע וואָרט „טשיזש". ווי ער מאַ־טערט זיך ניט, קומט ביי איהם אַלץ אַרויס „ציזז" — און ער פער־שטעהט ניט: וואָס איז דאָ דער אויפגעקלעהרטער גימנאַזיסט אַזוי מקפּיד אין דעם ענין? וואָס קאָכט ער זיך אין דעם „טשיזש"? קאָן דען פערענדערט ווערען דער ע נ י ן, ווען מען פערדרעהט אַ ביסעל זיין נאָמען? ווערט דער פויגעל אַן אַנדערער, ווען מען רופט איהם „ציזז" אָנשטאָט „טשיזש"?

אזא פּסיכאָלאָגיע איז זעהר פערשפּרייט ביי דער אידישער יוגענד און זי שטאַמט פון אַן אַנדער מין „בטול־היש", וואָס איז זעהר פערשיידען פון דעם הינטישען „בטול־היש", וועגען וועלכען איך האָב נאָר וואָס גערעדט. זי שטאַמט פון אונזער ב ט ל נ ו ת. דער אמת'ער אידעעלער בטלן האָט נאָר צוויי אידעאַלען אין האַר־צען: אמת און יושר. שעהנקייט און מענשליכע חשיבות זענען ביי איהם קינדערשע זאַכען, מיט וועלכע אַן ערנסטער מענש טאָר זיך ניט אָבגעבען. אָבער דאָ מאַכט דער בטלן דעם גרעסטען טעות. ער פערזעהט אין גאַנצען דעם פאַקט, אַז „אמת וצדק" איז נאָר אַ טהייל פון אונזערע העכסטע מענשליכע אידעאַלען, — דער פונ־דאַמענט, אויף וועלכען זיי אַלע דאַרפען אויפגעבויט ווערען. נאָך העכער איידער דער פונדאַמענט, איידער אמת און יושר, הויבען זיך אויף פאַר דעם מענשען די אידעאַלען פון שעהנקייט און מענש־ליכע חשיבות. זיי צו פערגעסען הייסט אַוועקמאַכען כלאחר יד אַלץ, וואָס טראָגט אַריין רייכקייט און פאַרב אין דעם מענשען'ס

נשמה, אַלץ וואָס האָט אַ ווערטה צוליעב זיך אַליין און ניט צוליעב אַן אַנדער זאַך.

מען קאָן זאָגען, אַז אין קיין זאַך טרעט ניט אַרויס אַזוי קלאָר די מענשליכע נאַטור פון דעם מענשען, ווי אין זיין ליעבע צו שעהנ־קייט, צו דער שעהנער פּ אָ ר ם גופא, ווייל נאָר זי אַליין איז אַן „אהבה שאינה תלויה בדבר“, אַ ריינע ליעבע אָהן עגאָאיסטישע פניות און הינטער־געדאַנקען. געוויס, אויך די ריינע אמת־ליעבע צוליעב דעם אמת גופא; אויך די איבערגעבענקייט צו די אידעאַלען פון יושר צוליעב דעם יושר גופא טראָגען אויף זיך דעם זעלבינגען שטעמפּעל פון „אהבה שאינה תלויה בדבר“, דעם העכסטען גע־פיהל, צו וועלכען נאָר די מענשליכע נשמה איז מסוגל. אָבער ערגעץ טרעט ניט אַרויס דער געפיהל אַזוי ריין און קלאָר, ווי אין דער ליעבע צו שעהנקייט, און אין דעם שטרעבען צו אינוועניג־סטער מענשליכער חשיבות, ווייל אמת און יושר קאָנען נאָך, אַ חוץ דער ריינער הנאה, וואָס זיי ברענגען מיט זיך, בערייכערן דעם מענשען מיט נוצליכע זאַכען, בעת שעהנקייט און אינווענינסטע מענשליכע חשיבות קאָנען קיין ברעקעל נוצען פאַר דעם מענשען ניט שאַפען. זייער גאַנצער ווערטה בעשטעהט אות באות אין דעם, וואָס זיי זענען אַ פּעאים ניט ווערטה. זיי וועלען דעם מענשען ניט מאַכען געזינטער, קליגער, רייכער, פעטער. אָבער זיי מאַכען איהם מ ע נ ש ל י כ ע ר, און שאַפען פאַר איהם יענעם טיעפען גליק, יענעם צושטאַנד פון ריינער פרייד, צו וועלכער דער מענש דאַרף שטרעבען, ווען ער וויל וויסען, וואָס הייסט לעבען ווי אַ מענש.

נאָר צוויי קלאַסען מענשען האָבען פערלאָרען דעם חוש פון שעהנקייט און חשיבות, אָדער פערשטיקען איהם מיט אַ כיון אין זייער האַרצען. דאָס איז דער גראָבער עגאָאיסט, וואָס איז ניט אַוועק אַ סך ווייטער פון דער חיה, ביי וועמען די אידעאַלען פון עסען, טרינקען, שלאָפען, סעקסועלע ליידענשאַפטען און אפשר נאָך די ליידענשאַפטען פון וויסטער גאוה־פּילען אויס אַלע ווינקעלעך פון דער נשמה. און דאָס איז אויך דער עטישער ב ט ל ן, וועמעס האַרץ עס קלאָגט, אמת, אויף דעם „צרת הכלל“, אויף די ליידען פון דער מענשהייט, וואָס פערשטעהט אָבער ניט, אַז די ליידען פון דער מענשהייט בעשטעהען ניט נאָר אין די שמאַרצען פון דער

הונגעריגער חיה אין דעם מענשען, נאָר אויך אין זיין שטרעבען צו א שעהנעם, חשוב׳ען מענשליכען זיין.

גריילעך וואָלט איך מיך איצטער אָבגעשטעלט א ביסעל מעהר אויף דעם ענין פון עטישע בטלנות ניט נאָר ביי אונז אידען, נאָר אויך אין דער געשיכטע פון דער גאַנצער מענשליכער וועלט. נאָר ליידער וואָלט דאָס אונז אוועקגעפיהרט צו ווייט פון אונזער טהעמע. לאָמיר זיך בענוגענען מיט דער בעמערקונג, אז די קאַלטקייט צו די שעהנקייטען פון דער שפּראַך, — די גלייכגילטיגקייט, אין וואָס פאר א שפּראַך מען זאָל רעדען און ווי מען זאָל געברויכען איהרע אויסדריקען, איז גאָר ניט אזא חשוב׳ע מענשליכע מעלה, ווי עס קאָן זיך אפשר אויסדוכטען אויף דעם ערשטען בליק. א נאָרמאַלער מענש ליעבט זיין שפּראַך, — וואָס פאר א שפּראַך דאָס זאָל ניט זיין, און וואָס מעהר מענש ער איז, אלץ שטאַרקער איז זיין ליעבע צו איהר.

איך האָב מיך אזוי לאַנג אויפגעהאַלטען אויף דעם ענין פון שפּראַך און שפּראַכען־ליעבע, ווייל דאָס איז איינער פון די וויכטיגסטע פעלזען, אָן וועלכע עס צושלאָגען זיך די וואַלען פון קאָסמאָפּאָליטיזם. אויב שפּראַך־פאָרם איז ניט קיין גלייכגילטיגע זאַך פאר דעם מענשען, אויב די ליעבע צו איהר וואַקסט מיט דער ענטוויקעלונג פון מענשליכקייט אין איהם און אויב דער אַלגעמיין מענשליכער שכל קאָן בשום אופן ניט אַרויסברענגען, וועלכע שפּראַך איז די מענשליכסטע, איז יעמאָלט ניטאָ קיין ברעקעל האָפנונג, אז דער קאָסמאָפּאָליטישער אידעאַל, — די פערשווינדונג פון אַלע פעלקער־קולטורען אין איין מענשהייטס־קולטור און אין איין מענשהייטס־שפּראַך, — זאָל ווען עס איז מקוים ווערען.

אין דער אמת׳ען! אונטערדריקטע, צוריקגעבליבענע פעלקער אָדער איינצעלנע שיכטען פערלאָזען אָפט זייערע שפּראַכען טייל אוים פיהישער גלייכגילטיגקייט צו מענשליכע אינטערעסען, טייל אוים ווייסטער גאוה, טייל אוים עטישער בטלנות און נאָך א גרעסערער טייל דערפאַר, ווייל עס זענען דאָ ה ע ר ש ע נ ד ע שפּראַכען, צו וועלכע עס לוינט זיך בעסער צו־צושטעהן, ווייל פאר זיי גיט מען איצטער מעהר שמאַליז. אָבער מיט דער ענטוויקעלונג פון דעם מענשליכען פּראָגרעס מוזען מיר דאָך דערלעבען אזא צייט,

ווען די איינטיילונג אין הערשענדע און בעהערשטע וועט אין גאַנ־צען אָבגעשאַפט ווערען. עס מוז דאָך קומען א מאָמענט, ווען קיין גרופּע מענשען וועט ניט האָבען קיין שום איבערוואָג איבער קיין אנדער גרופּע און יעדע פון זיי וועט האָבען די פולע מעגליכ־קייט צו לעבען נאָך איהר הארצענס בעגעהר. און יעמאָלט, ווען די ניעדעריגערע בעדערפעניסען פון דעם מענשען וועלען בעפריע־דיגט ווערען דורך א קלוגען סיסטעם פון יושר, וואָס וועט אריינ־געפיהרט ווערען אין דעם לעבען פון אלעמען, וועט דער מענש, בעפרייט פון דער דאגת חיונה, זוכען זיין גליק אין דער בעפריעדי־גונג פון די העכערע בעדערפעניסען, דער ליעבע צו אמת, שעהנקייט און מענשליכע חשיבות. וואָס מעהר גיטער פון העכערער קולטור א פאָלקס־גרופּע וועט יעמאָלט אויסארבייטען אָדער אריבערנעהמען פון דער פרעמדר, אלץ רייכער וועט ווערען איהר שפראך און אלץ שטארקער — איהר ליעבע צו איהר.

פרעגט זיך די שאלה: וואָס וועט יעמאָלט קאָנען צווינגען די דייטשען, זיי זאָלען זיך אָבזאָגען פון זייער דייטש און פער־בייטען עס, לאָמיר זאָגען אויף פראנצויז? וואָס וועט דעם אידען צווינגען, זיך אָבצוזאָגען פון אידיש און אָננעהמען לאָמיר זאָגען רוסיש אָדער ענגליש? קיין זאך קאָן יעמאָלט קיינעם ניט צווינגען דערצו. אין די בעדינגונגען פון פאָלקאָמענער גלייכהייט מוזען זיך די שפּראכען פאנאנדערבליהען נאָך שטארקער, איידער איצ־טער, — די קולטורען פאנאנדערוואקסען זיך יעדע אויף איהר שטיינער, לויט איהר אינווענינגסטער טבע, און די נאציאָנאלע סמנים פון א פאָלק מוזען יעמאָלט ווערען נאָך בולט'ער און שטאר־קער.

דער קאָסמאָפּאָליטיזם האָט פערזעהן, אז עס זענען דאָ א סך קולטור־צווייגען, וואָס דריקען זיך אויס ביי יעדען פאָלק אין א פערשיידענער נאציאָנאלער פאָרם, אָבער וואָס זענען פון דעסטוועגען אלע גלייך מענשליך, אלע פון גלייכען ווערטה און קאָנען אלע האָ־בען אין זיך דעם זעלביגען גראד פון אמת, יושר, חן און מענשליכע חשיבות. אויף אזא'ן אופן האָט גאָר קיין ברעקעל זין ניט צו־צוטרעטען צו א וואָסער עס איז פאָלק מיט דער פאָדערונג: „פאָלק, הער אויף צו זיין פאָלק און ווער מענש", ווייל עס איז אין דער

גאַנצער מענשהייט ניטאָ קיין איין איינציגע פאָרם, אין וועלכער עס זאָל זיך אויסדריקען יענער קולטור־צווייג און וואָס זאָל האָבען מעהר רעכט אויף זיין ליעבע, איידער זיין אייגענע נאַציאָנאַלע פאָרם.

די שפּראַך איז נאָר איין צווייג אַזאַ. עס זענען דאָ נאָך אַ סך אַנדערע. נעהמט, צ. ב. די שעהנע ליטעראַטור, וואָס איז אַזוי שטאַרק פערבונדען מיט דער שפּראַך. לאָמיר אָננעהמען, איהר ליעבט יענעם מענשליכען געלעכטער דורך טרעהרען, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט אין ענגלאַנד דיקענסען, אין רוסלאַנד גאָגאָל׳ן און ביי אונז, אידען, שלום־עליכם׳ען. איך ווייס ניט, ווי איהר קוקט אויף שלום־עליכם׳ען. עס קאָן זיין, איהר זייט נאָך ניט געוואוינט אָוועקצושטעלען אַ אידישען שרייבער אין איין ליניע מיט אַזעלכע גדולים פון דער אַל־וועלטליכער ליטעראַטור. אָבער איך וואָלט אייך דורך אַ ליטעראַרישען אַנאַליז געקאָנט בעווייזען אַזוי קלאָר, ווי דער טאָג, אַז דער מחבר פון אַזעלכע ווערק ווי „חוה“, „ראַבטשיק“, „אויף פּסח אַהיים“ און נאָך אַ סך, אַ סך אַנדערע דאַרף בשום אופן ניט אָראָבלאָזען די אויגען פערשעהמטערהייד, ווען מען שטעלט איהם אַוועק לעבען גאָגאָל׳ן און דיקענס׳ען. און ווער רעדט שוין וועגען אַ מאַרק טוויין! מיט איהם קאָן שלום עליכם אויף אַלע פּעל תמיד האַלטען די וואָג. על כל פּנים וועט מיר, דעם אידען, געוויס זיין נעהנטער צום הארצען און טהייערער מיין שלום־עליכם, איידער דער רוסישער גאָגאָל אָדער דער ענגלישער דיקענס, — ווער רעדט שוין וועגען דעם אַמעריקאַנער מאַרק טוויין.

נו? קאָנט איהר צוגעהן צו מיר און זאָגען: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש; פערוואַרף דיין שלום־עליכם און קוויק זיך מיט מאַרק טוויינ׳ען!“ מיט וואָס איז מאַרק טוויין חשוב׳ער, איידער שלום־עליכם? זיי זענען ביידע אין בעסטען פאַל — דעם בעסטען פאַר טוויינ׳ען — גלייך חשוב. אין זיי, אין ביידען האָט זיך אויסגעדריקט איין און דערזעלביגער אַלגעמיין־מענשליכער שטריך פון לאַכען דורך טרעהרען, אָבער ביי ביידען, ווי אויך ביי גאָגאָל׳ען און דיקענס׳ען, האָט זיך דער דאָזיגער אַלגעמיין־מענשליכער שטראַהל איבערגעבראָכען אין אַ בעזונדער נאַציאָנאַלער אַט־

מאָספערע, אויף אַ בעזונדער נאַציאָנאַלען שטייגער און אָנשטאָט איין הומאָריסטישער ארט האָט איצטער די מענשהייט גאַנצע פיער.

צו דעם איינגענעם רעזולטאַט קומט איהר, ווען איהר טראַכט זיך אריין אין דעם ענין פון פּאָעזיע בכלל. איין־און־דיזעלביגע פּאָעטישע ריכטונג ברענגט ארויס פערשיידענע אייגענאַרטיגע טאַ־לאַנטען ביי די פערשיידענע פעלקער, וואָס דריקען זי אויס אויף אַ פערשיידענעם, אָבער גלייך־ווערטיגען שטייגער. איהר קאָנט ניט פערלאַנגען, ווער עס איז זאָל זיך אָבזאָגען פון זיין נאַציאָנאַלער פּאָעזיע און צושטעהן צו דער „אַל־מענשליכער", ווייל קיין אַל־מענשליכע פּאָעזיע, וואָס זאָל ליגען ד ר ױ ס ע ן פון די נאַציאָ־נאַלע פּאָעזיען, איז ניטאָ. די אַל־מענשליכקייט ליעגט ניט דרוי־סען, נאָר א י נ װ ע נ י ג אין די נאַציאָנאַלע בעשאַפונגען, און העכסטענס, וואָס איהר קאָנט זאָגען, איז: פערלאָז דיין נאַציאָנאַלע פּאָעזיע, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדריקט אַ חוץ דעם אַלגע־מיין־מענשליכען טייל, נאָך דער ספּעציפישער כאַראַקטער פון דיין אידישער נשמה, און שפּרינג אריין אין אַ פרעמדע נאַציאָנאַלע פּאָעזיע, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדריקט אויף דער ספּעציפי־שער כאַראַקטער פון דעם פרעמדענס נשמה. אָבער ערשטענס איז דאָס שוין ניט קיין קאָסמאָפּאָליטיזם, נאָר אַ גאָר פשוט'ער, נאַקע־טער שאָוויניזם פון דער פרעמדער נאַציאָנאַליטעט און אַ חוץ דעם דאַרף מען מיר נאָך בעווייזען, אַז דעם פרעמדענס נשמה פּאַסט בעסער פאַר מיר, איידער מיין אייגענע.

אַזוי איז עס מיט דער פּאָעזיע, און אַזוי איז עס מיט יעדען אַנדער צווייג פון דער מענשליכער קולטור, וואָס שטייגט אריבער די גרעניצען פון דער ריינער וויסענשאַפט און דעם פשוט'ען, טאָג־טעגליכען יושר, — די קונסט בכלל, די פילאָסאָפיע, די רעליגיאָן. ווי אַלגעמיין־מענשליך עס זאָל ניט זיין זייער אינהאַלט, מוז יעדע ריכטונג פון זיי בעקומען אַ גאַנץ אַנדער פּנים און פאַרב, ווי נאָר זי טרעט אריין אין אַ בעשטימטע נאַציאָנאַלע אַטמאָספערע און וועקט דאָרטען אויף די שאַפענדע כחות פון'ם פאָלק. אפילו דער קאַטאָליציזם, וואָס לייקענט אין עצם די איינטהיילונג אין פעלקער, וואָס קומט צו דער גאַנצער מענשהייט מיט איין־איינציגען רעלי־גיעזען גרונד־געדאַנק, אפילו ער האָט בעקומען ביי יעדען פאָלק אַ

בעזונדער אויסזעהן, און דער קאטאָליציזם פון דעם דייטש איז ניט אין גאנצען דער, וואָס דער קאטאָליציזם פון דעם פראנצויז, אָדער דעם פויל אָדער דעם איטאַליענער. נאָך מעהר, אפילו אזא ריין אַלגעמיין־מענשליכע ריכטונג, ווי דער וויסענשאפטליכער סאָציאַליזם פון קארל מארקס, האָט בעקומען גאנץ פערשיידענע נאציאָנאַלע געשטאלטען ביי די רוסען, דייטשען, פראנצויזען, ענגלענדער, איטאַליענער, פוילען און האָלענדער. געהט, טענה'ט זיך אויס, ביי וועלכען פאָלק איז דער מארקסיזם דער מארקסיסטישסטער, צוליעב וועלכען אַלע איבעריגע פעלקער זאָלען זיך מוזען אָבזאָגען, און געהט, פאָדערט נאָך, זיי זאָלען זיך אָבשרייבען ביים רב, אַז מהיום והלאה טאָרען זיי קיין אייגענעם מארקסיזם ניט אַרויסברענגען !

און גאנץ געוויס איז יעדען מענשען בעזונדערס טהייער די נאַציאָנאַלע פאָרם פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען תוך, וואָס זיין פאָלק האָט אַרויסגעבראכט. דאָס הייסט ניט, אַז ער דארף זיך ניט אינטערעסירען מיט דעם, וואָס אַנדערע פעלקער בעשאפען. אדרבה ! ער מוז און זאָל בעקאנט ווערען מיט די קולטור־פּראָדוקטען פון דער פרעמד, ער זאָל זיי ליעבען און שעצען, ווייל זיי בערייכערן זיין אייגענע נשמה און וועקען אין איהר איהרע כחות. אָבער ער דארף זיי ליעבען און שעצען, אויף דעם זעלבינגען אופן, ווי דער קינסטלער אויף דער וויאָלין ליעבט דעם קינסטלער אויף דעם פּיאנאָ. ער פערשטעהט, אַז זיין נשמה קאָן אויסדריקען איהר טיעפען און רייכען אינהאלט נאָר אויף דער וויאָלין, ווי יענער נאָר אויף דעם פּיאנאָ, און איהם וועט זיין קונסט בלייבען טיעפער איינגעבאקען אין הארצען, איידער די קונסט פון דעם פּיאניסט.

איך גיב צו, אז א מלאך, אָדער א ספּינאָזא, וואָלט זיך נעקאָנט אויפהויבען אין געפיהל צו אזא הויך, וואו אַלע קולטור־פּראָדוקטען פון דער מענשהייט זאָלען רעדען גלייך שטארק און גלייך ליעבליך צו זיין געמיטה ; וואו ער זאָל אַבסאָלוט ניט שפּירען קיין איין ברעקעל איבערוואָג אין געפיהל צווישען איין נאציאָנאַלע פאָרם און דער אַנדערער. אָבער אויב מען וואָלט אויך אזא אַבסאָלוט ספּינאָזיסטישען קולטור־פריינד געזאָגט, אַז איהר ווילט, צ. ב., די אידישע פידעל זאָל פערשטומען אין דער מענשליכער

סימפּאָניע און אָנשטאָט איהר זאָל אוועקגעשטעלט ווערען נאָך אַ דייטשער קלאַרנעט, וועט ער אייך גאַנץ העפליך אַבדאַנקען פאַר דער טובה: איהם וואָלט געפעהלט אַ „כלי“ אין דער סימפאָניע און ער וואָלט פּראָטעסטירט אַנטקעגען איהר פערשווינדען. — און גלאט: ווער קאָן דאָס זיין אַ מלאך, אָדער אַ ספינאָזאַ? אַ חוץ דעם קאָנט איהר זיין זיכער, אַז אויב אַזאַ ספינאָזאַ זאָל אָנהויבען ניט נאָר געניסען די אַלגעמיין־מענשליכע סימפאָניע, נאָר אַליין שפּיעלען אין איהר, וועט ער פון זיך גופא גאַנץ נאַטירליך אויס־קלייבען אַזאַ „כלי“, וואָס איז מעהר צוגעפּאַסט צו זיין נ אַ צ י אָ־נ אַ ל ע ן כאַראַקטער און זיינע נאַציאָנאַלע כחות.

לײדער קאָן מען ניט לייקענען, אַז עס איז דאָ איצטער אין לעבען אויך אַזאַ טיפּ מענש, ווען די גאַנצע נפקא מיניה צווישען די פערשיידענע נאַציאָנאַלע שאַטירונגען אין די העכערע צווייגען פון דער קולטור ריהרט ווי די וואַנד, ווייל די גאַנצע העכערע קולטור, מיט איהר פּאָעזיע, קונסט, ליטעראַטור, וויסענשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיאָן, ליעגט איהם אין דער לינקער פּאה. דאָס איז דער „פּיך בצורת מענש“, — וואָס ווייס נאָר איין זאַך: גוט געגעסען, גוט געשלאָפען און נאָך אַ פּעטע עליה אין שוהל געכאַפּט, — וואָס דאַרף מען מעהר? פון זיינט וועגען מעגען אַלע קולטורען זיך צונויפגיסען אין איין איינציגע; עס וועט איהם דערנאָך זיין לייכטער, אין גאַנצען אַרויסצוגיסען זי אין רינשטאָק. אָבער — אונזער טעמע רופט זיך דאָך ניט „איד און פּיך“, נאָר: „איד און מענש“... און אַ מענש איז דער, פאַר וועמען די העכערע צווייגען פון דער קולטור זענען דער גאַנצער תמצית פון דעם זיין. און וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ אַ גרעסערען אָרט אין זיין געמיטה פערנעהמען די העכערע צווייגען פון דער קולטור, אַלע אין איינעם, אָדער נאָר איינינע פון זיי. און וואָס מעהר ער איז פעראינטע־רעסירט אין זיי, וואָס מעהר נשמה און הארץ ער לעגט אין זיי אריין, אַלץ צוגעבונדענער ווערט ער צו יענער נאַציאָנאַלער פאָרם, אין וועלכע זיין פּאָלק האָט זיי בעשאַפען, אין וועלכע עס שטעקט אויך אַ טייל פון זיין הארץ און פון זיין נשמה.

וואָס מעהר מענש דער איד ווערט, אַלץ מעהר איד ווערט ער. די ליעבע צו דער אייגענער קולטור איז אַ מ ע נ ש ל י כ ע

ליעבע. זי בעגיסט מיט איהרע וואַרימע, לייכטענדע שטראַהלען ניט נאָר דעם איצטיגען מעמד פון דער פאָלקס־קולטור, נאָר אויך איהר גאַנצע געשיכטליכע ענטוויקעלונג, דעם גאַנצען אוצר פון גייס־טיגע גיטער, וואָס דאָס פאָלק האָט איהם אָנגעזאַמעלט פון זינט עס איז געוואָרען א פאָלק אויף דער וועלט ביז אויף דעם היינטיגען טאָג.

געוויס, קאָן קיין מענש ניט זיין גליך ענטציקט פון אַלע ערשיינונגען, וואָס זיין פאָלק האָט אַרויסגעבראַכט אין זיין עבר. אין דעם געפעכט פון דעם „היינט" טראָגען מיר אַריבער אונזער ליעבע און אונזער האַס אויך אויף די ערשיינונגען פון דעם „נעכ־טען". און וואָס נעהנטער דער „נעכטען" איז צו אונזער צייט, אַלץ ווענינער קאָנען מיר איהם בעטראַכטען אין דעם מילדען, קלאָ־רען און ריינעם ליכט פון דעם היסטאָריקער, וואָס פערשטעהט אַלץ, און וואָס קאָן דעריבער אַלץ און אַלעמען מוחל זיין. אָבער וואָס מעהר איינער לערנט זיך אויס צו בליקען היסטאָריש אויף דער פערגאַנגענהייט, אַלץ מעהר „ספינאָזא" ווערט ער בנוגע צו איהר, אַלץ מעהר פלאַמט אין איהם אויף יענע געטליכע ליעבע, וואָס גיסט אויס איהרע שטראַהלען אין גלייכער מאָס אויף דעם צדיק און דעם רשע.

נאָר, אפילו ווען מען זאָל זיך ניט אויפהויבען אויף דער הויך פון א ספינאָזא, אפילו אז מען זעצט זיך אוועק על כסא הרבנות און מען נעהמט זיך משפט'ען די פערגאַנגענע צייטען, איז, ווי שטרענג עס זאָל ניט זיין דער משפט איבער דעם אייגענעם עבר, וועט ער אַלץ איבערלאָזען געגנוג העלדען, טהאַטען און פאַסירונגען, וואָס מוזען אַרויסרופען בעגייסטערונג אין אונז. די בעקענטשאַפט מיט דער אייגענער געשיכטע און די בעגייסטערונג, וואָס זי פלאַמט פאַנאַנדער אין אונז, פערשטאַרקט יענע בעהעפטונגס־פעדים, וואָס בינדען אונז צו צו דעם אייגענעם פאָלק, ווי די בעקענטשאַפט מיט דער פרעמדער געשיכטע הויבט אויף אין אונזערע אויגען די חשיבות פון יענעם פרעמדען פאָלק און אונזער טיעפען רעספעקט צו איהם; אַן איטאַליענער, וואָס זאָל שטודירען די געשיכטע פון זיין גאַרי־באַלדי און די געשיכטע פון אונזערע מאַקאַבעער, וואָלט געוויס געהאַט דרך־ארץ פאַר די העלדען־טהאַטען פון די אידישע נאַציאָ־

נאַלע בעפרייער, אָבער זיין אייגען בלוט וועט ער פיהלען ניט אין די מאַקאַבעער, נאָר אין גאַריבאַלדי. דאָס אייגענע איז אויך מיט אונז. ווען מיר ציהען אַ פערגלייך צווישען גאַריבאַלדי און יהודה המכבי, וואַקסט אין אונז גאַנץ געוויס דער רעספּעקט צו דעם איטאַ־ליענישען פאָלק און זיינע פרייהייטס־העלדען, אָבער אַ גאַנץ משונה־דיגע אומרוה דערוועקט אין אונזער נשמה דאָס בילד פון דעם איי־גענעם פרייהייטס־העלד. ווי מיט אַ מאַגנעט ציהען צו זיך די אייגענע העלדען, די גיטער פון דעם אייגענעם אוצר, און פון דעם מאַגנעט קאָן זיך קיינער ניט בעפרייען.

וויכטיג איז נאָך דאָ צו גערענקען, אַז דער אוצר פון אַ פאָלק קאָן געהערען אין גאַנצען נאָר צו די קינדער פון דעם פאָלק. פרעמ־דע קאָנען אַריבערנעהמען צו זיך נאָר אַ טייל פון איהם. און ניט אַלע מאָל איז דער אַריבערגענומענער טייל גראָד דער בעסטער. פון דער ענגלישער ליטעראַטור, צ. ב., וויים די גאַנצע געבילדעטע מענשהייט אַ סך נעמען פון גדולים, — אַ שעקספּיער, אַ בייראָן, אַ שעללי, אַ דיקענס און נאָך מעהר. אָבער עס וואָלט געווען אַ טעות צו מיינען, אַז זיי זענען די איינציגע טרעגער פון דעם ענגלי־שען גייסט און אַז זיי בילדען דעם העכסטען שטאַפּעל פון זיין זשעניע. אין דער היים, ביי דעם ענגלענדער, זענען געבליעבען נאָך אַ סך זשעניען, וואָס האָבען ניט געהאַט די זכיה אַריבער־גענומען צו ווערען אין דער פרעמד, וואָס שטעהען אָבער ניט ניעד־ריגער, איידער די, וואָס זענען בעריהמט געוואָרען אין דער וועלט. אַ סך מבינים אין דער ענגלישער ליטעראַטור שטעלען, צ. ב., אַ ראָבערט בראונינג העכער איידער אַ בייראָן. דער דייטש האָט אין זיין ליטעראַטור, אַ חוץ די לעסינגס, געטהעס און שילער׳ס נאָך אַ סך נעמען, וואָס דער פרעמדער איז ניט מחויב צו קענען, אָבער וואָס זענען איהם, דעם דייטשען, ניט ווייניגער טהייער, איידער זיינע וועלט־בעריהמטע גדולים. די רוסען שצעדרין, אָסטראָוו־סקי און אוספּיענסקי וועלען אפשר קיין מאָל ניט זיין אזוי פּאָפּולער אין דער וועלט, ווי אַ מאַקסים גאָרקי, ווען אפילו זייער טאַלאַנט איז בלי ספק העכער איידער זיינער. דאָס רוסישע געבילדעטע פאָלק ליעבט זיי אָבער ניט ווייניגער און אפשר נאָך מעהר, איידער זיין גאָרקי. אויך ביי אונז, אידען, האָבען מענדעלי מוכר ספרים

און פּרץ א סך וועניגער שאנסען אריבערגענומען צו ווערען אין דער וועלט־ליטעראטור, איידער שלום אש, בעת דער גראַד פון זייער טאלאנט איז ניט לפי ערך העכער, איידער דער פון שלום אש.

דורך די אייגענארטיגקייט פון דעם אידישען לעבען און שאַפען איז גראַד דער אידישער אוצר פול מיט אזעלכע גדולים, וועמעס גאנצער ווערט עס קאָן אָבגעשאצט ווערען נאָר פון א אידען. אָבער אויך ביי אלע אַנדערע פעלקער זענען דאָ גענוג גיטער, וואָס נאָר א קינד פון דעם פאָלק קאָן באמת שעצען און געניסען. אויף אזא׳ן אופן איז דער קולטור־אוצר פון א פאָלק די גייסטיגע ה י י ם פון זיין נשמה, איהר רייכטהום, אין וועלכען דאָס פאָלק מוז זיין מעהר פעראינטערעסירט, איידער אין די עשירות פון דער פרעמדער. אפילו אין די מיטלערע און גאָר קליינע טאלאנטען, פון וועלכע קיין פרעמדער איז ניט מחויב צו וויסען, איז דאָס אייגענע פאָלק פער־אינטערעסירט ניט נאָר, ווייל זיי זענען ז י י נ ע, נאָר אויך מחמת אַן אנדער טעם, וואָס האָט א גרויסע בעדייטונג פאר דער ענטוויקע־לונג פון דער אַלגעמיין־מענשליכער קולטור, וואָס דריקט זיך אויס אין איהרע העלדען און גדולים פון אַלע פעלקער. מיר זעהען א פארטיגען שעקספּיער, א פארטיגען געטהע, ווי זיי שטעהען אין דעם פּאַנטעאָן פון דער מענשהייט. אָבער זיי זענען דאָך ניט פון העלער הויט ארויסגעשפּרונגען אין זייער גאַנצער גרויס. צעהנדע־ליגער קליינע און מיטלערע טאלאנטען האָבען פריהער בעדארפט אין איינעם בעשאפען א בעשטימטע נאציאָנאַלע גייסטיגע אטמאָ־ספערע, איידער אין איהר האָט געקאָנט געבאָרען ווערען א געטהע אָדער א שעקספּיער. אָט די „קלענערע געטער“, וואָס דער פרעמ־דער זעהט ניט, שטעהען אָבער פאר די אויגען פון דעם אייגענעם פאָלק. דאָס פאָלק קען זיי, געניסט זיי און שעצט זיי, און וואָס נעבילדעטער אַן ענגלענדער אָדער א דייטש איז, ד. ה. וואָס מעהר מענש ער איז, אַלץ מעהר ענגלענדער אָדער דייטש איז ער.

אויך דער איד האָט אייגענטליך ניט געדאַרפט זיין קיין אויס־נאהם פון דעם דאָזיגען כלל. און ווען מיר זעהען, אז ער פיהרט זיך דאָ אויף פאָרט ניט ווי אַנדערע; ווען מיר זעהען, אַז ער איז בעקאַנט מיט אַלע אַלוועלטליכע גדולים און ווייס אפילו ניט די העלדען פון זיין אייגענער קולטור, זאָלען מיר זיך ניט איילען

ארויסצוטראָגען איהם דעם אטעסטאַט פון „מ ע ה ר מ ע נ ש".
אפשר... אפשר... ווער ווייס? אפשר איז ער דערפאר ו ו ע נ י נ ע ר
מענש, איידער אַלע אנדערע געבילדעטע מענשען, ווייל איהם פעהלט
יענע ז א פ ט, וואָס ווערט אריינגעזויגען פון דער איינגענער קול-
טורעלער אטמאָספערע און גיט יעדען גייסט צו א בעזונדערען קאָ-
לאָריט.

אָבער — וועגען דעם ענין פון דעם אידישען קולטור-אוצר און
דער שטעלונג פון אונזערע ראדיקאַלען צו איהם וועלען מיר נאָך
מוזען רעדען אין דער נעכסטער פאָרלעזונג.

צוויי פאַרלעזונגען וועגען איד און מענש

צווייטע פאַרלעזונג

אין דער ערשטער פאַרלעזונג האָבען מיר אויסגעפונען דריי אַרטען אידען: דער רעליגיעזער, דער נאַציאָנאַלער און דער ראַסען־איד, און פאַר זיי האָבען מיר געדראַפט אַרויסברענגען די שייכות פון „איד און מענש".

מיר זענען פאַרטיג געוואָרען נאָר מיט אַ טייל פון דעם נאַציאָנאַל־אידען און זענען געבליבען שטעהן ביי דעם ענין פון דעם אידישען קולטור־אוצר און ביי דער אַרט, ווי אַזוי אַ ראַדיקאַלער איד שטעלט זיך צו איהם.

אויך דאָ מוז איך מודה זיין, אַז אין דער צייט פון מיין יונגען קאָסמאָפּאָליטיזם האָב איך מיך אויך ניט בעסער בעגאַנגען מיט דעם גאַנצען גייסטיגען עבר פון אונזער פאָלק, איידער דאָס טהוען די איצטיגע ראַדיקאַלע קאָסמאָפּאָליטען. די פּיצלעך און ברעקלעך פון דער אַלטער קולטור, וואָס האָבען זיך נאָך געבאָמבעלט אין מיין מוח, זענען געווען פאַר מיר, ווי פאַר דאָס רוב פון מיין דור און מיין ריכטונג, ניט מעהר ווי אַ מאַטעריאַל פאַר שאַרפזיניגע אפּיקור־סישע און אַטעאיסטישע וויצען. אויך אין דער אפּקורסישער העב־רעאישער ליטעראַטור, מיט וועלכער איך בין אויך געווען אַ ביסעל — גאַנץ אויבערפלעכליך — בעקאַנט, — אונזער ליעבלינגס־העלד איז געוועזען דער ווירקליך פרייער גייסט, משה ליב ליליענבלום, — האָבען מיר אויך ניט געקאָנט זעהן אַ שטיק אייגענע, ריין מענש־ליכע און פרייע קולטור, וואָס זאָל האָבען פאַר אונז אַ וועלכען עס איז נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווען ווערטה. זי איז געווען אין אונזערע אויגען אויך ניט מעהר, ווי אַ טייל פון יענער קראַפט, וואָס איז בערופען געוואָרען אויסצוואָרצלען אין גאַנצען די עקסיסטענץ פון אידען און אידישקייט. די זעלביגע קראַפט האָבען מיר געשפּירט

און ווארם בעגריסט אין דער יונגער סאטירע, וואָס האָט זיך נאָך פון די זעכציגער יאָהרען אָן גענומען וועבען אין דער אידישער שפּראַך: אין לינעצקי'ס „פּוילישען אינגעל", אין מענדעלי'ס „קליין מענשעלע" און „מסעות בנימין השלישי".

אפילו שפּעטער, אין די יאָהרען 1883 און 1884, ווען איך האָב אין גאַנצען אָוועקגעוואָרפען דעם קאָסמאָפּאָליטיזם און בין געוואָרען אַ בעוואוסטזיניגער נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער איד, אַ א י ד י ש ע ר, — ניט נאָר אידיש שפּרעכענדער, — סאָציאַליסט; ווען פאַר מיר איז קלאָר געוואָרען דער וועג, אין וועלכען די אידישע אינטעליגענץ דאַרף געהן, — דער וועג פון דער אייביגער פעך־איינינונג מיט דעם פאָלק אויף דעם יסוד פון דער אידישער שפּראַך, — אפילו אין דער צייט, זאָג איך, האָט דער אַלטער קולטור־אוצר ניט געשפּיעלט קיין ברעקעל ראָליע אין מיינע געדאַנקען: איך האָב געוואוסט, אַז מיר דאַרפען האָבען אַן אייגענע קולטור, אָבער זי איז געלעגען פאַר מיר גאַנץ אין דער צוקונפט, מיט קיין איין איינציגען טייל ניט אין דער פערגאַנגענהייט.

מען האָט אָפט פאַרגעוואָרפען דעם „בונד", אַז ער הויבט אָן די אידישע געשיכטע פון... זיך אַליין. איך ווייס ניט, אויף וויפיעל דאָס איז אמת פאַר דעם „בונד" אין אַלע זיינע טיילען, אָבער פאַר מיר, דעם „בונדיסט" פון דעם יאָהר 1884, ווי איך האָב אַ געוויסען רעכט מיך צו רופען, טרעפט צו דער פאָרוואורף אות באות. „זאָלען די מתים בעגראָבען זייערע מתים!" — דאָס איז געווען די גרונד־שטימונג בנוגע צו דעם גאַנצען אַלטען יודענטום. מיר, די יונגע און די פרייע, מיר וועלען אויפבויען אַן אייגענע אידישע קולטור, אַ ריין מענשליכע, אַן אייראָפּעאישע. איך האָב געטרוימט וועגען אַ גאַנצע מחנה פון איבערזעצער, וואָס זאָלען אָוועקלעגען דעם פונדאַמענט פאַר דער נייער אידישער קולטור אין דער פאָרם פון איבערזעצונגען אין אידיש פון אַלע וויכטיגע מאָדערנע אייראָפּעאישע ווערק. און דערנאָך ערשט זאָלען קומען די נייע בויערס און שאַפערס, וואָס וועלען פריי אַרויסברענגען דעם ל ע ב ע ד י ג ע ן אידישען גייסט אָהן אַ ברעקעל שייכות צו זיין שוין לאַנג געשטאָרבענער און אויף אייביג בעגראָבענער פרייהייט.

וואָלט מען ביי מיר יעמאָלט געפרעגט: נישיים געפינסט דו

אין דעם גאַנצען גייסטיגען אוצר פון דעם אידישען פאָלק קיין איין ווערק ניט, וואָס זאָל ווערטה זיין, מען זאָל עס אַריבערטראָגען אין דאָס נייע לעבען? — וואָלט איך אפשר אַ טראַכט געטהאָן און וואָלט געמאַכט אַן אויסנאַהם פאַר צוויי שריפטען: דעם תנ״ך און ליליענבלום׳ס „חטאת נעורים“; אַלץ אָבער, וואָס צווישען זיי, וואָלט איך אָהן אַ ברעקעל עגמת־נפש געלאָזט ליגען אָן אַ זייט.

מיר האָבען זיך בעגאַנגען מיט דער אַלטער אידישער קולטור, ווי מיר האָבען זיך בעגאַנגען מיט דעם גאַנצען אידישען פאָלק, ווי מען בעגעהט זיך, לויט דעם אידישען פאָלק־לאָר, מיט אַ מת אין כף־הקלע: דאָס הייסט — אַ פּלאָם מיט דער האַנד אין פּנים אַריין „כלאחר יד“ און אַן אויסגעשריי: „געה צוריק אין דיין רוה אַריין!“

האָט דאָס די אידישע קולטור פערדיענט? דאָס וועלען מיר זעהן. איך, וועניגסטענס, האָב זי איגנאָרירט, ניט דערפאַר, וואָס מיין קריטישער גייסט האָט איינגעזעהן די נישט־ווערטיגקייט פון אַלץ, וואָס אונזער פאָלק האָט געשאַפען צווישען דעם תנ״ך און דעם „חטאת נעורים“, נאָר פשוט דערפאַר, ווייל איך האָב ניט געהאַט קיין ברעקעל השגה פון יענעם ריין מענשליכען ווערטה, וואָס דער אַלטער אידישער קולטור־אוצר פערמאָגט, און עס איז יעמאָלט קיין איין מענש ניט געוועזען, וואָס זאָל האָבען געקאָנט דערקלעהרען איהר בעדייטונג פאַר אַ פריידענקענדען אידען. די זיס־זויערע חנ׳דלעך, וועלכע די ליבעראַלע השכלה־וועלט פלעגט אָפט מאַכען, סיי אין אידיש, סיי אין רוסיש, דעם אַלטען יודענטום, זענען מיר געוועזען וועניג בעקאַנט, און אויב איך וואָלט געהאַט די זכיה צו קענען זיי נעהנטער, וואָלטען זיי מיר שוין יעמאָלט געווען צו־ווידער, ווי זיי זענען מיר פער׳נמאס׳ט אויף היינטיגען טאָג.

אָבער קיינער האָט ביי מיר יעמאָלט גאָר נישט ניט געפרעגט, און דעריבער האָב איך אפילו אויף וועגען דעם תנ״ך און דעם „חטאת נעורים“ ניט געטראַכט ווי וועגען עלעמענטען, וואָס געהען אַריין אין דער אידישער קולטור. דער גאַנצער עבר — אַ בלאַנק, און ער האָט קיין ברעקעל שייכות ניט צו דער געגענוואַרט און צו דער צוקונפט!

ערשט שפּעטער אין דעם אָנהויב זומער 1885 האָבען מיך מיינע נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע אידעען אַרויפגעפיהרט אויף די נויטווענדיג־

קייט צו שטודירען די געשיכטע פון דעם אידישען פאָלק, און ערשט פון יעמאָלט אָן האָב איך גענומען איינזעהן מיין טעות. איך האָב אָבגעפרישט אין זכרון מיין חדר־לומדות, האָב מיך אריינגעוואָרפען מיט דעם גאַנצען וויסענס־דאָרשט פון דער יוגענד אין דעם גרויסען ים פון אונזער גייסטיגען עבר, און — אין דעם ליכט פון מיין סאָציאַליסטיש־אידישער וועלט־אַנשויאונג — איז ביסלעכווייז ארויסגעוואקסען פון דעם דונקעל אַ וועלט, וואָס האָט מיך בעצויבערט דורך איהר אינווענינגסטער רייכקייט, קראפט און אונגעהויערער ראָליע, וועלכע זי האָט געשפיעלט אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק.

עס קאָן איצטער ניט זיין מיין ציעל, צו בעשרייבען אייך, ווי אַזוי די נייע וועלט האָט זיך אַנטפּלעקט פאַר מיר. איך וועל אייך נאָר זאָגען, אַז דער ערשטער שטראַהל, וואָס האָט מיר אַ שיין געטהאָן אין די אויגען, איז געוועזען אַ בלעטעל פון דעם „יוסיפון“, — דעם פערפעלשטען, — וואו עס ווערט בעשריעבען די אידיש־קאָמוניסטישע סעקטע פון די א י ס י י ם. עס איז אין מיר אויפ'ן שטעל געבאָרען געוואָרען אַ האַלב אומבעוואוסטע, אָבער פון דעסטוועגען זיכערע געוויסהייט, אַז איך וועל געפינען נאָך אַ סך שפּורען פון ריינער מענשליכקייט אין דעם שטויב פון אונזערע פערגאַנגענע דורות.

און וואָס מעהר איך האָב גענומען שטודירען אונזער אַלטע געשיכטע, וואָס מעהר איך האָב מיך פערטיעפט אין די אומשטענדען און דעם לעבען פון די, וואָס האָבען זי געשאַפען אָדער אויסגעליטען, — אין זייערע געדאַנקען, געפיהלען, חלומות און שטרעבונגען, — איז פאַר מיר געוואָרען אַלץ מעהר קלאָר, אַז מיר האָבען אין די פערגאַנגענע דורות אַ סך מעהר אייביג לעבענדע מענשליכקייט, איידער פערשימעלטען שטויב.

איך וויל דאָ שוין אויפ'ן שטעל מאַכען איין וויכטיגע בעמערקונג. ווי הויך מיר זאָלען ניט שעצען דעם ווערטה פון אונזער גייסטיגען עבר, — ניט פון איהם הענגט אָב אונזער בעוואוסטזיניגער נאַציאָנאַליזם, אונזער צוגעהעריגקייט צו דעם אידישען פאָלק, אונזער גלויבען אין זיין ליכטיגע צוקונפט. זאָל דורך אַ וועלכער עס איז קאַטאַסטראָפע דער אידישער אוצר אין גאַנצען

פערשוואונדען ווערען פון א מענשליכען נעדעכעניס, וועט דאס ניט מאכען קיין תל פון אונזער פאלק, וועט דאס אונז ניט שטערען צו זוכען נייע וועגען פאר אונזער ווייטערדיגען קיום און נאציאנאלע ענטוויקעלונג. אונזער געגענווארט איז געגוג זעלבסטשטענדיג, געגוג פול מיט לעבענס־קראפט, געגוג פול מיט דעם ניט איינצוהאל־טענדען אימפעט צו זיין, צו עקסיסטירען, ווי א בעזונדער פאלק, אז מיר וועלען קאנען על פי נויט אויסקומען אהן יענע שטראמען ענערגיע, — אמת, מעכטיגע, בערוישענדע, — וואס פליסען אריין אין אונזערע אדערן, בעת מיר ווערען בעקאנט מיט אונזער געשיכטע. ניט די פערגאנגענהייט ניט אונז די עקשנות צום זיין, דעם מוטה און די פרייד אין דעם קאמפף, — אבער די פערגאנגענהייט רעד־קלעהרט אונז, ווי אזוי מיר זענען געווארען דאס, וואס מיר זענען, און פון וואנען עס שטאמט אין אונז אונזער אימפעט צום לעבען. זי פערשטארקט אבער אויך אונזער שטאלץ און אונזער דרך־ארץ צו זיך אליין.

און עס איז באמת דא אין איהר, מיט וואס צו זיין שטאלץ.

איך וויס, אז א גרויסער צאהל פון ראדיקאל דענקענדע מענ־שען איז זעהר שווער אריינצודרינגען אין דעם תוך פון אונזער קול־טור־אוצר, ווייל ער איז אין אלע זיינע טיילען דורכגעזאפט מיט צוויי עלעמענטען, וואס זענען אזוי צו־ווידער דער נשמה פון א קאסמאפאליטישען אטעאיסט: דעם רעליגיעזען גלויבען אין א פערזענליכען גאט, אין אן איבערנאטירליכער וועלט פון נסים און נפלאות, און דעם נאציאנאלען גלויבען אין דער אויסדערוועהלטקייט און אייבינגקייט פון דעם אידישען פאלק.

איך וויל מיך דא היינט ניט אריינלאזען אין א לאנגען וכוח מיט דעם ראדיקאלען קאסמאפאליט און בעווייזען איהם, אז בנוגע צו דער פערגאנגענהייט דארפען מיר קוקען גאנץ אנדערש אויף די דאזיגע עלעמענטען, אפילו ווען מיר זאלען זיי אבלייקענען לגמרי. איך וויל נאר בעמערקען, אז מיר קאנען ניט בעשולדיגען משה רבינו, פאר וואס ער האט ניט געלייענט דארווין'ס ווערק, אדער יהושע בן נון, פאר וואס ער איז געוועזען ניט בהבן אין קאפערניקס אסטרא־נאמיע. כדי צו פערשטעהן און צו שעצען די גרויס און דעם ווערטה פון א וועלכען עס איז גייסטעס־פראדוקט אין דער פערגאנגענהייט,

דאַרף מען קאָנען אין גאַנצען צונויפגיסען זיך מיט דער נשמה פון יענעם פּעריאָד און עטהעמען דורכאויס מיט דער לופט פון זיין גייסטיגער אַטמאָספערע. בעטראַכטען מיר אַ ווערקען עס איז פּראָדוקט פון יענער צייט, דאַרפען מיר אונז קלאָר מאַכען, וועלכע גייסטיגע קרעפטען האָבען איהם אַרויסגעבראַכט: שטאַרקע, רייכע, טיעפע אָדער שוואַכע, אָרעמע, אויבערפלעכליכע; מיט וועלכע געפיהלען איז ער דורכגעגליהט: איידעלע און מענשליכע, אָדער געמיינע, פּיהישע; צוליעב וואָס וויל ער ווירקען אויף דעם ווילען פון זיינע הערער: צוליעב אַ פערבעסערונג פון זייער לאַגע אָדער צוליעב אַ פערשלימערונג; וואוהין פיהרט ער: צו אַ פּראָגרעס אין די וויכטיגסטע פּונקטען פון לעבען, אָדער צו אַ רעאַקציע. און די פערבעסערונגען, פערשלימערונגען, דעם פּראָגרעס און די רעאַקציע דאַרפען מיר מעסטען ניט מיט דער אייל פון אונזער איצט, נאָר מיט דער מאָס פון די יעמאָלטדיגע אומשטענדען.

שטודירט מען אַזוי די געשיכטע פון אונזער קולטורעלען אוצר, יעמאָלט איז לייכט איינצוזעהן, אַז צ. ב. דער סאָציאַל־עטישער מאַנאָטעאיזם פון אונזערע נביאים איז אַזאַ געוואַלטיגער פּראָגרעס אין דער ענטוויקעלונג פון דעם מענשליכען גייסט, לגבי זיין פריהערדיגען צושטאַנד, אַז אַפילו אַ ווערק, ווי „דאָס קאַפּי־טאַל“ פון קאַרל מאַרקס, וואָס איז געוויס אין אַ סך פּונקטען „אמת׳ער“ (פּאַר אונז!) איידער אַ סך לעהרען פון די נביאים, נעהמט זיך אויס לגבי זייער ווערק, ווי אַ זאַמד־בערגעלע, צונויפּ־געטראָגען פון קינדער ביי דעם פוס פון אַ מעכטיגען באַרג. און ניט נאָר די נביאים וואַקסען אויס צו אַזאַ גרויס. דורך די קראַפט און די טיעף פון זייער גייסט, דורך די רייכקייט און איידעלקייט פון געפיהל, דורך די ריינקייט און עהרליכקייט פון דעם ווילען צייכענען זיך אויס אַ סך און אַ סך פּראָדוקטען פון דעם אידישען שאַפען אין דעם משך פון די פּאַר טויזענד יאָהר פון זיין עקזיסטענץ אויף דער וועלט.

יעדער מענש קאָן זיך אויסלערנען אַריינצודרינגען אין זייער גרויס. איך רעד שוין ניט פון די, וועמעס נשמה עס קאָן דאָרשטיג שלינגען די ליידענשאַפטליכע ליעבע צו דעם אידישען פאָלק און צו דעם אידישען גאָט, מיט וועלכער די גאַנצע אַלטע קולטור איז

דורכגעדרונגען. אפילו די, וואס זענען פריי פון א וועלכען עס איז רעליגיעזען בעדערפענים און אין גאנצען קאלט צו א וואסער עס איז נאציאנאלען געפיהל, אויך זיי קאנען דורך דעם נאציאנאלען און רעליגיעזען אינהאלט דורכדרינגען צו די אלגעמיין־מענשליכע כחות, וואס שטעקען הינטער איהם, צו די כחות פון גערעאנק, געפיהל און ווילען, וואס האבען בעשאפען דעם ספעציפישען אינ־האלט, — דורכדרינגען און בעוואונדערן די פראכט פון דעם מענ־שען אין איהר אידישער פארם.

אין דעם פונקט פון אונזער קולטורעלען אוצר קאן מען געהן נאך א שריט ווייטער. לאמיר אראבוואַרפען פון חשבון אלץ, מיט וואס מיר קאנען ניט איינשטימען היינט; לאמיר אבשעצען זיין ווערטה נאר לפי דעם, וואס ער קאן געבען אונזער נשמה, נאר אויף וויפיעל ער קאן שטילען אונזער דארשט נאך אמת, יושר און שעהנקייט. און אויך אונטער אזעלכע בעדינגונגען, אונ־טער אזא שווערער פייער־פראבע, בלייבט אונזער אוצר — אין זיינע וויכטיגסטע טיילען — בעשטעהן פאר אונז, ווי דער אוצר פון יעדען פאלק בלייבט אייביג בעשטעהן פאר זיינע קינדער. שוין דער פאקט אליין, וואס יעדער ווערק פון דער פערגאנגענהייט איז א דאקומענט פון דער מענשליכער געשיכטע, — א דאקומענט, וואס העלפט אונז אויפבויען דעם ענטוויקעלונגס־גאנג פון דער מענש־ליכער קולטור און אריינדרינגען אין איהרע געזעצען, מאכט איהם פאר א ווערטפאלען מאטעריאל פאר דער מענשליכער וויסענשאפט, פאר א מיטעל צו בעפריעדיגען דעם דארשט נאך אמת. פון אט דעם ריין היסטאריש־וויסענשאפטליכען שטאנדפונקט, טארען מיר קיין איין שורה פון אונזער גייסטיגען רייכטום ניט לאזען געהן פערפאלען, ווען אפילו די דאזיגע שורה זאל ניט האבען אין זיך מעהר ווערטה פאר דער געשיכטע פון דער קולטור, איידער א פער־שפיצטער פלאקען, מיט וועלכען ווילדע בעאקערן זייער ערד.

אבער — קאן דען באמת ווער האבען די העזה צו זאגען, אז אונזער גאנצער קולטור־אוצר האט ניט מעהר, ווי א ריין היס־טארישען ווערט? דער וואס איז נאר א ביסעל בעקאנט מיט דער געשיכטע פון אונזער ליטעראטור, וועט מוזען ענטפערן, אז געוויס ניט.

אַ חוץ יענע ווערק, וואָס האָבען אפשר באמת ניט מעהר ווי אַ ריין היסטאָרישען ווערטה, זענען דאָ נאָך אַ סך אַנדערע, וואָס רופען אַרוים בעוואונדערונג, ווי פּראָדוקטען פון מענשליכען שאַפען און וואָס האָבען נאָך געגוג לעבעדיגע פּריש־בליהענדע אמת'ען אין זיך. אויף אַזאַ'ן אופן איז יעדער אַלטער ספר, וואָס איהר נעהמט אין די הענד, אַ ווערטהפולער שאַץ, וואָס מוז געשטודירט ווערען אָדער צוליעב דער פּראַכט פון די מענשליכע כחות, וואָס האָבען איהם אַרויסגעבראַכט, אָדער צוליעב יענע טיילען זיינע, וואָס זייער אמת, יושר און שעהנקייט קאָן נאָך לעבען אין אונזער היינטיגער וועלט, אָדער לפּחות צוליעב דעם, כדי אַרויסצודעסטילירען פון איהם די ווערטפולע דאַטען פאַר דער אידישער געשיכטע און דער מענשליכער קולטור.

לאָמיר דורכגעהן אין גערעאַנקען די וויכטיגסטע עטאַפּען פון דער אידישער גייסטיגער ענטוויקעלונג און דער ענין וועט ווערען נאָך קלאָרער פאַר אונז.

פון אַלע דריי שטאַנדפּונקטען, וועלכע איך האָב נאָר וואָס אויפגעשטעלט, מוז שוין די ערשטע זאַמלונג פון אונזערע ליטעראַ־רישע שריפטען, דער תנ"ך, בעפריעדיגען די שטרענגסטע פאָדער־רונגען. דאָס וועט צוגעבען יעדערער, וואָס האָט נאָר אַ ביסעל גרינדליכער געשטודירט איהם. דאָס איז אַ קאָלאָסאַלער קולטור־מאָנומענט, וועלכען דאָס אידישע פאָלק האָט אויפגעבויט פאַר דער גאַנצער מענשהייט. די רייכקייט און פּראַכט פון די מענשליכע בעשאַפונגס־כחות, וואָס האָבען זיך אויסגעדריקט אין איהם, ווירקען אַזוי געוואַלטיג שטאַרק אויף אונזער געמיטה, אַז עס געפינען זיך נאָך עד־היום אַ סך ערנסטע מענשען, ווען עס לעגט זיך גאָר ניט אויפ'ן שכל, אַז ער זאָל באמת זיין ניט מעהר ווי אַ פּראָדוקט פון אַ ריין מענשליכען זשעניע. אַ שטראָם פון איבערמענשליכען, ריין געטליכען שאַפען האָט זיך געמוזט אַריינרייסען אין דער מענש־ליכער וועלט, כדי אַרויסצוברענגען זיינע שעהנקייטען און טיעפ־קייטען. אַזוי גלויבען זיי. און ווען אַפילו מיר קאָנען בשום אופן ניט צושטעהן צו זייער גלויבען, פערשטעהען מיר איהם אָבער דאָך פּסיכאָלאָגיש, ווייל יעדער מענש מוז צוגעבען, אַז אויב אַ געטליכע קראַפט וואָלט זיך געהאַט אַריינגעמישט אין דעם מענשליכען קול־

טורעלען לעבען און וואָלט דאָרטען איבערגעלאָזען דירעקטע שפּורען פֿון איהר שאַפֿען, וואָלטען צו איהרע שפּורען בלי ספק געהערט אויך די בעסטע טיילען פֿון תנ"ך.

עסטהעטישע שעהנקייטען, וואָס פֿרייגייסטיגע מבינים שטעלען אַוועק העכער, איידער די גאונות פֿון אַ שעקספּיר, בייראָן, געטהע און אַ טאָלסטאָי; אַ זיטליכער פּאַטהאָס, וואָס ברענגט ארויס די אידעע פֿון ברידערליך־פֿעראייניגטע פֿעלקער צו איין איינציגער מענשהייט, די אידעע פֿון סאָציאַלער גערעכטיגקייט, פֿון אַ גלענצענדער „משיח־צייט", פֿון אַ גן־עדן פֿאַר דעם מענשען אויף דער וועלט אין דעם „אחרית הימים", מיט אַ נייעם הימעל און אַ נייער ערד; אַ ג י י ס ט י ג ע ר פּליה־אַרויף פֿון דעם מענשליכען געדאַנק צו דער העכסטער שמיתּע פֿון מאָניזם, וואָס בינדט צונויף מענש, נאַטור און גאָט אין איין איינציגען וועלט־בילד און בעשאַפֿט דעם ערשטען פּערזוך פֿון אַ געשיכטס־פֿילאָסאָפֿיע, — דאָס אַליץ געפֿינען מיר אין דעם תנ"ך; אין דעם, אין אַליץ, קאָנען מיר בעוואונדערן די פּראַכט פֿון דער מענשליכער נשמה אין איהר אידישער געשטאַלט.

און די לעבענס־פֿילאָסאָפֿיע פֿון אַן איוב, משלי און קהלת, וואָס טיילען פֿון זיי לייענט איהר אקוראַט, ווי צו אייך וואָלט געערעדט אַ מאָדערנער דענקער אויף דעם גרונד פֿון לעבענס־ערפֿאַהרונגען, וואָס ער האָט אין אונזער צייט נאָר וואָס געזאַמעלט! און די טיעפֿע, פֿארבענרייכע ליריק פֿון אַ סך קאַפּיטלעך תהלים, וואָס פֿאָרמולירען אייך אייערע אייגענע זיפֿצען, די מאַטערניסען און פּלאָגען, האָפֿענונגען און חלומות פֿון אייער אייגענער נשמה!

דאָס אַליץ אין איינעם שטעלט אוועק דעם שעהנסטען בריליאַנט פֿון אונזער קולטור־אוצר אויף אַזאַ ריעזיגער הויך, וואָס נאָר זעהר און זעהר ווייניגע פּראָדוקטען פֿון דעם מענשליכען שאַפֿען קאָנען דערגרייכען צו איהר.

און אויב מען זאָל אָננעהמען, אַז אידישקייט איז דאָס, וואָס ווערט געפּרעדיגט פֿון אונזערע נביאים, און אַז אַ איד־זיין הייסט לעבען לויט דעם אידעאַל פֿון די נביאים, וואָלט מען געקאָנט קומען צו גאָר אַן אנדער פֿאָרמעל אין הלכות „איד און מענש".

עס וואָלט יעמאָלט אות באות געוועזן ריכטיג צו זאָגען, אַז וואָס

מעהר איד אײנער איז, — אַלץ אײנס פון װעמען געבאָרען, — אַלץ מעהר מענש איז ער, אַלץ טיעפער איז אין איהם פערקערפערט דער אײביגער אידעאַל פון מענשליכקײט.

אויף דער צװײטער װיכטיגער עטאַפּ אין דער ענטװיקעלונג פון אונזער קולטור־אוצר ברענגט אַרויס אַ זאַמעל־װערק, װאָס רופט אַרויס אונזער בעװאונדערונג פאַר די קאָלאָסאַלע כחות פון דעם מענשליכען גײסט, װעלכע זענען אָנגעװענדט געװאָרען אויף זײן אויפבוי. איך מײן דעם תלמוד אין זײנע צװײ שטראָמען: די הלכה, — דער רײן־יורידישער טײל, און די אגדה, — דער עטישער, פילאָסאָפישער און עסטהעטישער.

עס טהוט מיר באמת לײד, װאָס איך קאָן מיך ניט אָבשטעלען אַפילו בקיצור אויף דער כאַראַקטעריסטיק פון דעם תלמוד, אויף זײן בעדײטונג פאַר אונז און אויף זײן אײנװעניגסטען װערט פאַר דער מענשהײט. ער האָט גאַנץ געװיס גענוג שטרוי און שטויב, אָבער אויך אָט די שטרוי און שטויב האָבען אַ װיכטיגען קולטור־היסטאָרישען װערטה.

איך געדענק, װאָס פאַר אַ משנה'דיגען אײנדרוק עס האָט אויף מיר געמאַכט, װען איך האָב אין לעבאָק'ס „אָנהויב פון ציװיליזאַציאָן“ געפונען אָבגעדרוקט אין העברעאיש אַ גאַנצע משנה, װעלכע װערט געבראַכט, װי אַ בעװײז פאַר דעם מחבר'ס טעאָריע. איך געדענק, אַז אין דעם אײנדרוק, װאָס איך האָב דערשפּירט, איז געװען אַרײנגעמישט אַ היבשער חלק פון פערשעהמטקײט. איך האָב מיך געשעהמט. פאַרװאָס און פאַר װעמען? — פאַר אונזער גאַנצען דור, װאָס האָט לעבען זיך אַזאַ רײכען קװאַל פון קולטור־היסטאָרישע דאַטען און גיט גאָר ניט אַ טראַכט, װי צו שעפּען פון איהם? אָדער אפשר גאָר פאַר דעם גרויסען געלערנטען לעבאָק, װעלכער שעהמט זיך ניט צו שעפּען זײנע מאַטעריאַלען פון אַזאַ דיסקרעדיטירטען קװאַל, װי דער תלמוד, װאָס איז דאָך „הנה ידוע“, אַז ער איז פול מיט שקרים און װיסטע פּלוידערײען?...

מיר דאַכט, אַז די בײדע להיפך'דיגע שאַהם־געפיהלען האָבען זיך פריהער צונױפגעפּלאָנטערט אין אײנעם. און סוף־כל־סוף האָט געמוזט גובר זײן דער ערשטער שאַהם־געפיהל, די בזיון־בזיונות פאַר זיך אַלײן. סטײטש! יאָהרען און יאָהרען לאַנג

געהאַלטען דאָס גרויסע בוך אין די הענד — און גאָר קיין אהנונג ניט געהאַט, וויפיעל מען קאָן פון איהם לערנען פאַר דער געשיכטע פון דער מענשהייט! א גוי דאַרף קומען און אויפווייזען, וועלכע אוצרות עס וואַלגערן זיך ביי אונז אומבענוצט!

די קולטור־געשיכטליכע אויספאָרשונג פון דעם תלמוד שטעהט נאָך עד היום אויף דער טאַגעס־אָרדנונג פון דער וויסענשאַפט און קיין געלערנטער קאָן דאָס ניט טהאָן אַזוי גוט, ווי דוקא דער א י־ד י ש ע ר, וועלכער זאָל זיין פערטרויט מיט די פרינציפּען און די מעטהאָדען פון דער מאָדערנער פאָרשונג. די אַרבייט הויבט זיך ערשט א י צ ט ע ר אָן, אָבער זי האָט שוין אַרויסגעבראַכט גאַנץ וויכטיגע קרעפטען. ווען די אַרבייט וועט ווייטער אַזוי אָנגעהן און צוציהען צו זיך א גרויסע צאָהל פון זעלבסטשטענדיגע דענקער און פאָרשער, — ערשט יעמאָלט וועט מען קאָנען אין גאַנצען אָבשעצען ניט נאָר די מענשליכע גייסטעס־קרעפטען, וואָס האָבען אַרויסגע־בראַכט דעם תלמוד, ניט נאָר דעם ווערטה זיינעם פאַר דער קולטור־געשיכטע בכלל און פאַר דער אידישער קולטור־געשיכטע בפרט, — נאָר אויך יענע עלעמענטען זיינע, וואָס האָבען נאָך א ווערטה פאַר אונזער לעבען, דורך דעם אמת, דעם יושר און די שעהנקייט, וואָס איז אין זיי.

לאָזט מיך אייך דערמאָהנען, אז פון א קליינינקען שפּאַציר אויף דעם געביעט פון דער תלמוד׳ישער אַרבייטער־געזעצגעבונג, וואָס דר. דוד פאַרבשטיין האָט מיט א יאָהר צעהן־צוועלף צוריק געמאַכט, האָט ער אהיים געבראַכט א גאַנצען הויפען פון פּערעל, וואָס איינינגע פון זיי פעהלען נאָך עד היום אין דער פּראָגרעסיווי־סטער אַרבייטער־געזעצגעבונג פון דער וועלט; און צווישען זיי — דאָס אַבסאָלוטע רעכט פון דעם אַרבייטער צו וואַרפען די מלאכה, ווען ער וויל, וואָס פאַר א קאָנטראַקטען ער זאָל ניט האָבען געמאַכט מיט דעם באַלאַבאָס, בעת דער באַלאַבאָס איז פון געזעץ ג ע־צ וו אוּ נ ג ע ן פּינקטליך אָבצוהיטען דעם קאָנטראַקט. די דער־קלעהרונג פון דעם דאָזיגען געזעץ אין תלמוד איז נאַציאָנאַל־עקאָ־נאָמיש אַזוי טיעף, אז דר. פאַרבשטיין געהט ניט ווייט אוועק פון אמת, ווען ער ווייזט אויף, אז אין איהר שלומערט שוין דער גרונד־געדאַנק פון מאַרקס׳עס בליק אויף דעם מהות פון דער אַרבייט. און

וויפיעל פערעל קאָן מען נאָך האָפען צו געפינען, ווען מען וועט זיך ערנסט נעהמען פאַר דער בעאַרבייטונג פון אָט דער רייכער געפין־גרוב!

און דאָס איז אַלץ אין דער זאַמד־טרוקענער הלכה. וועגען דער עטישער, פּאָעטישער און אַפילו דער מעטאַפיזישער רייכקייט פון דער אייביג גרינער, קוואַלען־רייכער אגדה איז איבעריג צו רעדען: איהרע אוצרות הויבען אָן איצטער געשעצט צו ווערען מיט יעדען טאָג אַלץ מעהר.

א גרויסער „בזי־בזיון“ וואָלט באמת געווען פאַר אונז, ווען אָט די אַלע אוצרות פון דעם תלמוד וואָלטען געבליעבען אונאויס־געפאָרשט, ביז דער „גוי“ וועט זיך מרחם זיין אויף זיי און אַרויס־שלעפּען זיי אויף דער ליכטיגער שיין. וואָלט איהר אזא בעגעהן זיך אונזערן מיט די וויכטיגסטע קוואַלען פון אונזער געשיכטליכען לעבען געקאָנט אָנרופען מ ע נ ש ל י ך? איז ניט ריכטיגער צו זאָגען, אַז וואָס מעהר מ ע נ ש מיר ווערען, וואָס מעהר מיר נעהמען אין זיך אַריין די אייראָפּעאישע בילדונג, אין אָן אַלץ רייכערער און שעהנערער בעלייכטונג בעווייזט זיך פאַר אונז דער תלמוד, אַלץ בעסער קאָנען מיר אָבשעצען זיין ווערטה און אַלץ טהייערער ווערט ער פאַר אונז?

נאָך דער עפּאָכע פון דעם תלמוד געהט די ליטעראַטור פון די גאונים. זי איז נאָך וועניגער אויסגעפאָרשט, איידער די ליטעראַטור פון דעם תלמוד, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס נאָר פון איהר קאָנען מיר — דורך ריכטיגע מעטהאָדען — אַרויסדעסטילירען דעם תמצית און די איינצעלהייטען פון דעם אידישען לעבען אין יענער צייט. דער אויבערפלעכליכער אפּקורס וועט אויך דאָ אָבגעשטויסען ווערען ניט נאָר פון דעם נאַציאָ־נאַלען און רעליגיעזען גלויבען, נאָר אויך פון דעם בעוואוסטען קאַמפּף, וועלכען א רב האַי גאון פיהרט אָן אַנטקעגען דעם פּרייען, פאָרשענדען געדאַנק. אָבער דער אויבערפלעכליכער אפּקורס זינדיגט דאָ אַנטקעגען די געזעצען פון דער היסטאָרישער פּערספּעקטיווע, וועלכע איך האָב פריהער בעריהרט. ער וועט זיך דאַרפען אויסלערנען צו ענטדעקען דעם מ ע נ ש ע ן, און אַלץ, וואָס דער מענש האָט געשאַפען, אַפילו דאָרטען, וואו דעם מענשנ׳ס שכל

ווערט דורך די אומשטענדען געצוואונגען צו פּאַטשען זיך אַליין אין פּנים און אונטערצובויגען זיך אונטער דער אויבערהערשאַפט פון דעם חלום, פון דער הארץ־בענקשאַפט. און ווען אפילו קיין זאַך זאָל ניט אַרויסרופען קיין וואַרעמען מיטגעפיהל אין דער ברוסט פון דעם אפּקורס, — איינס וועט אפילו איהם מוזען ענטציקען — די וואונדערבאַר שאַרפע לאָגיק פון די גאונים, וואָס וועט איהם אפשר דערמאָהנען אָן דער וואונדערבאַר שאַרפער לאָגיק פון קאַרל מאַרקס׳ „קאַפּיטאַל“. עס קאָן זיין, אַז דאָס וועט אין איהם דער־וועקען אַ געפיהל פון רחמנות צו זיי, פאַר וואָס זיי האָבען נעבעך געמוזט אויסברענגען זייער שעצבאַרע קראַפט אויף גיטין און כתובות, אויף כשר און טריפה און ניט אויף די פּראָבלעמען פון מעהר־ווערטה און קלאַסען־פּסיכאָלאָגיע. אָבער שוין אָט דער ר ח מ נ ו ת ־ געפיהל וועט זיין אַ מענשליכער געפיהל, און וואָס מעהר מענש דער אפּקורס וועט זיין, אַלץ לייכטער וועט איהם זיין אריינצוטראַכטען זיך אין די אומשטענדען פון דער צייט און איינ־צוזעהן, אַז י ע מ אָ ל ט האָבען די „שאלות“ פון גיטין און כתובות ג ע מ ו ז ט צוציהען צו זיך די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט מיט ניט קיין קלענערער מאַגנעטישער קראַפט, איידער דאָס טהוען איצ־טער די פּערוויקעלטסטע פּראָבלעמען פון דער מאָדערנער טעאָריע.

דער לעצטער פון די גאונים, סעדיה, איז אויך געווען דער ערשטער פון די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפען. די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע איז אַ גייסטיגער ענטוויקעלונגס־שטראָם, וואָס טראָגט זיך אין אַ גלייכער ליניע פון סעדיה דורך אבן־גבירול, יהודה הלוי, דעם רמב״ם, חסדאי קרשקש, — איך רוף נאָר אָן די וויכטיגסטע נעמען, ביז דער קבלה, — און פון דאָרטען צושפּאַלט ער זיך אויף צווייען: איינער פיהרט צו ברוך שפּינאָזאַ׳ס פּאַנ־טעאיזם און דער אנדערער צו דעם פּאַנטעאיזם פון דעם בעל־שם, דעם בעגרינדער פון דער חסידות.

די אָבשעצונג פון דעם טייל פון אונזער קולטור־אוצר האָט אויף שטאַרק געליטען פון דעם קאָסמאָפּאָליטישען ראַציאָנאַליזם, מיט זיין ניט קאָנען אַרויסרייסען זיך פון דער אייגענער סביבה און פון די בעדינגונגען, וואָס בעשטימען אונזער איצטיגען דענקען, מיט זיין אונפעהיגקייט אַריינצולעבען זיך אין דער גייסטיגער וועלט

פון אַ פריהערדיגער צייט. אין די לעצטע יאָהרען זיינען אויפ־געשטאַנען נייע פערקלענערער פון דער אידישער רעליגיאָנס־פילאָ־סאָפיע, שוין ניט קיין קאָסמאָפּאָליטען, נאָר דוקא היפּער־נאַציאָ־נאַלע ציוניסטען. פאַר זיי, פאַר די אויבער־ציוניסטען, איז די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע אין דער ערשטער ליניע אַ פּראָדוקט פון דעם גלות און — ווי קאָן דען פון דעם גלות אַרויסקומען עפּעס רעכטס? ניט נאָר זיינען די רעזולטאַטען, צו וועלכע אונזערע פילאָסאָפען זענען געקומען פערהויקערט און נישט־ווערטיג, נאָר אויך די גייסטיגע קראַפט, וואָס האָט זיי אַרויסגעבראַכט, ווערט אַוועקגעשטעלט אויף אַ ניעדעריגער מדרגה; עס ווערט לגמרי אָב־געלייקענט זייער אָ ר י ג י נ אַ ל י ט ע ט. דער גלות קאָן ניט בעשאַפען קיין אָריגינעלע ווערק, דעריבער זאָלען מיר דאָך וואָס גיכער אַרויס פון איהם; דעריבער זאָלען מיר דאָך זיך אָבזעגענען מיט יעדען געדאַנק וויעדער אָבצופרישען די אידישע בעשאַפונגס־כחות ניט אין דער אידישער היים.

איך וויל גאָר ניט לייקענען, אַז די אידישע רעליגיאָנס־פילאָ־סאָפיע איז געשטאַנען אונטער דער שטאַרקער ווירקונג פון דעם גלות, פון וועלכען נאָר איין ספּינאָזאַ האָט זיך געקאָנט אַרויס־רייסען, דער רעליגיעזעסטער און דער „אידישעסטער" פון זיי אַלע־מען. איך גיב אויך דורכאויס צו, אַז דער גלות האָט אין זייער אַלעמענס געדאַנק אַריינגעלאָזען זיינע פערגיפטעטע נעגעל אַזוי, אַז ריעזיגע גייסטער האָבען זיך געקרימט און געדרעהט זיך אין אַ טראַגישען ראַנגלען זיך פאַר אַ וועלט־אַנשויאונג, וואָס זאָל ניט אונטערגראָבען די יסודות פון דעם אידישען זיין אויף דער וועלט.

איך האָב וועגען דער ראָליע פון דער אידישער רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע און דער קבלה אין דעם גייסטיגען קאַמפּף פון דעם אידישען פאָלק פאַר זיין עקזיסטענץ גערעדט אין אַן אַנדער אָרט, — אין מיינע „מיסלי אָב איסטאָריטשעסקיך סוד'באַך יעווריייסטוואַ" פון דעם יאָהר 1887, און איך האָף אין גיכען נאָך אַ מאָל רעדען וועגען זיי באריכות מיט דעם אידישען עולם. דאָ וויל איך נאָר איבערגעבען איינס פון די רעזולטאַטען, צו וועלכע איך בין געקומען אין דעם פונקט פון איהר אָריגינאַליטעט.

די נעגעל פון דעם גלות האָבען געוויס כמעט ווי איבערגעריסען,

על כל פנים שטאַרק צו־וואונדערט, די פרייהייט פון דעם אידישען פאַרשענדען גייסט, אָבער ניט זיין אָריגינאַליטעט. שוין די צענט־ראַל־אויפגאַבע, וואָס די דענקער שטעלען זיך אַוועק אין זייער פאַר־שען, דעם נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ן ציעל, דעם קיום הלאום, האָבען זיי ניט אַריבערגענומען און ניט געקאָנט אַריבערנעהמען פון דער פרעמד, ווייל קיין פילאָסאָפישער געדאַנק, אַ חוץ דעם אידישען, האָט ניט געהאַט און האָט ניט געקאָנט האָבען אַזאַ פּראָבלעם. און דער וואָס פערשטעהט, וואָס עס בעדייט אַ צענטראַל־־פּונקט אין אַ וועלכען עס איז סיסטעם פון געדאַנקען, ווי אַזוי ער דאַרף ווירקען אויף אַלע זיינע טיילען, ווי אַזוי מען איז ג ע צ ו ו אַ ו נ ג ע ן אויסצוגעפינען נייע שייכות'ען צווישען געדאַנק און געדאַנק, כדי אָבצואוווענדען אַלע געפאַהרען פון דעם „קיום הלאום", און כדי אַלע ליניען פון דעם סיסטעם זאָלען זיך צונויפלויפען אין איין שפּיץ, אין דעם משיח־גלויבען, וואָס איז געוועזען אַזוי נויטיג פאַר דאָס אידישע פאָלק, — ווער עס קאָן נאָר דאָס גוט בענעהמען, יענעם וועט ממילא ווערען קלאָר, אַז אַ געוואַלטיגע מאַסע פון אָ ר י ג י־נ ע ל ע ן דענקען, פון אור־אייגענער אידישער גייסטעס־קראַפט האָט געמוזט אָנגעווענדט ווערען, כדי אַרויסצוברענגען די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע.

דער ציוניסט פאַלט דאַ אריין אין דעם זעלביגען פעהלער, וואָס דאָס רוב קאָסמאָפּאָליטישע ראַציאָנאַליסטען. זיי זענען ניט בכח פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין דאָס, וואָס מען קאָן אָנרופען די פאַר־מאַטיווע קראַפט פונ'ם דענקען, דעם געשטאַלטונגס־כח פון דעם דענקער, און דעם מאַטעריעלען אינהאַלט, די איינצעלנע געדאַנקען, אויף וועלכע דער געשטאַלטונגס־כח בעווייזט זיין גבורה. און אויף פאַר זיי, הפּנים, איז וויכטיגער דער אינהאַלט, וואָס מוז זיך היס־טאָריש בייטען פון דור צו דור, איידער די לפי־ערך אייביגע קראַפט, וואָס ברענגט איהם אַרויס, אָדער וואָס בעאַרבייט איהם, ווען ער ווערט אַריבערגענומען פון דער פרעמד.

וואָס בעווייזט מען דערמיט, ווען מען ווערט ניט איינגעמאַ־טערט איבערצו'חזר'ן, אַז ביי יהודה הלוי געפינען מיר אַ סך עלע־מענטען פון אל־גאַזזאַלי, אַז גבירול איז געוועזען אַ ניי־פּלאַטאָניקער, אַ גריעכישע ריכטונג, וואָס איז, אגב, אַרויסגערופען געוואָרען פון

אַ גרויסען אידישען דענקער, פילאָזאָף, אויף וועמען איך האָב היינט אין גאַנצען פערגעסען, — וואָס בעווייזט עס, ווען מען געפינט אויס, אַז די אידישע דענקער האָבען אריינגענומען אין זיך עלע־מענטען פון יענער גייסטיגער אַטמאָספערע, פון וועלכער זיי האָבען געזויגען זייער פילאָסאָפישע יניקה? האָט מען ווען עס איז, וואו עס איז געהאַט אַ דענקער, ווי גרויס און אָריגינעל ער זאָל ניט זיין, וואָס זאָל ניט האָבען געשטאַנען אונטער דער ווירקונג פון זיין גייס־טיגער סביבה? געפינען מיר ניט ביי דעקאַרט'ען זיין ערגסטען פיינד, די סכאָלאַסטיק, און — דעם הייליגען אויגוסטין? האָט ניט ספינאָזאַ אין זיך דעקאַרט'ן, און דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ, און די אידישע דענקער? איז ניט אפילו ק א נ ט ביז צו אַ גרויסען גראַד אַ פּראָדוקט פון לייבניץ, יום און זשאַן זשאַק רוססאָ?

מיט די אַלע איינצעל־פערגלייכונגען, — וואָס זענען, אגב, זעהר וויכטיג, כדי צו דערקלעהרען דעם ענטוויקעלונגס־גאַנג פון דעם דענקער און די גייסטיגע סביבה, וואָס האָט געווירקט אויף איהם, — בעווייזט מען נאָך גאָר נישט פאַר זיין אָריגינאַליטעט און פאַר זיין שאַפונגס־קראַפט. מען מוז קודם אָבוועגען די פּראָ־פּאָרציע, אין וועלכע די פרעמדע געדאַנקען שטעהען צו זיינע איי־גענע, און אויך דאָס איז נאָך ווייניג. מען דאַרף זיך פרעגען: וואָס האָט דער אידישער דענקער געמאַכט פון די דאָזיגע געדאַנקען, ווי און צוליעב וואָס נוצט ער זיי אויס? מען דאַרף פערגלייכען די סיסטעמען אין זייער גאַנצקייט און אויסגעפינען, צו דער אידישער סיסטעם איז אין תוך אריין ניט מעהר, ווי אַ קאָפּיע פון דעם ניט־אידישען, אָדער ער האָט אין זיך זיין אייגענע נשמה, זיין אייגענע פערבאָרגענע טענדענץ, וועלכע דער פרעמדער האָט גאָר ניט גע־קאָנט האָבען אין זיך.

אַזאַ אינווענינגסטע אייגענע נשמה האָבען די אידישע דענקער געהאַט, יעדער לויט דער מאָס פון ז י י ן אָריגינאַליטעט. און ווי האָט דאָס געקאָנט אַנדערש זיין! די געשטאַלטונגס־כחות פון אַ פאָלק געהען אריבער בירושה פון דור צו דור. אויב די אידען האָ־בען געהאַט אור־אייגענע געשטאַלטונגס־כחות אין דער היים, האָבען זיי געמוזט מיטפיהרען זיי אויך אין גלות. געוויס! כדי זיי זאָלען זיך קאָנען גאַנץ פריי ענטוויקלען, דאַרף מען האָבען גינסטיגע בע־

דינגונגען צום גייסטיגען שאַפען, און אַ לפי ערך רוהיגען עקאָנאָ־מישען און נאַציאָנאַלען מעמד. אָבער וואו נאָר אַזאַ לפי ערך רוהיגער, גינסטיגער מעמד האָט זיך בעוויעזען, האָבען זיך די דאָזיגע כחות אַרויסגעריסען לפועל: אין שפּאַניען די גבירול, הלוי און קרשקש, אין האָלאַנד אַקאָסטאַ און ספּינאָזאַ, אין דייטשלאַנד — היינע און בערנע און מאַרקס, און לאַסאַל, און הערמאַן קאָהען, און לאַזאַרוס און גייגער און... און... און...

מכח די אידישע געשטאַלטונגס־כחות וועלען מיר נאָך האָבען צו זאָגען אַ פּאָר ווערטער, ווען מיר וועלען רעדען וועגען דעם ראַסען־איד. דערווייל! רעדען מיר וועגען דעם ווערטה פון די פּראָדוקטען, וואָס די אידישע כחות האָבען אַרויסגעבראַכט. מיר פליהען ווי אין אַן אַעראָ־פּלעין איבער דאָס גרויסע געביעט פון דער אַלטער אידישער קולטור, פון וועלכער מיר קאָנען זעהן נאָר גאָר די וויכטיגסטע פּלעצער. און וועגען יעדען פון זיי מאַכען מיר אין איילענים קורצע בעמערקונגען, בעת מיר פליהען פערביי.

מיר פליהען איצטער אַריבער צו דער אידישער פּאָעזיע, וואָס האָט זיך פאַנאַנדערגעבליהט אין דערזעלביגער צייט ווי די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע. שוין דער פאַקט אַליין, אַז די צוויי גרעס־טע אידישע דענקער פון יענער צייט, — גבירול און הלוי, — זענען אויך די צוויי גרעסטע פּאָעטען פון דעם שפּאַניש־אַראַבישען פעריאָד, לאָזט אונז דענקען, אַז די אידישע פּאָעזיע איז ניט נאָר אַן אויסדרוק פון דעם אידישען זין פאַר שעהנקייט, נאָר אויך אַ קלאָרער שפּיע־געל, אין וועלכען דער גאַנצער „איד־מענש“ שפּיעגעלט זיך אָב. אין דער אמת׳ען איז ער דאָרטען אויסגעדריקט אין זיין גאַנצער פּראַכט. ער נויטיגט זיך ניט אין פירושים. דאָ, אין דער פּאָעזיע, דאַרפען מיר דעם מענשליכען קערן ניט אַרויסשיילען פון מעטאַ־פיזישע, רעליגיעזע, יורידישע שאָלעכצען, וואָס האָבען איהם אַרומ־געוויקעלט אין דעם תלמוד, ביי די גאונים און ביי די רעליגיאָנס־פילאָסאָפען. די אידישע פּאָעזיע איז ל י ר י ק, — אַ לשון, וואָס געהט דירעקט פון׳ם האַרצען אין האַרץ אריין. דאָס איז פּ ע ר־ז ע נ ל י כ ע ליריק אַפילו יעמאָלט, ווען זי רעדט אין דעם נאָמען פון דעם פאָלק. קודם כל, ריין מענשליכע, רעליגיעזע ליריק, וואָס דריקט אויס דעם זיפץ פון דער נשמה, ווייל איהר איז ענג געוועזען אין

די גרעניצען פון דעם יעמאָלטדיגען געזעלשאפטליכען זיין און זי בענקט נאָך אַ העכערער וועלט, איידער אונזער זינדיגע ערד.

איך וויים ניט, עס קאָן זיין, אז דאָס וועלטליכע זיין פון דעם מענשען אויף דער ערד, ווען עס וועט מקוים ווערען דער טרוים פון די נביאים וועגען דער נייער ערד און די נייע הימלען, וועט אַ מאָל ווערען אזוי רייך, אַז די „נייע ערד" וועט שטילען אַלע בענקשאפטען פון דעם מענשענ׳ס נשמה און די נייע הימלען וועלען נאָר צוליעב דעם זיין אויף דער וועלט, כדי זייער אונענדליכער בלאָה זאָל זיך אָבשפּיעגלען אין דעם קלאָרען, פריידיגען מענשליכען אויג. עס קאָן זיין, אַז די מענשען וועלען זיך יעמאָלט אויסלערנען צו פיהלען און געניסען אונענדליכקייט אין די ענדליכע גרעניצען פון זייער זיין אויף דער ערד און זיך לגמרי אָנזעטיגען מיט איהר דאָ. יע־מאָלט וועט די בענקשאפט נאָך אַן איבערוועלטליכער אונענדליכ־קייט אין גאנצען פערשווינדען.

אָבער — ווען וועט דאָס זיין? אויב נאָך איצטער, אין אונזער געבענשטער און הויך־געלויבטער צייט, ווען אונזער מאכט איבער דער נאטור געהט טאָג־טעגליך פאָראויס מיט אזא שטאָלצען און זיכערען גאנג; ווען אונזערע גייסטיגע האָריזאָנטען האָבען זיך פאנאַנדערגערוקט אזוי ווייט; ווען די העכסטע אידעאלען, פון וועלכע נאָר די זעלטען־איידעלסטע מענשען האָבען אַ מאָל געהאט דעם מוטה צו טרוימען, דרינגען מיט אַן אימפּעט אַריין אין די מאַסען; אויב נאָך אין אונזער צייט, זאָג איך, וואָס איז אזוי רייך אין אזוי פיעל פריידיגע, פּראָגרעסיווע „ווענ׳ס", געהט פון דעסט־וועגען אוים די נשמה נאָך אַ ניט צו שטילענדען דאָרשט צו אונ־ענדליכקייט, וועלכע מיר קאָנען ניט געפינען דאָ, הייגט — ווי שטארק האָט געמוזט זיין דער דאָזיגער דאָרשט אין דעם מיטעל־אַלטער, וואו דאָס לעבען און דער געדאנק זענען געווען פערענגט און ארומגעצירקעלט פון אַלע זייטען! די רעליגיעזע בענקשאפט נאָך איבער־נאַטירליכע אונענדליכע הימלען האָט זיך ביי דעם אידען אויסגעלעבט אין זיין רעליגיעזער ליריק.

נאָך אַ סך שטארקער, איידער די רעליגיעזע ליריק, קלינגט אין דער אידישער פּאָעזיע די נ א צ י אָ נ א ל ע: די שווידער־ליכע קלאָג איבער דעם מצב אין גלות, די גליהענדע ליידענשאפט

צו אַ פֿרייען זעלבסטשטענדיגען לעבען, די צערטליכע קינדער־ליעבע צו דער אַלטער היים אין ציון, דער טיעפֿער גלויבען אין דער נאָ־הענטער בעפֿרייאונג. און אין די אַלע קלאַנגען מישען זיך נאָך אַריין טענער פֿון ריין אינדיווידועלער ליריק, דער קומער פֿון איינ־זאַמקייט און דער לעבענס־צער, דאָס יובעלנדיגע אויפֿשאַלען פֿון לעבענס־פֿרייד און ליעבעס־גליק.

פֿון אויבען, פֿון דעם אַעראָ־פּלאַן, קאָן מען ניט זעהן די פֿאָרם־שעהנקייט און פֿאַרבען־פּראַכט פֿון יעדער איינצעלנער בלום. אָבער מיר פֿליהען פֿאַרביי אַן אונענדליך רייכען, אַן אונענדליך גרויסען פּאָעזיע־גאָרטען און מיר זעהען, אַז די בלוט־רויטע, מתים־ווייסע און שוואַרץ־בלאָהע בלומען בעדעקען דעם גרעסטען טייל שטח, און מיר ווייסען, אַז די טוי־טראָפּענס, וואָס אין זיי, זענען אמת'ע מענשליכע טרעהרען.

נאָך די פּאָעטען און פֿילאָסאָפֿען קומען די קאַבאַליסטען, די „מקובלים". אַ משונה'דיגע וועלט עפֿענט זיך פֿאַנאַנדער פֿאַר אונז. אַ פֿער'כשופֿ'טער וואַלד. ביי טאָג זעהט מען איהם גאָר ניט. ער ווערט פֿערוואַנדעלט אין אַ סטעפּ פֿון שמוציגע, ברוינע, פֿערוויאַלעטע גראָז. אָבער ווען דער אָבענד־טוי פֿאַלט אַראָב אויף דער סטעפּ, ווען די לבנה בעגיסט די וועלט מיט איהרע בלאַסע שטראַהלען, יעמאָלט גלייכט זיך אויס דאָס גראָז, ווערט גרין און פֿייכט, און הויבט זיך אָן שנעל־שנעל פֿאַנאַנדערצוואַקסען צו ריעזיגע בוימער, וואָס שטרעקען פֿאַנאַנדער אַלץ ווייטער און ווייטער זייערע משונה'דיגע צווייגען אין דעם פֿלוצלונג געל און גרין געוואָרענעם שיין, וואָס פֿערבלענדעט דאָס אויג... אַ פֿאַנטאַסטישע וועלט, פֿול מיט מיסטישע שעהנקייט!

און איז דען שווער אויך דאָ צו דערבליקען דעם מענשען? דעם מענשען און דעם אידען?

דער מענש פֿון דער קבלה בענקט נאָך דעם „אין־סוף", נאָך דעם אונענדליכען ליכט־קוואַל, פֿון וועלכען עס שלאָגט, ווי פֿון אַ פֿאָנטאַן, דאָס וועלטליכע געשעהען. אָבער ער בענקט נאָך איהם ניט ווי נאָך אַ דרויסענדיגען ציעל, צו וועלכען ער דאַרף דערפֿליהען. ער וויל שפּירען אין זיך, אַז ער איז אַ פֿונק פֿון יענעם ליכט־קוואַל, וואָס לעבט אייביג אין דער וועלט, און אַז מיט איהם, דעם

„ניצוץ", קאָן קיינמאָל ניט געשעהן קיין בייז, וואָס איהם זאָל ניט טרעפען אין זיין אייביגען לעבען, — ליידען, פערוואָגלונג אָדער אפילו דער טויט.

און דער איד אין דעם מענשען בענקט אין דער קבלה נאָך אזא וועלט, וואו עס זאָלען ניט זיין קיין א ו נ מ ע ג ל י כ ק י י ט ע ן ; וואו די אייזערנע קעיטען פון גלות זאָלען פלוצלונג קאָנען צוגעהן, ווי וואקס ; וואו דער אידישער משיח זאָל זיין ניט נאָר א שעהנע, פּאָעטישע צויבער־לעגענדע, נאָר א רעאַלע ווירקליכע קראַפט, וועלכען מען קאָן קינסטליך דערוועקען און דערנעהנטערן איהר בע־פרייענדע טהאַט.

מיר האַלטען שוין ביי דעם סוף פון דער אַלטער אידישער קול־טור־וועלט. דער נעכסטער עטאַפּ איז די חסידות, — א וועלט, אין וועלכער דער מאָדערנער פאָרשער־געדאַנק האָט ערשט ניט לאַנג גענומען אריינדרינגען. און וואָס מעהר מען דרינגט אהין אריין, אַלץ נייע וועלטען פון מענשליכער שעהנקייט אַנטפּלעקען זיך דאָר־טען. פון זייער עטישען און פּאָעטישען ווערטה קאָן מען האָבען א השגה שוין פון פּרץ'ס חסידישע מעשה'לעך. זייער רעליגיעזע, פילאָסאָפישע און נאַציאָנאַלע בעדייטונג וואַרט נאָך אויף א פער־שטענדיגען פאָרשער.

אָבער אונזער קולטור־וועלט ענדיגט זיך נאָך ניט מיט דער אַלטער, רעליגיעזער וועלט. דאָס נייגצעהנטע און צוואַנציגסטע יאָהרהונדערט, די צייטען פון דער אידישער היסטאָרישער פאָר־שונג, פון דער העברעאישער השכלה־ליטעראַטור, פון דעם ציוניזם און דעם אידישען סאָציאַליזם האָבען אויפגעבויט נייע גייסטיגע בנינים, וואָס האָבען אַן אונגעהויערען ווערטה פאַר דער מענשליכער ענטוויקעלונג פון דעם אידישען פאָלק.

איך ווייס גאַנץ גוט, אַז דער גאַנצער פעריאָד פון דעם גייס־טיגען שאַפען פון דעם נייגצעהנטען יאָהרהונדערט ביז צו דעם ציוניזם האָט ניט געקאָנט אַרויסברענגען אַזעלכע גאונים, ווי די אַלטע קולטור, ווייל דאָס איז אויך געווען די צייט פון דער אַסימיליאַציע, וואָס האָט אָבגעצאַפּט פון אונז אונזערע בעסטע זעפטען, און אַריינגעגאָסען זיי אין די אָדערן פון די אַרומיגע פעלקער. די וואונדען אין די אָדערן, וועלכע די אַסימי־

ליאַציע האָט געעפּענט, זענען נאָך ניט אַלע פערהיילט, די עפּענונגען ניט אַלע געשלאָסען. נאָך איצטער רינט פון זיי ארויס דער קאָסט־בארסטער לעבענס־זאַפט פון אונזער פאָלק, דאָס גייסטיגע שאַפען פון זיינע קינדער. אָבער אַ דאַנק דעם ציוניזם און דער נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווער בעוועגונג בכלל, הויבט אָן דער אידישער גייסט ווידער קומען צוריק צו זיך, און שוין שטראַהלען נייע שטערען אויף אונזער הימעל, פון וועלכער יעדער לייכט מיט אַן אייגענעם, רייכען גלאַנץ. משה העסס, טהעאָדאָר הערצל און נאָרדוי, אחד העם און דר. בירנבוים, זשאַבאָטינסקי און ראַטנער, און ביאַליק און טשערניחאָווסקי, און עס דרענגען זיך נעמען אויפ'ן צונג כמעט אָהן אַ צאָהל, נעמען פון מענשען מיט אַן אייגענער פיזיאָנאָמיע און אַ בעדייטענדען טאַלאַנט, וואָס שפּינען ווייטער דעם פאָדים פון דער אָבגעפּרישטער אידישער קולטור.

און עס ווערט געבאָרען די נייע אידישע ליטעראַטור, מיט אַ גרויסער צאָהל נעמען און טאַלאַנטען, וואָס האָבען אַרויסגעבראַכט בעדייטענדע ריין־מענשליכע ווערטהען, — אַ נייער קוואַל פון לעבענס־קראַפט פאַר אונזער פאָלק, אַ נייער פעלד פאַר זיין קול־טורעלען שאַפען. די נעמען פון איהרע איינצעלנע טהוערס וועל איך אין גאַנצען אַרויסלאָזען, ווייל זיי דאַרפען אייך אַלעמען זיין בעקאַנט.

איהר זעהט: דער מענש אין דעם אידען האָט זיך ניט וואָס צו שעהמען מיט דער גאַנצער קולטור־אַרבייט פון זיין פאָלק. און אויב ער שעהמט זיך מיט איהר, אָדער ער האָט גאָר קיין אַהנונג ניט פון איהר עקזיסטענץ און איהר מהות, איז דאָס נאָך ניט קיין סמן פון זיין גרעסערער מ ע נ ש ל י כ ק י י ט. אַז איהר וועט טרעפען אַ דייטשען אָדער אַן ענגלענדער, וואָס וועט זיך פאַר אייך בעריה־מען, אַז ער ווייס להלוטין גאָר נישט ניט וועגען דער גייסטיגער פערגאַנגענהייט פון זיין פאָלק און אינטערעסירט זיך ניט מיט דעם, וועט איהר איהם געוויס ניט האַלטען פאַר אַ העכער שטעהענדען מענשען. איהר וועט פּשוט זאָגען: ס'איז אַן עם־האָרץ. ער וועט ווערען געבילדעטער, וועט ער ווערען מעהר מ ע נ ש, וועט ער ווערען מעהר ענגלענדער אָדער דייטש אין דעם פונקט פון ליעבע צו דעם אייגענעם קולטורעלען אוצר. זייט זיכער: איהר קאָנט

מיט דעם זעלבינען רעכט אָנווענדען אייער אורטייל אויף אויף דעם אידישען מענשען. וואָס מעהר מ ע נ ש ער וועט ווערען, וואָס מעהר ער וועט זיך נעהמען אינטערעסירען מיט דעם, וואָס איז איהם נוגע מעהר איידער אַלעמען, מיט דער ענטוויקעלונג פון זיין אייגע־נער קולטור, און וואָס טיעפער ער וועט אריינדרינגען אין איהר, אַלץ מעהר וועט זי איהם ווערען טהייער און ליעב.

על כל פנים, איין זאך איז קלאָר. אז, ווענינסטענס, ביי די אומות העולם איז די ליעבע צו דעם אייגענעם קולטור־אוצר קיין מאָל ניט קיין סתירה צו דער מ ע נ ש ל י כ ק י י ט. אדרבה, וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ שטארקער איז אין איהם די איבערגעבענקייט צו די אייגענע קולטורעלע רייכקייטען. עס איז דעריבער ביי מיר גאָר קיין ברעקעל ספק ניט, אז ווען מיר ווע‏לען אויפעפענען פאר אונזער פאָלק אַלע אוצרות, וואָס ליעגען איצטער פערשלאָסען אין אונזער גייסטיגען עבר; ווען מיר ווע‏לען צופיהרען צום פאָלק די אַלע הלוי'ס, גבירול'ס, אל־כאריזי'ס און לוצאטאָ'ס, וואָס זענען איהם איצטער נאָך אזוי פרעמד, וועט אויך דער איד אויפהערען צו זיין אַ יוצא־מן־הכלל און אויך אין דעם פרט פון דעם קולטור־אוצר וועט ווערען ריכטיג דער שפּרוך, אַז וואָס געביל־דעטער ער וועט זיין, וואָס מעהר מענש ער וועט זיין, אַלץ מעהר א י ד וועט ער זיין.

לאָזט מיך דאָ בעריהרען נאָך אַ פונקט ווענען דעם נאציאָ־נאַלען אידען, כדי צו פערענטפערן יענע גרויסע עולה אונזערע, וואָס מיר, אידען, ווילען „מאכען שבת פאר זיך" און „אָבזונדערן זיך פון דער מענשהייט". אַ מענש, קאָטאָרי ווע‏לכער איז אַן אמת'ער מענש, — זאָגט דער קאָסמאָפּאָליט, — טאָר ניט טראַכטען ווענען דעם אייגענעם פאָלק. ער דארף נאָר טראַכטען ווענען דער גאַנצער מענשהייט.

אזוי נאָר? אמת'ע מענשען טראכטען ניט ווענען זייער פאָלק? גאריבאלדי האָט נעשטריטען ניט פאר די איטאליענישע פרייהייט, נאָר פאר די פרייהייט פון די פידזשיאַנער? מיכאַי־לאָווסקי, פּליעכאנאָוו און לאַווראָוו האָבען געפרעדיגט סאָציאַליזם ניט פאר דעם רוסישען פאָלק, נאָר פאר די באָטאָקודען?

שטעלט זיך אין דער אמת'ען פאָר, אז אונזערע „אמת'ע"

מענשען וואָלטען געבאַלעבאַטעוועט אין דער געשיכטע פון גאַרי־באַלדי׳ס צייטען אָן. ווי וואָלטען זיי דאָס אָרויפגעפאַלען אויף יענעם העלד, ווי וואָלטען זיי דאָס דערנומען זיינע יאָהרען פאַר זיין ווערען „אַבזונדערן זיך פון דער מענשהייט״, פאַר זיין וועלען „מאַכען שבת פאַר זיך״! גאַריבאַלדי, — וואָלטען זיי געפּיל־דערט, — אַ קלאָג צו דיינע טעג! וואָס הייסט עס מאַכען אַ רע־וואָלוציע נאָר פאַר איטאַליענער? און וואו זענען די איבעריגע מענשען, וואָס שמאַכטען אונטער דער עסטעררייכישער ווילד־הער־שאַפט? קאָנט איהר ניט וואַרטען, ביז זיי אַלע וועלען זיך אַ הויב טהאָן מיט אַ מאָל און אַראָבטרייסלען פון זיך דעם דעספּאָטישען יאָך? און פאַר וואָס עפּעס וואַרטען נאָר אויף די פּוילען און די רוטענען? און וואו זענען די רוסען אין רוסלאַנד און די כינעזער אין קיטי און — און — די ווערדאַה׳ס אויף דעם אינזעל ציילאָן, — זענען זיי גאָר קיין מענשען ניט?

און מיט דערזעלביגער לאָגיק קאָנען די „אמת׳ע מענשען״ אויך פון היינטיגער צייט אַרויסטרעטען אַנטקעגען אַלע רעוואָלו־ציאָנערע פּיהרער פון דער אייראָפּעאישער קולטור.

זיי קאָנען אויך איצטער נאָך טענה׳ן: אָן זעהט, די ווער־דאַה׳ס לויפען נאָך אום אָהן הויזען, און די בושמענער אין אפריקע וויסען נאָך ניט, וואָס אַן אלף־בית איז, און זיי, די צולאָזענע „נאַציאָנאַליסטען״, די גאַריבאַלדי׳ס, די מאַרקס און לאַסאַל, די מיכאַילאָווסקי׳ס און פּליעכאַנאָוו׳ס קעמפּפען גאָר פאַר אַ שטיקעל פרייהייט פאַר אַ פּיצעלע מענשהייט, שטרייטען גאָר פאַר אַ סאָ־ציאַליזם אין אַ קליינינקען קאָנטינענטעלע, וואָס רופט זיך אייראָפּאַ. וואַרט, שקצים, ביז די ווערדאַה׳ס וועלען אָנטהאָן הויזען, ביז די בושמענער וועלען זיך אויסלערנען לייענען קאַרל מאַרקס׳ „מאַני־פעסט״; וואַרט ביז אַלע מענשען וועלען אייך אָניאָגען, ביז פון אַלע מענשען וועט ווערען איין מענש, און פון אַלע בוימער איין בוים, און פון אַלע העק איין האַק, און פון אַלע טייכען איין טייך! אָט יעמאָלט וועט קומען דער גרויסער מענש מיט דעם גרויסען האַק צו דעם גרויסען בוים און וועט איהם אַראָבשליידערן אין דעם גרויסען טייך! אָט יעמאָלט וועלען מיר ערשט האָבען דעם ריכ־טיגען „פּליאָך!״

דער פעהלער, אין וועלכען דאָ פאַלט אריין דער ראַדיקאַלער אידישער קאָסמאָפּאָליט, בעשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט זעהר א פאַלשען בעגריף וועגען דעם מהות מענשהייט. די מענשהייט איז, ווי איך האָב שוין נים איין מאָל בעמערקט, ניט עפּעס אזוינס, וואָס זאָל ליעגען ערגעץ וואו דרויסען פון די פעלקער, און אין וועל־כער מען קאָן אריינשפּרינגען, ווען מען פערלאָזט דאָס איינענע פאָלק. מענשהייט איז, קודם כל, מענשליכקייט, א זאַך, וואָס ליעגט אינוועניג אין יעדען פאָלק און וואָס יעדער פאָלק דאַרף אָבהיטען מיט אַלע זיינע כחות. אָבער מענשליכקייט איז פּראָ־גרעס, א שטרעבען צו פערווירקליכען אין דער איינענער קולטור אַלץ מעהר אמת, יושר, חן און מענשליכע חשיבות, און אָט די פליכטען פון דעם פּראָגרעס פערוועהרען יעדען פאָלק, אָבצושטעלען זיך, לאָז זיין אויף א ווײַלע, אין דער געשיכטליכער ענטוויקלונג און וואַרטען, ביז די אַנדערע פעלקער וועלען עס אָניאָגען. ובפרט ווען עס האַנדעלט זיך וועגען בעפרייאונג פון א פרעמדען יאָך, ווי דאָס איז געוועזען ביי די איטאַליענער אין די צייטען פון גאַריבאַלדי, ווי דאָס איז איצטער ביי די פּוילען, רוטענער, פינלענדער און די אידען פון די היינטיגע טעג.

מענשליכקייט איז פ ר י י ה י י ט, א שטרעבען דורכצו־פיהרען דעם איינענעם ווילען און פערשטאַנד אין אַלע יענע צווייגען פון דער קולטור, וואו קיין אַלגעמיין־מענשליכער שכל קאָן ניט דיקטירען קיין איינהייטליכען מאַרשרוט פאַר דער גאַנצער מענש־הייט. כדי דאָס דורכצופיהרען, מוז מען זיין דער ב ע ל ־ ה ב י ת אויף דעם איינענעם געשיכטליכען גורל און דערצו איז נויטיג א פאָלשטענדיגע אויטאָנאָמיע אין דעם קולטורעלען לעבען פונ'ם פאָלק און אָפּטמאָל אויך א פּ אָ ל י ט י ש ע זעלבסטשטענדיגקייט, אויב אויף אַן אַנדער אופן קאָן מען ניט מענליך מאַכען אָדער זיכער שטעלען די פרייע ענטוויקלונג פון דעם פאָלק'ס קולטורעלע כחות.

דאָס איז ניט קיין אָבזונדערונג פון דער מענשהייט. דאָס איז די פ ע ר ו ו י ר ק ל י כ ו נ ג פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען פּראָגרעס, וואָס האָט ניט קיין אַנדערע דורכפיהרער, סיידען די איינצעלנע פעלקער. געוויס זאָלען די פעלקער זיין סאָלידאַריש איינע מיט די אַנדערע. געוויס מוזען אויפהערען די מלחמות און

די רייסענישען צווישען זיי. נעווים מוזען זיי זעהן צו העלפען איינער דעם אנדערן אין זייער פראָגרעסיווער ענטוויקעלונג, אז זיי אַלע זאָלען ווערען ווי ברידער אין איין איינציגער משפחה. אָבער די הילף, וואָס אַ פאָלק קאָן ברענגען אַ פאָלק, די סאָלידאַריטעט, וואָס קאָן זיין צווישען זיי צוזאַמענבינדען אין איינעם, די פעלקער־פערברידערונג צו איין מענשליכער משפחה, קאָן נאָר יעמאָלט זיין אַ מ ע נ ש ל י כ ע הילף און אַ מ ע נ ש ל י כ ע סאָלידאַריטעט, ווען זי איז געבויט אויף דעם גרונדזאַץ פון אַלעמענס פרייהייט און אַלעמענס גלייכבערעכטיגונג. ווען די רוסען צ ו ו י נ ג ע ן די פוילען, די פינלענדער און אַלע אַנדערע פעלקער, וואָס וואוינען אין רוסלאַנד, צו זיין סאָלידאַריש מיט זיי אין דער פּאָליטיק, אין דער שפּראַך, אין דער רעליגיאָן און אין דער קולטור, איז דאָס ניט קיין סאָלידאַריטעט, נאָר פּשוט׳ע פערשקלאַפונג. ווען די אמעריקאַנער, דורך יענעם אונגעהייערן איבערוואָג, וואָס זיי האָבען בעשאַפען פאַר זייער שפּראַך און קולטור, צווינגען אַלע פעלקער, וואָס וואוינען אין די פעראייניגטע שטאַאַטען, זיי זאָלען זיך „אמעריקאַניזירען“ מיט זיי, איז דאָס ניט קיין מענשליכע סאָלידאַריטעט, ניט קיין פריייוויליגע פעלקער־פערברידערונג, נאָר אַ פערמאַסקירטע שקלאַפעריי, אַקוראַט אַזוי ווי אין רוסלאַנד, — אַ שקלאַפעריי, וואָס הערט ניט אויף צו זיין דאָס, וואָס זי איז, ווען אפילו זי טרייבט צו אַמעריקאַניזאַציע אויף אַן איידעלערען אופן, איידער אין רוסלאַנד: ניט מיט דער פּאָליטישער בייטש פון דעם קאָזאַק, נאָר מיט דער ה ו נ ג ע ר ־ ב י י ט ש און די פעטע „דזשאַבס“, וואָס מיט זיי קויפט מען אונטער די נשמה פון דעם פרעמדען פאָלק.

דער קולטורעלער איבערוואָג פון איין פאָלק איבער דעם אַנדערן אין אַ וועלכען עס איז לאַנד, — אַן איבערוואָג, וואָס ווערט געשטיצט דורך דער גאַנצער מאַשינערי פון דעם מעכטיגען הערשענדען שטאַאַט, איז אַ פּאַטש אין פּנים יעדען צווישען־פעלקער־ליכען יושר, וואָס פערלאַנגט, אַלע זאָלען האָבען גלייכע שאַנסען פאַר אַ פרייער נאַציאָנאַלער ענטוויקעלונג, דיזעלביגע מעגליכקייטען פאַר דעם פאַנאַנדערבליהען פון זייערע שפּראַכען און קולטורען. און וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ העכער רעדט אין איהם דער געפיהל פון יושר, אַלץ ברענענדיגער פיהלט ער די עולה פון דער

נאַציאָנאַלער אויבערהערשאַפט; אַלץ טיעפער איז ער דורכגעדרונ־גען מיט דעם אידעאַל פון גלייכע רעכט און גלייכע ענטוויקעלונגס־מעגליכקייטען פאַר יעדען פאָלק.

קאָן מען אָבער באמת האָפען, אַז דאָס הערשענדע פאָלק זאָל פון זיך אַליין זיך אָבזאָגען פון זיין פּריווילעגירטער שטעלונג, אַז די הערשער זאָלען אַליין נעהמען דורכפיהרען אין לעבען דעם אי־דעאַל פון צווישען־פעלקערליכען יושר און אמת'ער פעלקער־פער־ברידערונג? גאַנץ זיכער ניט! אויב די פעלקער וועלען ניט קעמ־פּפען פאַר זייערע כשר'ע מענשליכע רעכט, וועט קיינעם ניט אַארען פאַר זיי. אויב זיי וועלען ניט מאַכען שבת פאַר זיך, וועלען זיי אייביג מוזען זיצען ווי בעטלער ביי אַ פרעמדען טיש. און אויף וואָס פאַר אַ העכערער שטופע פון מענשליכקייט זיי וועלען זיך געפינען, וואָס העלער עס וועט ברענען אין זייער הארצען דער אידעאַל פון פרייהייט, זעלבסט־שטענדיגקייט און קולטורעלען פּראָ־גרעס, אַלץ טרייער וועלען זיי זיין צו די אינטערעסען פון זייער אייגענעם נאַציאָנאַלען לעבען.

אויב עס איז פאַר יעדען פאָלק אַ חוב אָבצוהיטען די אייגענע זעלבסט־שטענדיגקייט אָדער שטרעבען צו איהר דאַרטען, וואו מען האָט זי נאָך ניט דערגרייכט, איז דאָס פאַר אונז, אידען, אַ דאָפּעל־טער חוב. זאָל איך אייך אויסמאָלען די לאַגע, אין וועלכער דאָס אידישע פאָלק געפינט זיך? זאָל איך אייך שילדערן יענעם קולטור־חורבן, וואָס דאָס אידישע פאָלק לעבט איצטער דורך אַ ראַנק דעם, וואָס די געבילדעטע קלאַסען זענען אנטלאָפען פון אונז? זאָל איך דערמאָהנען אָן דער מאַראַלישער צופוילט־קייט, וואָס האָט זיך אַריינגעריסען אין דעם לעבען פון די אידישע מאַסען פאַר די לעצטע צוואַנציג יאָהר, — אַ מאַראַלישע צופוילט־קייט, וואָס איז אַ נויטווענדיגער פּראָדוקט פון זיין אונמעגליכער עקאָנאָמישער און יורידישער לאַגע אין די היים־לענדער און פון זיין קולטור־חורבן אומעטום? דאָס זענען אַלץ צו בעקאַנטע פאַק־טען, מען זאָל זיך דארפען באריכות אָבשטעלען אויף זיי. אָבער זאָגט: ווער זאָל דאָס אַארען, אויב ניט אונז אַליין? ווער זאָל טראַכטען וועגען געזינטערע און בכבוד'ערע מענשליכע פּרנסות פאַר דעם אידען, אויב ניט דער איד? ווער זאָל זאָרגען פאַר די גייס־

טיגע און מאָראַלישע ענטוויקעלונג פון די אידישע מאַסען, אויב ניט די אייגענע אינטעליגענץ, וואָס האָט בעדאַרפט איהר גאַנצע ענער־גיע אָוועקגעבען אין דעם דיענסט פון דעם פאָלק, — אַזוי אָרעם איז דאָס פאָלק און אַזוי נויט־בעדערפטיג איז עס אין אינטעליגענ־טער הילף!

אָדער זאָל איך אפשר אַ ריהר טהאָן אונזער נאַציאָנאַלע לאַגע, די שטעלונג פון אַלע אַנדערע פעלקער צו אונז, ווי אַ פאָלק, די חשיבות און דעם רעספּעקט, וואָס מיר האָבען פון זיי? אַך, דאָס האַרץ ווערט בעגאָסען מיט בלוט, ווען מען טראַכט זיך אַריין אין דעם אידישען גורל צווישען די ניט־אידישע פעלקער, ווען מען דערמאָהנט זיך אָן דער טיעפער שמאַך און שאַנד, אין וועלכער עס איז אַריינגעוואָרפען אונזער נאָמען. אפילו ווען מיר וואָלטען גע־ווען ניט מעהר ווערטה איידער די בולגאַרען, די סערבען, די טאָ־טערן, אָדער די הונדערטער אַנדערע מענשליכע פעלקער, וואָס ווי מיט זיי, אַזוי אָהן זיי, אין דעם מענשליכען פּראָגרעס, וואָלטען מיר אויך ניט געטאָרט לאָזען זיך טרעטען מיט די פיס, אויך ניט גע־טאָרט, אָהן אַ צאָרענדיגען פּראָטעסט, אַריבערטראָגען די טויזענדער בעליידיגונגען פון אונזער כבוד, וואָס שיטען זיך טאָג־טעגליך אויף אונז. ובפרט, אַז מיר האָבען אַ רעכט שטאָלץ אויפצוהויבען אונ־זער קאָפּ, אין דעם בעוואוסטזיין פון אייגענער חשיבות, פון דעם אייגענעם ווערטה פאַר דער בעשאַפונג פון דער אַלגעמיין מענש־ליכער קולטור! אונטער אַזעלכע אומשטענדען זענען די בעליידי־גונגען, וואָס מיר, אידען, טראָגען אַריבער — דאָפּעלטע בעליי־דיגונגען, און אונזער שווייגען און דולדען איז אַ דאָפּעלטע שמאַך און שאַנד פאַר אונז.

און דאָ קומט דער עטישער בטלן, דער אידישער „סתם־מענש“, וואָס — שפּיי איהם אין פּנים, ווישט ער זיך רוהיג אָב און טרייסט זיך מיט דעם, אַז איבער־מאָרגען וועלען אַלע פעלקער פערשווינדען, און וויל זיין בטלנ׳ישע, נישט־ווערטיגע פּסיכאָלאָגיע אַרויפצווינגען אויך אויף אונז, אויך אונז איינשמועסען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ ווענינער איד איז ער, ד. ה. אַלץ ווענינער דאַרף ער זיך נעהמען צום האַרצען דעם שפּיי, וואָס ער קריגט אין פּנים, די צעבער׳ס מיט שמוציגע זלזולים, וואָס ווערען

אויסגענאָסען אויף זיין קאָפּ, און אַלץ ווייניגער איז בערעכטיגט זיין יאוש און צער, וואָס ער קאָן ניט בעשיצען, ווי אַ מענש, זיין איינענעם כבוד!...

וואָלטען מיר, אידען, באמת געווען מענשען, ווי מענשען דארפען זיין, וואָלט אין אונזער ברוסט באמת געברענט דער פונק פון מענשליכע חשיבות און שטאָלץ, יעמאָלט וואָלטען מיר אַ מינוט ניט געקאָנט פערבלייבען אין די גלות-לענדער; מיר וואָלטען גע־פלויגען, וואו פעפער וואקסט, אין ים זיך געוואָרפען, דאָס לעבען זיך גענומען, נאָר ניט צו עטהעמען אין יענער אַטמאָספערע, וואָס איז אַזוי אָנגעזאָפּט מיט האס און פעראַכטונג צו אונז. אָבער אונזערע מאסען זענען נאָך צו דערשלאָגען, דער מענש אין זיי זאָל קאָנען אויפהויבען דעם קאָפּ, פאָרדערן זיין מענשליך רעכט און פערטהיידיגען זיינע מענשליכע חשיבות, און ביי דאָס רוב פון אונ־זערע געבילדעטע לעבט נאָך צו שטאַרק דער „פיך בצורת מענש“, וואָס קאָן זיך אויפהויבען ניט מעהר ווי צו וויסטער גאוה, צו אויפ־געבלאָזענער גדלות, וואָס שמעלצט פון נחת, ווען ער קאָן זיך אריינ־שטופּען צווישען די ניט־אידען, און די אַרומיגע וועלט מאַכט זיך, אַז זי דערקענט איהם ניט און וואַרפט איהם צו, ווי אַ הונד אַ ביין, אַ ביסעל כבוד און רעספּעקט. און ביי אַ טייל פון אונז בליהט נאָך אין זיין גאַנצער פראַכט דער „בטלן בצורת סתם־מענש“, וואָס ווערט ניט מיעד, צו ווישען דעם שפּיי פון דעם פּנים, און צו טרייסטען זיך און אונז, אַז איבער־מאָרגען בלי־יפונה קומט די סאָציאַלע רעוואָלוציע. און נאָר לפי ערך אַ קליינער טייל געהט אום מיט אַן אייביגער וואונד אין דער ברוסט, דער א י ד י ש ע ר וואונד פון אונזערע טעג, דעם ברענענדיגען שמאַרץ פון דעם בע־ליידיגטען כבוד און דער ניט אָבגעוואַשענער שמאַך, און זיי — אָט די פון דעם קליינינקען טייל — קריצען די ציינער אין זייער אָהנמאַכט און בייסען זיך די ליפּען ביז צו בלוט.

אָבער אויף דער מצב וועט געדויערען ניט לאַנג. דאָס אי־דישע פאָלק ווערט מעהר מ ע נ ש, און וואָס מעהר מענש מיר ווערען, אַלץ מעהר גלייכט זיך אויס אין אונז אונזער איינגעבויגע־נער רוקען, אַלץ מעהר אידען ווערען מיר, אַלץ גרעסער און פעס־

טער און מוטהיגער ווערט די אָרמעע, וואָס געהט עראָבערן די אידישע עהרע.

וואָס מעהר מענש א איד איז, אַלץ מעהר נאַציאָנאַלער איד איז ער!

מיר בלייבט נאָך צו זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דעם רעלי־גיעזען איד און דעם ראַסען־איד.

מיט דעם רעליגיעזען איד קאָנען מיר פארטיג ווערען אין איינס און צוויי, ניט ווײַלע דער ענין איז אזא פשוט׳ער און קלאָ־רער. אדרבה, ער איז זעהר פערוויקעלט און פערפּלאָנטערט, נאָר ווייל די פראגע פון „איד און מענש" איז דאָ ניט קיין ספּעציפיש אידישע, נאָר איבערהויפּט א פראגע פון מענש און זיין שטעלונג צו רעליגיאָן.

גלויבט איהר, אז וואָס מעהר מענש איינער איז, וואָס מעהר ער איז דורכגעדרונגען מיט די אידעאַלען פון אמת, יושר, שעהנ־קייט און חשיבות, אַלץ ווענינער נויטינט ער זיך אין א רעליגיעזען גלויבען, איז יעמאָלט גאַנץ געוויס „וואָס מעהר מענש, אַלץ ווע־ניגער איד", אָבער אויך: אַלץ ווענינער קריסט און אַלץ ווענינער מאָהאמעדאנער, ווייל די אידישע רעליגיע שטעהט אין קיין פּרט ניט ניעדעריגער פון אַלע אנדערע רעליגיאָנען פון דער ציוויליזיר־טער מענשהייט. אין זייערע גראָבע מגושם׳דיגע פאָרמען, וואָס הערשען ביי די אידישע און ניט אידישע מאסען מיט א ריין מענש־ליכען גאָט און מיט א סיסטעם פון סגולות ווי אונטערצוקויפען איהם און אויס׳חנפה׳נען ביי איהם זיין הילף, — זענען זיי אַלע גלייך ווידערווערטיג פאַר דעם מענשליכען שכל. אין זייערע איי־דעלע מעטאַפיזישע און ריין רעליגיעזע געשטאַלטען, וואָס ווערען אַרויסגעבראַכט פון זייערע רעליגיאָנס־פילאָסאָפען, זענען זיי אַלע גלייך הויך און רייך.

גלויבט איהר אָבער אין איינעם מיט מיר, אַז די רעליגיע איז אַן אייביגער צווייג פון דער מענשליכער קולטור, אַז א גרויסער טייל פון דעם מין מענש, — און גאָר ניט דער ערגסטער, — קאָן זיך ניט בעפריעדיגען מיט די אידעאַלען פון אמת, יושר, שעהנקייט און חשיבות אין זייער וואָכעדיגער, טאָג־טעגליכער געשטאַלט; אַז אַט דער טייל מוז זוכען די דאָזיגע אידעאַלען אויפצוהויבען אויף

אַ העכערע מדרגה דורך דעם שטרעבען צו אייביגקייט, אונענדליכ־קייט און הייליגקייט, וואָס שטאַמען ארוים ניט פון זיי, נאָר פון גאָר אַן אַנדער מקור אין זייער נשמה, — גיט איהר צו, זאָג איך, אַז די רעליגיע האָט איהר אייגענעם קוואַל אין דעם מענשליכען גייסט, וואָס קאָן קיין מאָל ניט אויסטריקענען אונטער די שטראַה־לען פון דעם שכל, ווייל דער קוואַל ליעגט אַ סך טיעפער, איידער דער שכל, — איז יעמאָלט ווידער אַ ווילדע נאַרישקייט צו גלויבען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ ווייניגער איד איז ער. עס איז אין דער אידישער רעליגיע, אין איהרע העכערע מיסטישע פאָרמען פארהאַן געגוג הייליגקייט, אייביגקייט און אונענדליכקייט, אָדער ריכטיגער: עס איז אין איהר, ווי אין יעדער הויכער רעלי־גיעזער געשטאַלט, דאָ גענוג בענקשאַפט נאָך דעם הייליגען אייביגען „אין־סוף“, אַז אַ רעליגיעזער געמיט, וואָס קאָן זיך איבער־הויפּט צופריעדען שטעלען מיט די היסטאָריש־געוואָרענע רעלי־גיעס, זאָל ניט דארפען שטילען זיין דאָרשט ערגעץ וואו אין דער פרעמד. אָבער — לאָמיר איצטער לאָזען דעם רעליגיעזען אידען אָן אַ זייט: דער רעליגיעזער גלויבען איז אַ צו צאַרטע זאַך, מען זאָל קאָנען דאָ פאָרשרייבען וואָס עס איז פאַר יעדען איינצעלנעם מענשען. דער „סתם־מענש“ האָט זיך דאָ פשוט ניט וואָס אריינ־צומישען, ווייל דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל מוז דאָ אין גאַנצען איבערגעבען זיין ממשלה צו דעם אינדיווידועלען שכל און געפיהל, — און דאָס האָט שוין אַ ברעקעל ניט צו טהאָן, ניט מיט „איד“ און ניט מיט „קריסט“.

די רעליגיאָנס־פראַגע מוז אויף פאַר דעם אידישען פאָלק בלייבען אַקוראַט אַזוי אינדיווידועל, ווי זי איז פאַר אַלע אַנדערע פעלקער. קלייבט אָבער דער אידישער גייסט אוים דוקא די אי־דישע רעליגיאָנס־פאָרם, קאָן ער, פערשטעהט זיך, זיין אין איהר ניט ווייניגער מענש, איידער אין אַ וועלכער עס איז אַנדער פאָרם פון דעם רעליגיעזען גייסט.

ניט פיעל צייט וועט אונז אויך פערנעהמען דער ראַסען־איד און אויך דאָס ניט דערפאַר, ווייל די טהעמע איז זעהר אָרעם. אדרבה, זי איז נאָך רייכער און פערוויקעלטער, איידער דער ענין פון נאַציאָן און רעליגיאָן, אָבער פאַר דער אויפגאַבע פון מיין היינ־

טיגער פאַרלעזונג וועט זיין געגונג, ווען איך וועל נאָר אין אַ פּאָר שטריכען כאַראַקטעריזירען פאַר אייך יענעם שטאַנדפונקט אין דער פראַגע, וועלכען איך רעכען פאַר דעם ריכטיגען.

אייך איז גאַנץ געווים בעקאַנט, אַז אונזערע אסימיליאַטאָרען ווערען ניט מיעד צו בעווייזען אין דיקע, כלומרשט וויסענשאַפט־ליכע ביכער, אַז קיין אידישע ראַסע איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ. אונזערע סתם־מענשען וויעדער זענען נוטה צו גלויבען, אַז „ראַסע", אָדער אַזעלכע נאַציאָנאַלע סמנים, וואָס נעהען איבער ביי אַ פאָלק בירושה פון דור צו דור, איז בכלל אַן אויסגעטראַכטע זאַך. על כל פנים גלויבען זיי, אַז וואָס איינער הויבט זיך אויף אין זיין אַלגעמיין־מענשליכער ענטוויקעלונג, אַלץ שוואַכער ווערען אין איהם די נאַציאָנאַלע סמנים, און אַז ביי דעם גאָר גרויסען מענשען מוזען זיי אין גאַנצען פערשווינדען. דער עיקר איז דאָס אמת פאַר יענע נאַציאָנאַלע פערשיידענקייטען אין דעם גייסטיגען שאַ־פען, אויף וועלכען מיר לעגען אַזוי פיעל וואָג: אויף די בעזונדערע אַרט ווי אַרויסצוברענגען דעם אַלגעמיין מענשליכען אמת, אויף דעם „סטיל" פון דעם שאַ־פען, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען. וואָס ווע־ער די מענשען פון פערשיידענע פעלקער שטעהען אין דער מענש־ליכער ענטוויקעלונג, אַלץ מעהר — אַזוי גלויבט דער קאָסמאָפּאָ־ליט — ווערט ביי זיי אויסגעגליכען דער סטיל פון דעם גייסטיגען שאַפען, אָדער, לכל הפחות, פערשווינדט אין זיי אַלץ מעהר די איינגעבאָרענע נאַציאָנאַלע אַרט.

לאָמיר זעהן, צי אויך דאָס איז אמת.

אָט האָבען מיר אַן אַלגעמיין־מענשליכע וויסענשאַפט, די אַלגעמיין־מענשליכסטע פון אַלע, די מאַטעמאַטיק. דוכט זיך, וואָס פאַר אַ ראָליע קאָן שפּיעלען דער „סטיל" פון דעם נאַציאָנאַלען דענקען אין דעם בעשאַפען פון אַזעלכע אמת'ען, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער? און פון דעסטוועגען האָט מען אין דער לעצטער צייט אויסגעפונען, אַז דער נאַציאָנאַלער גייסט האָט אַ גאַנץ גרויסען חלק אין דעם אַרויסברענגען פון דער מאַטעמאַטישער קולטור.

פּראָפעסאָר מעביוס אין דייטשלאַנד האָט אָנגעשריעבען אַ גאַנץ בוך „וועגען דער בעפעהיגונג צו מאַטעמאַטיק", וואו ער האָט אויסגעפונען, אַז די דייטשען און די פראַנצויזען בעשאַפען זייער

מאַטעמאַטיק אויף אַ גאַנץ פערשיידענעם שטייגער. דער דייטש איז אין אָט דעם צווייג פון וויסען מעהר אינטואיטיוו; ער האָט דאָס בעדערפעניס צו זעהן מיט דעם שכל'דיגען אויג יענע מאַטעמאַטישע גרויסען און סכום'ען, וואָס זייערע שייכות'ן דאַרף ער אַרויסברענגען אין דער וויסענשאַפט. אַ דורך און דורך אינטואיטיווער גייסט וועט זיך ניט בענוגענען מיט דעם ריינעם טראַכטען צ. ב. אַז אַ גאַנצעס איז גרעסער, איידער אַ טייל פון איהם. ער וועט תוך כדי דבור זעהן פאַר'ן שכל'דיגען אויג אַ גאַנצע ליניע און אַ טייל פון איהר, אַ גאַנצען צירקעל און אַ טייל פון איהם. און ניט נאָר פערשטעהט ער די שייכות צווישען אַ גאַנצען און אַ טייל, נאָר ער זעהט זי בחוש. דערפאַר האָט דער דייטש בעוויעזען זיין גאונות דאָרטען, וואו ער קאָן אָנווענדען געאָמעטריע. ער איז אין דער מאַטעמאַטיק אַ „געאָמעטריקער".

דער פראַנצויז ווידער איז אין דער וויסענשאַפט פון חשבון ניט קיין אינטואיטיווער, נאָר אַן אַנאַליטישער גייסט. ער איז אַ גרויסער בריה אין טראַכטען די סכום'ען און פערשטעהן זייערע שייכות'ען. ער דאַרף זיי ניט זעהן פאַר זיין שכל'דיגען אויג. דעריבער איז ער אַ גרויסער גאון דאָרטען, וואו ער קאָן אָנווענדען אַלגעבראַישע מעטאָדען. ער איז דער „אַלגעבראַיקער" אין דער מאַטעמאַטיק און עס איז קיין חדוש ניט, וואָס ער האָט אַפילו די געאָמעטריע גענומען בעהאַנדלען אַלגעבראַיש: דעקאַרט איז, אויב איהר ווייסט, דער פאָטער פון דער אַנאַליטישער געאָמעטריע.

פון וואַנען שטאַמט די דאָזיגע נפקא מיניה צווישען די דייטשע און די פראַנצויזישע געלערנטע? עס פערשטעהט זיך, אַז קיין דייטשער מאַטעמאַטיקער האָט זיך ניט אַ זאָג געטהאָן: „אַזוי? — דער פראַנצויז איז אַן אַלגעבראַיקער? וועל איך, איהם אויף צו־פיקעניש, ווערען אַ געאָמעטריקער!" עס איז איהם אין זינען ניט געלעגען דער געדאַנק צו טהאָן וועמען עס איז אַ להכעים. ער האָט זיך געשאַפען, ווי עס האָט בעסער געפּאַסט פאַר זיין גייסט און זיינע פעהיגקייטען. און אַזוי האָט דאָס אויך געטהאָן דער פראַנצויז. ערשט נאָכדעם, נאָך דורות פון מאַטעמאַטישען שאַפען און פאָרשען, האָט זיך אַרויסגעוויעזען, אַז די דייטשע און פראַנ־

צוויזישע מוחות אַרבייטען אין דער מאַטעמאַטיק אויף אַ פערשיי־
דענעם אופן; אַז איין און דעם זעלביגען פּראָבלעם נעהמען די
ביידע פעלקער אויף אויף זייערע אייגענע „כלים" און די כלים
זענען ניט גלייך די אייגענע ביי ביידען.

נאָר באמת אַ חדוש נפלא איז דאָ אַרויסגעקומען מיט די
אידישע מאַטעמאַטיקער. דאָס רוב מאַטעמאַטיקער־אידען
זענען ערצויגען געוואָרען אין דער דייטשער אַטמאָספערע און האָ־
בען געשאַפען אונטער דער השפעה פון דער דייטשער וויסענשאַפט.
על פּי סברה האָט מען געמעגט זיין זיכער לכתחילה, אַז אין זייער
שאַפען וועט זיך אָבשפּיעגלען דער דייטשער אינטואיטיווער טיפּ.
וואָס לאָזט זיך אָבער אויס? פּראָפעסאָר מעביוס געפינט, אַז די
אידישע מאַטעמאַטיקער געהען אין זייערע שעפּפונגען ניט נאָך
דעם דייטשען, אינטואיטיווען, נאָר נאָך דעם פראַנצויזישען, אַנאַ־
ליטישען טיפּ. אויך זיי האָבען ליעב אין דער מאַטעמאַטיק יענע
אַרט פון דעם מאַטעמאַטישען שאַפען, וואו דער שכל דאַרף נאָר
טראַכטען דעם ריינעם אַבסטראַקטען סכום און פערשטעהן זיין
אינוועניגסטע טבע און שייכות צו די אַנדערע סכום'ען. דער איד
איז דאָ נעהנטער צו דעם פראַנצויז, ווען אַפילו ער לעבט אונטער
דער גייסטיגער השפּעה פון דעם דייטש. און דאָס איז ניט נאָר
אין דער מאַטעמאַטיק אַזוי. ס'איז גאָר ניט שווער צו בעווייזען,
אַז אויך אין דער פילאָסאָפיע און אין דער רעליגיע האָט דער
אידישער מוח ליעב יענע גייסטיגע רעגיאָנען, וואו עס קאָן פאַר
איהם פערשווינדען יעדער „פּסל ותמונה", יעדער אַנשויליכער בילד,
און זיין שכל קאָן זיך באָדען אין דעם ריינעם עפיר פון דעם אַב־
סטראַקטען געדאַנק, וואו ער קאָן טראַכטען דעם ענין ריין פון יעדען
בילדליכען שאָטען און פערשטעהן זיין אינוועניגסטען תוך. פון
דער אַנדער זייט האָט מען שוין אַ סך פריהער בעמערקט, אַז אין
פּיעל פּרטים פון דעם אידישען כאַראַקטער געהט ער זיך אַ סך מעהר
צונויף מיט דעם לעבעדיגען, קוועק־זילבערינגען, אונרוהיגען טעמ־
פּעראַמענט פון דעם פראַנצויז, איידער מיט דעם רוהיגען, געזעצ־
טען, ווען אויך דורכאויס טיעפערען טעמפּעראַמענט פון דעם
דייטש.

ליידער קאָן איך מיך ניט לאַנג אָבשטעלען אויף דעם ענין.

איך וועל מיר ערלויבען צו מאכען נאָר אַ פּאָר בעמערקונגען, כדי איהם צו מאכען נאָך קלאָרער.

אין דער אידישער בעארבייטונג פון מיין „סאָציאַליזם און די נאציאָנאַלע פראגע“ האָב איך שוין געהאט די געלעגענהייט, ארויס־צוזאָגען דעם געדאנק, אז ווען מען זאָל נעהמען אַזעלכע אידישע דענקער, ווי אבן־גבירול, וואָס האָט אין דעם עלפטען יאָהרהונדערט געשריעבען אראביש אין שפאניען וועגען טהעאָלאָגיע, ברוך ספּי־נאָזא, וואָס האָט אין דעם 17טען יאָהרהונדערט געשריעבען לאטיין אין האָלאנד וועגען עטיק, און קארל מארקס, וואָס האָט אין דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט געשריעבען דייטש אין ענגלאנד וועגען נאציאָנאַל־עקאָנאָמיע, — וואָלט מען, ניט קוקענדיג אויף דעם גרויסען מהלך, וואָס ליעגט צווישען זיי אין יאָהרען, שפּראכען, לענדער און טהעמען, פאָרט ארויסגעפונען אַ פונדאמענטאלען סמן, וואָס בינדט צונויף אַלע זייערע גייסטער צו איין און דעמזעלביגען טיפּ, דעם אידישען דענקער־טיפּ. דער פונדאמענטאלער בשותפות׳שער סימן פון אַלע זייערע ארבייטען בעשטעהט אין דעם, וואָס זיי נעהמען אַ וועלכען עס איז א י י נ ה י י ט ל י כ ע ן גרונד־פּרינציפּ, שטעלען עס אוועק אונטער זייער גייסטיג אויג, וואָס ווירקט ווי אַ ריעזיג פערגרעסערענדער מיקראָסקאָפּ, און דער־זעהען אין זיין איינהייטליכקייט אַ דאָפּעלטקייט. די דאָפּעלטקייט מאכט זיי פעהיג צו שטעלען נייע פראגען און זוכען נייע ענטפערס, ווי אויך אויף אַ גאנץ אנדער אופן פארטיג צו ווערען מיט די פּראָ־בלעמען, וואָס האָבען אינטערעסירט דעם מענשליכען גייסט ביז צו זיי. די דאָפּעלטקייט פיהרט דערנאָך סוף־כל־סוף צו אַ מ אָ נ י ז ם, צו אַן איינהייטליכען, שטרענג אויסגעהאלטענעם געדאנ־קען־סיסטעם.

גבירול נעהמט די איינהייטליכע פאָרשטעלונג פון דעם וועלט־גאָט, דעם „אל יחיד ומיוחד“, און אונטער זיין מיקראָסקאָפּישען אויג ווערט ער פערוואנדעלט אין אַ צווייהייט: גאָט און גאָטס רצון. אויף דעם פונדאמענט פון דעם געדאנק בויט ער אויס אין זיין „מקור־חיים“ אַן איינהייטליכע פאנטעאיסטישע מעטאפיזיק, וואָס קומט — אַ סך, אַ סך יאָהרען פאר שאָפּענהויער׳ן — צו דעם רעזולטאט, אז דער תוך פון אונזער וועלט איז דער געטליכער ווילען.

ספּינאָזאָ נעהמט די פּשוט'ע, איינהייטליכע פֿאָרשטעלונגען פון „ליעבע" און „האַס", לעגט זיי אַוועק אונטער זיין ריעזיגען מיקראָסקאָפּען־אויג, און באַלד פּאַלען זיי פאַנאַנדער אין צוויי־הייטען: ליעבע איז אַ געפיהל פון פרייד, פערבונדען מיט דער פאָרשטעלונג וועגען דער אורזאַך, וואָס רופט זי אַרויס; האַס איז אַ געפיהל פון טרויער, פערבונדען מיט דער פאָרשטעלונג וועגען דער אורזאַך, וואָס רופט זי אַרויס. אָט דער אַנאַליז פון די איינפאַכע געפיהלען גיט ספּינאָזאַ'ן די מעגליכקייט אויפצובויען אַן איינהייטליכען סיסטעם פון עטהיק, וואָס שליעסט אָב מיט דער לעהרע פון דער „שכל'דיגער ליעבע צו גאָט".

קאַרל מאַרקס האָט אין זיין פּאָליטישער עקאָנאָמיע געהאַט צו טהאָן מיט דער איינפאַכער, איינהייטליכער פאָרשטעלונג פון „מענשליכער אַרבייט". שוין פון אַדאַם סמיטה אָן ווערט דער פּרינציפּ פון אַרבייט אָנגעווענדט, ווי אַ פונדאַמענט פאַר דעם גאַנ־צען וויסענשאַפטליכען בנין, אָבער נאָר אונטער מאַרקס'עס מיקראָ־סקאָפּיש פערגרעסערנדען אויג פאַלט פאַנאַנדער די איינהייטליכע אַרבייט אין אַ דאָפּעלטקייט: אין „אַ ר ב י י ט" און „אַ ר־ב י י ט ס ־ ק ר אַ פ ט", און ווי דורך אַ כשוף עפענען זיך פאַר מאַרקס'ען אויף נייע האָריזאָנטען און נייע פאָרשונגס־וועגען, אויף וועלכע ער געפינט אוים די נפקא מיניה פון ווערטה און מעהר־ווערטה און בויט אויף דעם שטאָלצעסטען בנין פון זיין איינהייט־ליכער, געדאַנקען־רייכער נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע.

איך קאָן איצטער צורעכענען צו זיי נאָך אַ בעדייטענדען אי־דישען דענקער, וואָס איז אַזוי בעריהמט געוואָרען אין דער לעצטער צייט. דאָס איז אַנרי בערגסאָן, וואָס שרייבט אין דעם סוף ניינ־צעהנטען און אָנהויב צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט פראַנצויז אין פראַנקרייך וועגען פילאָסאָפיע. בערגסאָן וויל אפשר גאָר ניט וויסען, אַז ער האָט אַ שייכות צו דעם אידישען פאָלק. אָבער ביי קיינעם פון די אידישע דענקער איז אָט דער גייסטיגער שאַפונגס־טיפּ, וועגען וועלכען איך רעד דאָ, ניט אַרוים אַזוי קלאָר, ווי גראָד ביי איהם. דער פונדאַמענט פון זיין גאַנצען פילאָסאָפישען בנין איז אַ נייער געדאַנק וועגען דער צ י י ט. זינט אַריסטאָטעל'ן מאַטערט זיך די דענקענדע מענשהייט אויף דעם פּראָבלעם פון דער צייט.

אויף אַלע זייטען האָט מען זי גערדערהט, בעטראכט, געפילאָסאָפירט וועגען איהר, אָבער קיינעם איז ניט ארויף אויפ'ן זין צו צווייפלען אין איהר איינהייטליכען כאראקטער. ערשט בערגסאָן'ס שכל'דיג אויג געפינט אויס, אַז די איינהייטליכע צייט, מיט וועלכע עס האָט צו טהאָן די מענשליכע ערקענטניס, איז באמת גאָר א צוויי־הייט: מען דארף האָבען שטענדיג אין זין די נפקא מינה צווישען „צ י י ט" און „ר ע ע ל ע ד ו י ע ר". און כמעט אויף יעדען וויכטיגען שריט פון בערגסאָנ'ס פאָרשען, ביי איטליכען ווענדע־פונקט פון זיין גערדאנק געפינען מיר דאָס זעלביגע כאראַק־טעריסטישע שטיקעל גייסטעס־ארבייט: א פאָרשטעלונג, וואָס די פריהערדיגע פאָרשער האָבען בעהאנדעלט, ווי אַן איינהייטליכקייט, צושפּאַלט זיך ביי בערגסאָנ'ען אין צווייען. און פון דעסטוועגען בלייבט בערגסאָן, ביי זיין גאַנצען טעאָרעטישען קאָקעטירען מיט דעם דואַליזם, א מאָניסט און טרייבט מיט זיין גאַנצען סיסטעם צו א מאָניסטישער וועלט־אַנשויאונג.

אָט די וואונדערבארע פעהיגקייט, — מאַכען פון אַן איינהייט א דאָפּעלטקייט און דורך דעם ווידער קומען צו א נייער איינ־הייט, — איז איינער פון די קלאָרסטע שטריכען, וואָס כאראקטע־ריזירען די פיזיאָגנאָמיע פון דער אידישער טעאָרעטישער שאַפונגס־קראַפט. דער שטריך מוז, ווי מען קאָן זיך לייכט אָנשטויסען, ענג צונויפגעבונדען זיין מיט יענער פעהיגקייט צו דעם אבסטראַקטען אַנאַליז, וועלכען מעביוס האָט ענטדעקט ביי די אידישע מאַטעמאַ־טיקער. דער אידישער אַנאַליז איז אַזוי אָנגעשטרענגט און שאַרף, אַז קיין איינהייט קאָן ניט ארויסגעהן גאַנץ פון זיין פּראָצעס. און די קראַפט פון אבסטראקציע, פון אראָבוואַרפען אַלע פערשיידענ־קייטען און לאָזען נאָר די איינהייט, איז פון איהר זייט אַזוי שטאַרק און טריאומף־זיכער, אַז סוף־כל־סוף שפּאַנט זי איין דעם אַנאַליז אין איהר רייט־וואָגען און צווינגט איהם, דעם שונא פון יעדען מאָניזם, ער זאָל דערפיהרען דעם גייסט צו דעם לעצטען איינ־הייטליכען ציעל.

א וואונדערבארער געפלעכט פון ה י פ כ י ם, פון ווידער־שטרייטענדע קרעפטע איז דער אידישער שאַפענדער גייסט. און איז נאָר דער טהעאָרעטישער גייסט אַזאַ משונה'דיגע איינהייט

פון געגענזעצען? געפינען מיר ניט דיזעלבינע צונויפגעפלאָכטענ־קייט פון היפכים אויך אין דעם כאַראַקטער פון דעם „עמא פזיזא" און דעם עם „קשה־עורף", פון דעם פאָלק, וואָס האָט שוין ניט איין מאָל אין זיין געשיכטע אין דערזעלביגער צייט אַרויסגעשטעלט אַן אַזעף און אַ גערשוני? ליעגט ניט אין אָט דעם קאַמפף פון אינ־ווענינגסטע היפכים די אורזאַך פון דער אידישער אומרוה? קאָנען מיר אפשר אויף דעם וועג געפינען דעם שליסעל צו די סודות פון דער אידישער נשמה, וואָס איז ביי איהר גאַנצען אָפּטימיזם אין גרונט אַזוי טראַגיש, — אָדער וואָס איז אפשר ביי איהר גאַנצער טראַגיק פול מיט לעבען און מיט דאָרשט צום לעבען? איז אפשר די טראַגיק פון דעם אידען'ס נשמה אַ פירוש אויף דער טראַגיק פון זיין געשיכטליכען גורל? אָדער איז זיין טראַגישער גורל אַ נויט־ווענדיגער פועל־יוצא פון זיין צוריסענער נשמה?

אַ ברויזענדער ים מיט פראַגען עפענט זיך פאַר אונזערע אויגען. מיר מוזען אָבער איצטער בלייבען ביי זיין ברעג. עס איז נאָך כמעט גאָר נישט ניט געטהאָן געוואָרען, כדי אריינצו־דרינגען אין די טיעפעניסען פון דעם אידישען דענקען, פיהלען און וועלען.

אַ סך, אַ סך ארבייט מוז פריהער נאָך געטהאָן ווערען, איידער אונז וועלען קלאָר ווערען די סודות און יסודות פון דעם אידישען שאַפען. ניט נאָר דער היימישער אוצר מוז אויסגעפאָרשט ווערען, נאָר אויך דאָס, וואָס אידען האָבען געבויט אין דער פרעמדער, מוז אַנאַליזירט ווערען, לויט דעמזעלביגען פרינציפ, וועלכען מעביוס האָט אָנגעווענדעט אויף דער מאַטעמאַטיק. ערשט יעמאָלט וועלען מיר אויסגעפינען דעם אמת'ען מהות פון דעם ראַסען־איד. דער־פאַר קאָנען מיר אָבער שוין איצטער אַוועקשטעלען דרויסען פון יעדען ספק לכל הפחות דעם פונקט, אַז אויך דער איד האָט אין זיך אַ געוויסען ראַסען־בוי פון זיין מוח, וואָס שפרינגט אַרוים אין דעם סטיל, אין דעם טיפ פון זיינע גייסטיגע בעשאַפונגען. ווייל מען דע־ריבער שטודירען די ראַסען־אייגענשאַפטען פונ'ם אידען, ווי אויך די ראַסען־אייגענשאַפטען פון אַ פאָלק בכלל, דאַרף מען זיך אָבגעבען ניט אַזוי מיט די אויגען און די האָר און דעם דרעה פון דער נאָז־ליניע, ווי אַ סך מעהר מיט די פּראָדוקטען פון דעם פאָלקס־

שאַפען אויף אַלע פעלדער פון דער קולטור; און ניט אַזוי מיט זייער אינהאַלט, ניט אַזוי מיט דעם „צוויי מאָל צוויי איז פיער“, וואָס זיי ברענגען אַרויס, ווי מיט דעם ו ו ע ג, אויף וועלכען זיי קומען צו דעם אמת, מיט דעם „סטיל“, דעם טיפּ דענקען, די אַרט, ווי זיי בעאַרבייטען דעם מאַטעריאַל. נאָר דאָ קאָנען מיר אַרויס־געפינען דעם בוי פון יענער „כלי“, וואָס געהט איבער מיט'ן בלוט פון דור צו דור, און וואָס דריקט זיך אויס אין אַלע שאַפונגען פון דעם פאָלק.

מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אַז די דאָזיגע כלי, דער דאָזיגער גייסטיגער שאַפענס־טיפּ טרעט אַרויס גלייך קלאָר און שאַרף ביי יעדען קינד פון דעם פאָלק. נעהמט איהר אַ פשוט'ען דייטש, אַ פשוט'ען פראַנצויז, אַ פשוט'ען אידען, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט מאַטעמאַטיק, וועט איהר אין זייערע חשבונות ניט בעמערקען זייער נאַציאָנאַלען „גייסט“. דער אַלגעמיין־מענשליכער כח פון מאַטעמאַטיק איז ביי זיי שוואַך, ער איז ניט ב ע ש א פ ע ר י ש און ממילא טהוט ער נאָך, וואָס און ווי אַנדערע האָבען איהם גע־לערענט. דער פשוט'ער מענש איז אין זיין מאַטעמאַטישען שאַפען אפשר אַ האָר ניט נאַציאָנאַל. דעם נאַציאָנאַלען כח אין דער מאַטעמאַטיק דאַרפט איהר שטודירען ניט ביי די מאַסען, נאָר ביי די העלדען, ביי די גאונים פונ'ם מאַטעמאַטישען שאַפען. ווייל דער מ ע נ ש איז אין זיי שטאַרקער, איז ממילא אויך שטאַרקער אין זיי יענער טייל מענש, וואָס דריקט זיך אויס אין זייער נאַציאָ־נאַלען גייסטיגען טיפּ.

גאַנץ דאָס אייגענע איז אויך מיט יעדען אַנדער צווייג פון דער קולטור. פערגלייכט איהר צוויי מיטעלמעסיגע פויערים פון צוויי פעלקער, וועט איהר געפינען אין זיי אַ סך פערשיידענקייטען אין דער אויסערער קולטור, אָבער ווייניג פערשיידענקייטען אין דעם גייסטיגען בוי. און נעהמט איהר אָנשטאָט פויערים ריינע אידיאָטען האָט איהר יעמאָלט אין גאַנצען פאַר זיך דעם קאָסמאָ־פּאָליטישען אידעאַל פון דעם „סתם־מענשען“. אַן אידיאָט, איז אַן אידיאָט, — אַלץ איינס פון וועלכע עלטערן ער שטאַמט. אָבער קוים הויבט איהר אָן צו פערגלייכען שטאַרקע טאַלאַנטען און זשעניען, אַזוי טרעטען אין זיי קלאָר אַרויס, אַ חוץ דער אינדיווי־

דועלער פערשיידענקייט, נאָך די פערשיידענקייטען פון זייער נאַ־ציאָנאַלען טיפּ, פון זייער אייגענארטיגען סטיל אין שאַפען.

צו די זעלביגע רעזולטאַטען קומען מיר, ווען מיר פערגלייכען די ניעדעריגערע פעלקער צווישען זיך און די העכערע וויעדער־בעזונדער צווישען זיך. א בושמען פון אפריקע און א פּאַפּואַס פון אויסטראַליען זענען א סך נעהנטער איינער צו דעם אַנדערן, לויט דעם בוי פון זייער נשמה, איידער דער דייטש פון בערן און דער פראַנצויז פון זשענעווע, וואָס וואוינען אין איין לאַנד און רעכענען זיך צו איין פּאָליטישען פאָלק.

אויף וואָס א העכערער קולטור־שטופע א פאָלק שטעהט, און וואָס שטאַרקער עס זענען די שאַפונגס־כחות פון זיינע קינדער, וואָס מעהר זייער נשמה האָט אָנגעזאַפּט אין זיך די רייכע קולטור פון דורות, אַלץ קלאָרער אויסגעקריסטאַליזירט איז אין זיי די פאָרם פון דעם נאַציאָנאַלען שאַפען. ממילא איז וואָס מעהר מענש א איד איז, וואָס שטאַרקער אין איהם זענען די מענשליכע שאַפונגס־כוחות, אַלץ בולט'ער מוזען זיך ארויסווייזען אויף זיינע נאַציאָנאַלע כחות, אַלץ מעהר „איד“ מוז ער זיין.

די נאַציאָנאַלע שאַפונגס־כחות פון דעם אידישען פאָלק זענען איצטער צובראָכען און צופּיצעלט, צוריבען אויף פּולווער און צו־שפּרייט צווישען די פערשיידענע פעלקער. זייער שאַפען קאָן ניט זיין אין גאַנצען פריי. און פון דעסטוועגען קאָנען זיי אפילו איצטער ניט אין גאַנצען פערטונקעלט ווערען. אָבער וואָס פאַר אָריגינעלע און רייכע פּראָדוקטען פון דער מענשליכער קולטור וואָלטען געקאָנט ארויסקומען, ווען די דאָזיגע כחות וואָלטען זיך צונויפגעגאָסען אין איין באַסיין, בעפרוכט איינע די אַנדערע און זיך פאַנאַנדערגעגאָסען אין דער גאַנצער פריי! מיט וואָס פאַר פיעל־פאַרביגע פונקען פון גייסט וואָלט אויפגעבליצט יעמאָלט דער אידישער בריליאַנט, וועלכען דורות און דורות האָבען געהאַלטען אין איין שלייפען און שלייפען!

מיר קאָנען דעריבער אַלע אונזערע היינטיגע בעטראַכטונגען צונויפפּרעסען אין איין איינציגער פאָרמעל, וואָס זאָגט, אז וואָס מעהר מ ע נ ש א איד איז, וואָס טייערער איהם זענען די רייכע איי־גענאַרטיגע פאָרמען פון דער מענשליכער קולטור, וואָס העלער אין

איהם לייכט דער פונק פון מענשליכע חשיבות און דרך־ארץ צו דעם מענשען אין זיך אליין, װאָס טיעפער אין איהם שמארצט די װאונד פון דעם אידישען שטאָלץ, אלץ מעהר איד איז ער, אלץ ברענענדיגער לעבט אין איהם דער װאונש צו דיענען דעם אייגענעם פאָלק און העלפען איהם מיט אלע כחות, אז ער זאָל בעשאפען פאר זיך די מעגליכקייט פון א רייכען, פרייען, שעהנעם, שטאָלצען און חשוב'ען לעבען אין דער אייגענער היים!

זייט מעהר מענשען, װעט איהר זיין בעסערע אידען, װייל...

װאָס מעהר מענש, אלץ מעהר איד!

דר. חיים זשיטלאָווסקיס געזאמעלטע שריפטען
אין 4 בענד

אינהאַלט פון ערשטען באַנד:

1) טאָלסטאָי, ניעטצשע און קאַרל מאַרקס.
2) וועגען לעאָניד אַנדרעיעוו'ס „אַנאַטעמאַ".
3) מעטערלינק'ס „בלאָהער פויגעל".
4) איוב, אַ פּאָעמאַ פון דעם אידישען פרייען געדאַנק.

אינהאַלט פון צווייטען באַנד:

1) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
ערשטע פאָרלעזונג: די מאַטעריאַליסטישע נאַטור־פילאָסאָפיע און ערקענטניס־טעאָריע.
צווייטע פאָרלעזונג: די קריטיק פון דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
2) צוויי פאָרלעזונגען וועגען איד און מענש.
3) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דער צוקונפט פון די פעלקער אין אַמעריקא.
ערשטע פאָרלעזונג: דער „מעלטינג פּאָט".
צווייטע פאָרלעזונג: די פעראייניגטע פעלקער פון די פעראייניגטע שטאַאַטען.

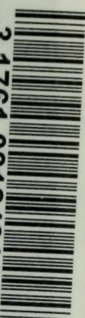
אינהאַלט פון דריטען באַנד:

1) דער פּראָגראם און די ציעלען פון דער מאָנאַטשריפט „דאָס נייע לעבען".
2) היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.
3) די געשיכטס־פילאָסאָפיע און דער ענד־ציעל.
4) משה העסס — דער סאָציאַליסט, דער פילאָסאָף, דער איד.
5) דר. מאַקס נאָרדוי און דער פּאָליטישער ציוניזם.

אינהאַלט פון פיערטען באַנד:

1) נאַציאָנאַליטעט און פּראָגרעס.
2) אידישע גאונים.
3) צו דער טעאָריע פון נאַציאָנאַליטעט.
4) וועגען פעראייניגונג.
ערשטער אַרטיקעל: בונדיזם און ציוניזם.
צווייטער אַרטיקעל: אַן אָפענער בריעף צו די פּועלי ציון אין אַמעריקא.
5) דער נייער פּראָגראם פון דער „פעראייניגונגס"־פּאַרטיי:
ערשטער אַרטיקעל: ציוניזם און סאָציאַליזם.
צווייטער אַרטיקעל: דער „בונדיזם".
דריטער אַרטיקעל: דער טעריטאָריאַליזם און דער פעראייניגונגס־פּראָגראַם.
6) די אידישע שפּראַך־בעוועגונג און די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ.
7) אידיש און העברעאיש.
8) די אידישע קולטור און די אידישע שפּראַך.
9) רעליגיע און נאַציע.
10) טויט און ווידערגעבורט פון געטער און רעליגיאָנען.
11) די נאַציאָנאַל־פּאָעטישע ווידערגעבורט פון דער אידישער רעליגיע.

פּרייז פון אַלע פיער בענדער, שעהן געבונדען $3.50.
צו קריגען ביי אַלע בוכהענדלער

3 1761 08124311 5